నవలలు.

	రు. అ.		రు. అ.
పంజాబుమెయిలు	0-12	అయిదులక్షల రూపాయిలు	0-12
విషహృదయము	1-0	చదువుకున్న భార్య	0-12
రమాసుందరి 1 వ భా	0-12	అల్లూరి సీతారామరాజు	0-6
,, 2 వ ,,	0-12	లోకాభిరామాయణం	0-6
నీవేనా?	0-12	దొంగలనాయకుడు	0-12
టోపీదాసు	0-6	హాతింతాయి	0-12
శక్తి కుమారి	0-12	పరిశోధన	0-12
రక్తవాహిని	0-12	మోహపిశాచము 1 వ భా	0 12
ఇంద్రజాలము	0-12	,, 2 వ ,,	0-12
రాజద్రోహి	0-12	కాలసర్పం 1 వ భా	0-12
వలపులరాణి	0-12	,, 2 వ ,,	0 12
అర్ధరాత్రపువింత 3 హత్యలు	0-12	ఘోరహంతకుడు	1-0
ప్రతాపసింహ 300 పే॥ గ్లేజు	1-8	కన్నపుదొంగ	0 12
అఘోరి	0-12	పగటిచుక్క 1 వ భా	0 12
అగ్గిరాముడు	0-10	,, 2 వ ,,	0 12
నేనెవరిభార్యను?	1-0	బారిష్టరు పార్వతీశం	1-0
నేనెవరి భర్తను?	1-0	శాంతారాం ఎం. ఏ.	0 12
గోల్కొండలపురావము	0-12	మిస్. మధురిక	0 12
బలేపెండ్లి	0-12	సర్కిల్ రంగనాథన్	0 12
సాహసికుడు	0-12	ప్రతిబింబములు	1-0
భయంకరుడు	0-12	ఆనందభవనము	0 12
నరేంద్రుడు	0-12	13 వ నెంబరుగది	0-12
వ్యామోహము	1-0	వజ్రహారము	0 12
ఫ్లవరుగరల్-పువ్వులపిల్ల	0-12	జాకుపోటు	0 12
అల్లరిపిల్ల	0-12	మగడు కాని మగడు	0.12
రివాల్వరు	0-12	మాలపిల్ల (అచ్యుతకన్య)	0.12
శకుంతల బి. ఏ.	0 12	మృత్యుమందిరము	0-8
దురాశఅను ఆశాపిశాచం 1 భా	0-12	ఛాందసుడు	0-12
,, 2 వ భా	0-12	డి. జి రాంప్యారి	0 12

కొండపల్లి వీరవెంకయ్య, శ్రీసత్యనారాయణబుక్‌డిపో, రాజమండ్రి.

రాజస్థానకథావళి

రెండవభాగము

ఇది

చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహముగారిచే

రచియింపఁబడినది.

ప్రకాశకులు:

కొండపల్లి వీరవెంకయ్య,

శ్రీసత్యనారాయణబుక్‌డిపో,

రాజమండ్రి.

1938

కాపీరైట్ రిజిష్టర్డు]

[వెల రు 1—0—0.

యుండువారు. వారు చక్రవర్తికి లోఁబడి వంగి సలాముచేసి వినమ్రులై యుండినను దైవవశమున నేదో కోపకారణము గలిగినప్పుడు తమ యెదుటి వాఁడెంతవాఁడైనను సరే సరకుఁగొనక సభాసదులతో సభలోనే కలహింతురు. సభాసదులతో ననవేల యొకప్పుడు నల్లమందు మద్దతు మత్తుచేత నొక్కొప్పుడు క్రోధాతిరేకముచేత వారొడలు మరచి తమ్ముఁ బోషించు చక్రవర్తినే సంహరింపఁ జూచెడువారు. రాజపుత్రులిట్టి యుగ్రస్వభావులని యెఱింగియె చక్రవర్తులు తరుచుగా వారిని బట్టణములో బ్రత్యేకముగా నొకస్థలమందు విడియించి సాధ్యమయినంతవఱ కితరులతో సంబంధము లేకుండఁ జేయుచువచ్చిరి. అటులుంచినను వారి మూలమున సంభవించు కలహము లంతము నొందవయ్యె.

షాజహాను చక్రవర్తియయిన కాలములో నతని కొలువున జగజట్టియగు నుమ్రాయను రాజపుత్రుఁ డొకఁడుండెను. అతఁడు రహతూరు వంశస్థుడు. మారువారు సంస్థాన ప్రభువగు గజమహారాజు పెద్దకొడుకు జ్యేష్ఠుఁడగుటచే నతండు యువరాజై తండ్రికి చేదోడువాదోడుగ నుండవలసినదే, కాని సహజముగ మహా క్రోధస్వభావులగు తన దేశప్రజలకు బంధువులకుఁ గూడ నతఁడు మిక్కిలి దుండగుఁడై భయంకరుఁడై మెలంగుటచే రాజ్యభ్రష్టుఁడయ్యె. అతఁడు . బాల్యము నుండియు దుండగులు దుస్వభావులు దుర్నయులు నగు నల్లరిపిల్లలను వెంటబెట్టుకొని ప్రజలకెంతయు బాధనుగలిగించుచు వచ్చెను.

కొంతకాలము బాధలు పడిపడి ప్రజ లెట్టకేలకు వానియాగడములకు సహింపఁజాలక గజమహారాజువద్దకువచ్చి "దేవా! మీకుమారుని దేశమునుండి బారదోలినగాని మేము బ్రతుకఁజాలము. మన కెవరైన శత్రువులున్న పక్షమున వారిమీఁదికి మనసేనల నడపించుటకు మీకొడుకు కడుదిట్టరియే కాని యేశత్రువులు లేనప్పుడు ప్రజలనే యితండు శత్రువులుగా నెంచి చంపుచున్నాడు. ఇతని కతమున బ్రజలు కంటినిండ నిదుర కడుపునిండ కూడు నెఱుఁగరు. ఇతఁడు దేశములో

నున్న యెడల ప్రజలు గాఁపురము సేయఁజాల” రని విజ్ఞాపనము జేసిరి. గజమహారాజు కొడుకు నదపులో నుంచఁజాలక పోవుటచే ప్రజాభిమత మున కంగీకరించి మంత్రులను సామంతులను బంధువులను పురోహితులను సేనాపతులను బిలిపించి నిండుకొలువు దీర్చి కుమారుని రావించి యందఱియెదుట వానిని రాజ్యభ్రష్టునిఁ జేసినట్లు శాసనము వ్రాసి దేశమును విడిచి తక్షణమే పోవలసినదని యాజ్ఞాపించెను. ఉమాప్రియు దేశమువిడిచి పోవువారు చేయవలసిన విధముగ నల్లబట్టలు కట్టుకొని నల్లనిడాలు మూఁపునదాల్చి నల్లని కత్తి చేఁబట్టుకొని నల్లజీనువేసిన నల్లగుఱ్ఱముపై నెక్కి యందఱివద్ద సెలవుపుచ్చుకొని యాశలెల్ల వదలుకొని జన్మభూమి విడిచి దేశాంతరములకుం బోయెను.

రాజకుమారుఁ డెంతదుష్టుఁడైన నతండు వెళ్ళినదినము దుర్దినమే యని దేశస్థులందఱు విచారించిరి. ఆరాజకుమారునితో ననేక సామంత రాజపుత్రులు గూడ బయలుదేరి వానిస్నేహమును బాయలేక దేశము విడిచిపోవుటచే రాజకుటుంబమేగాక బంధుకుటుంబములన్నియు దుఃఖనిమగ్నములయ్యెను. అట్లు వెడలి యుమాప్రి పయనంబులఁ జేసి చేసి యాగ్రానగరంబునకుఁ బోయి షాజహానుని సందర్శించి వానిం బ్రసన్నుని జేసికొని తనకథ వానికెఱిఁగించి తనతండ్రిని శిక్షించి తన్ను మరల మూరువారునకుఁ బంపుమని ప్రార్థించెను. షాజహానునకు నలుగురు కొడుకులుండిరి. వారతిదుండగులై మాటిమాటికి నొండొరులతోఁ గలహించుచు వచ్చిరి. దుర్వినయముగల కొడుకులవలన గలుగుబాధలు షాజహాను స్వయముగ ననుభవించుచుండుటచే గజమహారాజు కూడ తనకొడుకు కతమున నెంతబాధ పడియుండునోయని యూహించి వాని కేసాయమును జేయనని చెప్పి “కావలసినయెడల నావద్ద కొలువుండుము నేనొకయుద్యోగ మిచ్చెద” నని పలికెను. గత్యంతర మేమియు లేకపోవుటచే నారాచబిడ్డఁడు మంచిదని వానికొలువున గుదిరెను. కుదిరిన కొలఁదికాలముననే వానిని మూడువేల సైనికుల కధిపతిని

జేసి రావు బిరుదమునిచ్చి నాగూరు తాలూకా వానికి ముఖాసాగా నిచ్చి పలువిధముల నాదరించెను.

ఉమ్రాకుఁ జిన్ననాఁటినుండియు యుద్ధమే యభిమాన వ్యాపారము. అదిలేనినాఁడు వేఁట పరమప్రీతికరము. ఈరెండును లేక కడుపు నిండ తిని చక్రవర్తి కొలువులో నిరర్థకముగఁ గూర్చుండుటయు ప్రతిదినము దర్బారులలోనికిఁ బోవుటయు నచ్చటమితిమీరిన మొగలాయి మర్యాదలు నడుపుటయు రాచ విందులకుఁ బోయి యొదిగియొదిగి యుండుటయు బోగముఁబోటుల యాటలు చూచుటయు బాటలు వినుటయు మొదలగు పనులన్నియు వానికి మిక్కిలి నసహ్యములుగ నుండెను. హాయిగా నడవులలోఁ దిరుగుచు సెలయేటి నీళ్ళు ద్రాగుచు యడవిపందిని దఱుముట పెద్దపులిని జంపుట మరల నెన్నఁడయిన తనకుఁగలుగునాయని యూటలూరుచు నతడక్కడ కొంతకాలముగడపెను. ఒక్కనాఁడు షాజహాను నిండు కొలువు దీర్చి కూర్చుండి యుమ్రా సభలోక నఁబడకపోవుటచే నతఁడేడని సభాసదుల నడిగెను. సభలోనివా రెవ్వ రెఱుఁగమనిరి. ఎవ్వరితోడం జెప్పకుండ నతఁ డాగ్రానగరము విడిచి పోయెగావలయునని యెల్లవారు నూహించిరి. అనంతరము రెండు వారములు గడచుటయు నొకనాఁడా రాజకుమారుఁ డెప్పటియట్ల సభకరిగి షాజహానుని కంటఁబడియె. పడుటయుఁ జక్రవర్తి వానిపై నలిగి "మావద్ద సెలవుగైకొనక యెవ్వరితో నొక్క మాటయయిన జెప్పక యెందరుగుచున్నావో తెలియక యేలపోయితివి. నీకు గొప్ప జరిమానా వేయదలఁచుచున్నార" మని కఠినముగా బలికెను. "నేను వేఁటకుఁ బోయితిని. కత్తియే తప్ప వేఱుధనము లేనివానికి ధనదండన విధించుట యేమిలాభ" మని నిర్భయముగ నతఁ డుత్తరము జెప్పెను.

ఈపలుకులు చక్రవర్తి యలుకను రెండు రెట్లుగఁ జేసెను. తరువాత నుమ్రా కొలువువిడిచి తనబసకుఁ బోయినకొంతసేపటికి షాజహానుని సైన్యములకుఁ బ్రతిమాసము జీతములు పంచిపెట్టునట్టి యుద్యోగ

స్తుఁడు సలబత్ఖానను—తఁడు పోయి "చక్రివర్తిగారు నీకు జరిమానా వేసిరి. ఆధనమిమ్ము" అని యడిగెను. 'జరిమానా కాదు; చిల్లిగవ్వయేని నేనియ్యనని చెప్పు' మని యమారి యతిగర్వముతోఁ బ్రత్యుత్తర మిచ్చెను. మాటమీఁద మాటవచ్చుటచే నిరువురు తీవ్రముగ సంభా షించి యొండొరులను నిందించి యధిక్షేపించి తిరస్కరించుకొనిరి. కోపా వేశమున నుమ్రా సలబత్ఖానుని దన యింటనుండి మెడబట్టి యావలకు గెంటెను. ఖాను తద్దయుఁగంపితుఁడై రాజపుత్రుని పొగరెక్కిన నణచవల యునని కసిబూని చక్రవర్తి కడకుఁబోయి "స్వామీ! యాదురాత్ముఁడు మీయాజ్ఞనుధిక్కరించెను. నన్నేగాక మిమ్ముకూడ నవమానించె" ననియొకటికి పదిబన్ని చెప్పెను. అప్పలుకులువిని చక్రవర్తి కాలరుద్రు డై యమారిను తక్షణము దోడ్కొనిరమ్మని యొకబంటునంపె. వా డును పరుగు పరుగున వగర్చుకొనుచు వచ్చి పిలుచుటయు సరేయని యమారి తీవ్రమైన యొక ఖడ్గము జేతబూని చిన్నసూరకత్తి మొల లోదోపుకొని యేటుతిన్న బెబ్బులివలె చక్రవర్తి యెదుటికిం బోయెను. అప్పుడు చక్రివర్తి కొలువులో ననేక రత్నఖచితమై విన్నాణపు నగిషీల తోనిండి సొంపుల నింపు స్ఫటిక సింహాసనముమీఁద గూర్చుండి కోపారుణిత నేత్రుఁడై రాజపుత్రుని రాక కెదురుచూచుచుండెను. సల బత్ఖాను గద్దెయెదుట నిలువంబడి రాజపుత్రుఁడు గావించిన దుర్వినయ మును దౌర్జన్యమును గంతమెత్తి తన యేలికతోఁ జెప్పుచుండెను. రాజ పుత్రుఁ డాపలుకులు విని మితిమీరిన బిట్టలుకం బట్టఁజాలక "సూర్య వంశమునందు ప్రభవించిన సుక్షత్రియుఁడను నేను గోమాంసభక్షకుఁ డైన యీగలీజు తురకచేత వంచింపబడుదునా" యని లోఁదలంచి చక్ర వర్తి గద్దెచుట్టునున్న సామంతులను సరదారులను గడచి సలబత్ఖాను వద్దకు బోయి యందఱు నివ్వెరపడునట్లుఖడ్గము నెత్తి యొక్కయేటున యాఖానుని నేలంగూల్చెను. సభాసదులందఱు ఱిచ్చవడి యేది సేయుటకుందోఁచక యుండ నంతలో రాజపుత్రుఁడు నరసింహామూర్తి

వడువున లోకభీకరుఁడై యుచితానుచితము లెఱుఁగక చక్రవర్తిం దెగటార్ప వలయునని వానిపై ఖడ్గమువిసరెను. అదృష్టవశమున ఖడ్గము షాజహానునకుం దగులక స్ఫటిక స్తంభములలో నొకదానికిం దగిలి విరిగి పోయెను. అప్పుడు సభాసదులు భయసంభ్రమాక్రాంతులైరి. చక్రవర్తి యొక్క చిన్నగుమ్మమున నంతఃపురమునకుం బారిపోయి యెట్లో ప్రాణములు దక్కించుకొనియె.

రాజపుత్రుఁడు ఖడ్గపాణియై పిచ్చియెత్తిన మదపుటేనుఁగు విధమున సభామందిరమున విచ్చలవిడిగా దిరుగుచు మిత్రుఁడనక శత్రుడనక కత్తికందిన వారినందఱఁ దెగటార్పఁజొచ్చె. ప్రళయముకాల రుద్రునివలె నున్న వానియెదుట నెవ్వరు నిలువఁజాలరైరి. ఎట్టకేలకు వాని మరఁది వానిచేసిన పరాక్రమంబుల మెచ్చుకొనుచు మిత్రుఁడువోలె చల్లని మాటలు జెప్పుచు వానిదాఁపునకుం బోయి యల్లన చేతిలోని కత్తిలాగి యొకపోటుఁ బొడిచి వాని నేలంగూల్చెను. దారుణమయిన గాయము తగిలియు రాజపుత్రుఁడు కొనయూపిరి యున్నంతవఱకు సభాసదులకు దేరిచూడ శక్యముగాక యుండెను. ఆదినమున నుమ్రాచేత నైదుగురు మొగలాయి దొరలు నిహతులైపడిరి. అయిన నుమ్రా వృత్తాంతమంతతో ముగియలేదు. ఈరాజకుమారుఁడు పాదుషా కొలువులో మృతినొందెనని వానిసైనికులు విని రోషవిహ్వల చిత్తులై క్రిందుమీఁదుగానక ర్రౌబట్టలు కట్టుకొని యాయుధపాణులై దర్బారు ప్రవేశించి నేలంగూలియున్న తమ దొరంజూచి రెట్టించిన యలుకతో సింగంబులట్లు విజృంభించి యడవిలో వృక్షములు నరికినట్లు మొగలాయిబంట్లను నరికి నేలయంతయు రక్తముతో జారునట్లు చేసిరి. ఆసభాభవనములోని స్తంభములు జూచువారికి నాఁడుజరిగిన చర్యలు నేఁటికైన జ్ఞప్తికి వచ్చుచుండును.

అట్లనేకులంబరిమార్చి యావీరసైనికులు పలుగాయములంజెంది తమస్వామిఋణము దీర్చికొని నేలనుగూలిరి. అనంతరము దర్బారున

జరిగినవృత్తాంత మంతయు నుగ్రమూర్తి భార్యవిని కొందఱు పరిచారకులతో సభా భవనముం బ్రవేశించి తననాథుని శవము వెదకి యానవాలుపట్టి సేవకులచే దాని మోయించుకొని శ్మశానభూమి కరిగి భర్తృసహగమనము జేసెను.

నాఁడు రాజపుత్రులు సభాభవనములోఁ జొచ్చిన ద్వారము షాజహాను మూసివేయించి మరల నెన్నఁడు తెరువనీయలేదఁట. అక్కడ గోడకలుగులలో నొకకాలసర్పము వసియించి యెవ్వరి నా దారిని నడువనీయదని లోకులు చాలకాలము చెప్పుకొనిరి. వారిమాట నిశ్చయమేయయ్యెను. ఆగ్రానగర మింగ్లీషువారి స్వాధీనమైన పిమ్మట రమారమి నూరేండ్లక్రిందట నొక యింజనీరుదొర యాగోడం బగుల గొట్టించెను. అక్కడ పామున్నది; ఆగోడజోలికి పోవద్దని పురవాసులు చెప్పినను వినక యాదొర పగులగొట్టింప నొకకలుగులోనుండి యొక మహాసర్పము బయలుదేరి దొరగారి కాళ్ళసందునం బడెను. కూలి వాండ్రుభయభ్రాంతులై చెల్లాచెదరైరి. అదియేమి అదృష్టమోకాని పాము దొరగారి నేమియుఁ జేయఁజాలక వానిచేఁ జచ్చెను.

ఈకథ నిక్కడ ముగించి మరియొక వీరునిచరిత్రము దెల్పెదను. ఉగ్రమూర్తి తమ్ముఁడగు రాజా జస్వంతుఁడు మారువారు నేలుచుండ కుంపావతి వంశస్థుఁడు అసోపుసంస్థాన ప్రభువగు ముకుందదాసను రాజపుత్రుఁడు మిక్కిలి ప్రసిద్ధుఁడై జస్వంతుని కొలువులో నుండెను. వానిసాహస మెఱిఁగి యట్టివానిని విడిగ నుండనియ్యఁగూడదని షాజహాను కొడుకగు నౌరంగజేబు చక్రవర్తి వానిని బలవంతముగ రావించి వానికనిష్టమయినను దనసభలో నుంచుకొనియె. ఒకనాఁడు చక్రవర్తి తనయొద్ద కేదో వర్తమానమంప ముకుందదాసు నిర్లక్ష్యముగఁ బ్రత్యుత్తరమిచ్చెనఁట. అది సహింపక యౌరంగజేబు మహాకంపితుఁడై తక్షణమే యా రాజపుత్రుని నిరాయుధుని జేసి పెద్దపులిబోనులో బార వేయుఁడని యాజ్ఞాపించెను. ఆవైచిత్రమును జూచుటకుఁ జక్రవర్తియు

వాని పరివారమును నొకచోటఁ జేరిరి. రాజపుత్రుఁడు బోనులో విడువఁబడెను. బెబ్బులి యాశూరునింజూచి కనుతెర్ర జేసి తోఁకయాడించుచు ముందుకు వెనుకకు దిరుగఁజొచ్చెను గాని వానిమీఁదికిం బడఁజాలదయ్యె. పులికన్నులకంటె నల్లనుండు మద్దతుచేత రాజపుత్రుని కన్నులు మిక్కిలి యెఱ్ఱబడి యుండెను.

అట్లు నిరాయుధుఁడై కొంతసేపు బోనులో నిలిచి ముకుందదాసు బెబ్బులిం జూచి "ఛీ! తురకపులీ రాచపులిమీఁదికి రావేమే" యని బిగ్గరగా బలికెను. ఒక్కనిముసమువరకు బెబ్బులియు రాజపుత్రుఁడు నొండొరులం రెప్పవాల్పక జూచుకొనిరి. ఏమి జరుగునో యని చూపరులు నిశ్చేష్టులైయుండు నంతలో వ్యాఘ్రము తలవంచుకొని బోనులో వెనుకప్రక్కకుఁ బోయెను. అది చూచి ముకుందదాసు చక్రవర్తి వంకఁదిరిగి "చూచితిరా! మీపులి నామీఁదికి రాఁజాలక తోఁకముడిచినది. బెదరుచున్న శత్రువును సంహరించుట రాజధర్మము గాదు కావున నేనీ వ్యాఘ్రమును జంపక విడిచితి"నని కంఠమెత్తి పలికెను.

జన్మమధ్యమున నట్టి మహాదురితమెన్నఁడు గనివిని యెఱుంగక పోవుటచే నౌరంగజేబు లేని సంతోషము కొంత తెచ్చిపెట్టుకొని ముకుందదాసును బోనులోనుండి బయటికి రావించి వానికి బహుమానములు కుప్పతిప్పలుగ నిచ్చి "అసాధారణమగు నీపౌరుషధనమును స్వీకరించి నీకుం బ్రతిష్ఠ తేఁగల కొడుకులున్నారా" యని యడిగెను. ఆపలుకులకు ముకుందదాసు "మీరు మాయిండ్లకుఁ బోనీక మమ్ము చిరకాలము మీకొలువులోనే బడవేసి నిలుపుచుండఁగ మాకు సంతానమెట్లు గలుగఁగల"దని నిర్భయముగ బ్రత్యుత్తరమిచ్చెను. ఆదినము మొదలు ముకుందదాసు పులిదొరయను పేరంబరఁగెను.

ఈతని రెండవసాహసకార్యము చక్రవర్తి కుమారులలో నొకనితో వివాదము సంభవించినప్పుడు చేయఁబడెను. రాజపుత్రులలో

మిక్కిలి కష్టమైన గుఱ్ఱపుదౌడొకటి కలదు. అది చేయువారికిహానికరము చూచువారికి భయంకరమునై యుండును. రౌతుగుఱ్ఱముమీఁద నెక్కి యదినిండుదౌడు దీయుచుండఁగ దానినొక చెట్టుకొమ్మక్రిందనుండిపరు గెత్తించి గుఱ్ఱము నాపకుండఁగనే యతఁడు చెట్టుకొమ్మను పట్టుకొన వలయును. ఇట్టి మహాసాహసమును జేయఁ బ్రయత్నించి మీవారు రాజపుత్రుఁడొకఁడు ప్రాణములఁ గోల్పోయెనఁట. ఈపని సేయునపుడు సాధారణముగ నెట్టిశూరుఁడైనను గుఱ్ఱముమీఁదనుండి నేలఁబడనివా డుండఁడు. ఈవిద్యలో ముకుందదాసు నిరుపమాన ప్రజ్ఞగలవాఁడు. అట్ల గుటచే నౌరంగజీబు కొడుకులలో నొకటి చిత్రగతుల జూడవేడుకపడి యీపని సేయుమని వానికి వర్తమానమంపెను దొమ్మరివానినో, గార డివానినో బిలపించి చక్రవర్తి పుత్రుఁడు విద్యలు సేయుమన్నాఁడని యుఁ దనకుఁ జాల గౌరవభంగము గావించెననియుఁ గోపించి ముకుంద దాసు ముప్పొద్దు తిని కూర్చుండి పనిపాటలులేనిసోమరిపిల్లవానియెదు టనేనా నావిద్య జూపించుట యని యభిమానముజెంది 'నేను కోతి నిగాను నావిద్యలు జూడవలసిన పక్షమున నాఖడ్గము తళతళ మెరయు చున్నప్పుడు చూడవలసినచోటఁ జూడవచ్చు' నని యాబాలునకువర్త మానమంపెను. ఆవార్తఁదెచ్చినవాఁడు ముకుందదాసుపలుకులు తూ చదప్పకుండ నబ్బాలునకు విన్నవించెను. విన్నవించుటయు నతఁడు తండ్రితోఁ జెప్పి యతని పొగరడపఁదలచి యాకాలమున చక్రవర్తి కిలోఁబడక తిరుగుబాటుఁజేసిన సిరోహీప్రభువగు సూర్తానునులోబర చుకొనిరావలసినదని ముకుందదాసున కానతిచ్చెను. అట్లేయనిముకుంద దాసుబయలువెడల వానియనుచరులగు రాజపుత్రులను వెంటఁజనిరి. కానిసూర్తాను వసియించు కోట యీపులి దొరకును వానియజ మానుడగు నౌరంగజీబునకును సాధ్యముకానిదియు వాని ఫిరంగి దెబ్బ లకు సరకుగొననిదియు నై యుండె అచలఘురని దానిపేరు. అనగాచల నము లేనిది యని దానియర్థము. సూర్తాను కోటవిడిచి బైటికివచ్చి యుద్ధమొక్కఁడుసేయక లోపలనే చిరకాలము డాగియుండెను.

అట్లు కొంతకాలముండి శత్రుభయము పోయినదనుకొని యా సూర్తానొకనాఁడు రాత్రియజమారు ప్రాంతమున నున్న కొండవనమున వేటకువచ్చి యొకచెట్టుక్రింద నిజపరివార సమేతుఁడై నిద్రించుచుండెను. అక్కడకు శత్రువు లెవ్వరు రాజాలరని నమ్మి పర్వతముఖద్వారమున నొకజోదును గావలియుంచి రాజుతోపాటు పరివారముగూడ గాఢనిద్రఁజెందెను. అట్లు కొంతసేపు నిద్రించి సూర్తాను మేల్కొని పరుండుమీఁదనుండి లేవఁబోవఁగా నతనికాలుచేతులకు స్వాధీనము గాక పోయెను. ఎవరో యెట్లోవచ్చి తన తలపాగాతోనే తన మంచమునకే తన కాలుచేతులు తనకుఁ దెలియకుండ నెవరో గట్టిపెట్టిరని యతఁడప్పుడు తెలిసికొనెను. తెలిసికొని కన్నులుదెఱచి చూచునప్పటికి తనయనుచరుల విగ్రహములు గాక మున్నెన్నఁడు చూడని క్రొత్తవిగ్రహములుగానఁబడెను. ఇదియేమని కలవలపడుచుండ మూఁడువారుఁరాజుల యుద్ధపుకేక మేఘగర్జనమువంటి గంభీరస్వరముతో వానిచెవులంబడెను. ఆధ్వని విని సూర్తానుయొక్క పరిచారకులు దిగ్గునలేచి మేలుకాంచి యాయుధపాణులై చూచునప్పటికిఁ గావలివాఁడు చచ్చి పడియుండెను. రాజుబంధింపఁబడి శత్రుహస్తముల జిక్కెను. వానిచుట్టు యమదూతలట్టుశత్రుయోధులు గ్రమ్ముకొనిరి. వారిలో నొకఁడు ఖడ్గపాణియై పులివలెగ నిజముగా బెబ్బులియట్లు మొరయుచునిట్లనెను. సూర్తానుయొక్కయనుచరులు తమయేలికను విడిపించుటకుఁ [illegible] ముకుందదాసు చారల కిట్లనియె. మీరాజు ప్రాణములు నా చేతనున్నవి అతని విడిపింపఁ బ్రయత్నించి మీరు నాపైకి [illegible] మీదొర చచ్చెనని నమ్ముఁడు. ఆప్రయత్నము మానుకొందురా మీరాజు చెక్కుచెదరక మరల మీకడకు వచ్చు [illegible] తీసికొనిపోఁగూడదని మీరుమేలుకొనుచున్న [illegible] ముగ దీసికొని పోఁజాలకగాదు. [illegible] ఆపలుకులు విని వారు వివేకులై యూరకొనిరి. [illegible] రాజు [illegible]

వరాజుం జెరపట్టి తెచ్చినపిమ్మట ముకుందదాసు సూర్తానుం బట్టుకొని
తన మొదటి యజమానుఁడగు రాజా జస్వంతసింగున కప్పగించెను. జస్వం
తసింగు తక్షణమే సూర్తానును ముకుందదాసుని వెంటబెట్టుకొని చక్ర
వర్తివలన నేయపాయము లేకుండ జేసెదనని సూర్తానున కెన్నో బా
సలుచేసి యౌరంగజీబునద్దకుఁ బోయెను. చిరకాలమునుండి దొరకక
మొగలాయిసేనలను ముప్పతిప్పలు పెట్టిన సింహరాజువచ్చెనని విని
యౌరంగజీబు వానిం దనయొద్దకు రప్పింపుమని యానతిచ్చె. ఇరువురు
సేనాపతులు సూర్తానునకుఁ జెరియొక ప్రక్కనిలిచి వానిం గొలువునకు
దోడ్కొనివచ్చి మొగటనిలువఁబెట్టి చక్రవర్తికి నమస్కరింపు మనిరి.
రాజపుత్రుఁడు కన్బొమలు ముడిచి రోషాయత్తుఁడై "నేనా నమస్కరిం
చుట. నా ప్రాణము చక్రవర్తి చేతులలో నుండినను నుండుగాక! నా
గౌరవము నా చేతులలోనే యున్నది. ఈవరకెన్నఁడు నేను మనుష్యమా
త్రునకు వంగి నమస్కరించి యెఱుఁగ. ఇకముందు నమస్కరింప" నని
ప్రత్యుత్తరము చెప్పెను. ప్రక్కనున్న సేనాపతులిద్దరు బలవంత పెట్టి
వానిచేత నమస్కారము జేయింపవలయునని యూహించిరి కాని యతఁడు
జస్వంతసింగుయొక్క సంరక్షణమునం దుండుటచేతను జస్వంతసింగుమా
టయనిన జక్రవర్తికి జాలగౌరవముండుటచేతను తెగించి వారేమియుఁ
జేయఁజాలరైరి. దండము పెట్టింపక పోయినచోఁ జక్రవర్తి యేమనునో
బాధించి పెట్టించినచో జస్వంతసింగేమనునో యనుభయమున సేనా
పతులు వేరొకగడసుపోకడ బోఁదలఁచి చక్రవర్తి కూర్చుండిన గదికి
రెండవప్రక్కనున్న దిడ్డిదారిని దీసికొని లోనంబ్రవేశింపుమని వానికాన
తిచ్చిరి. ఆ దారిం బోవునప్పుడయిన సూర్తాను తలవంపక తప్పదుగదా?
యదియే తలవంచి చక్రవర్తికి నమస్కరించినట్లు భావించుకొనవచ్చునని
యా సేనాపతులూహించిరి. కాని సూర్తానుఁ డావులించిన పేర్వులు లెక్క
పెట్టువాఁడగుటచే వారిపన్నిన యీకుట్రను గ్రహించి తలుపువద్దకుఁ
బోయి ముందుగా తల దూర్చక కాళ్ళులోపలికిబెట్టి యాగది ప్రవేశిం

చెను. అదృష్టవశముచేత నప్పుడౌరంగజేబు రాజపుత్రుని గౌరవాసక్తికిని
వానిపెంకితనమునకును గోపించుటకుమారు వినోదమునొందిసూర్తానును
క్షమియించి వానికిఁ గొన్నిగ్రామములు ముఖాసాగా నిచ్చెను. ఆము
ఖాసా పుచ్చుకొన్నచో జక్రవర్తికి పాదుకప్పముగ గట్టవలసివచ్చునని
శంకించి సూర్తానిట్లనియె "స్వామీ దేవరవారు నాకెన్ని యిచ్చినను నా
యచలుఘురుకోటకవి సమానములు కావు. కాబట్టి నాకోట నాకుదయచే
యుడు" అనవు డౌరంగజేబు కప్పముమాటఁ దలపెట్టకయే వానికోట
వానికిచ్చెను. పులిదోర పట్టితెచ్చిన యీరాజపుత్రుఁడు తనకోటకుబో
యితలవంచి యొకరికెన్నఁడు నమస్కరింపకయే కాలము గడపెను.

ఔరంగజేబుచక్రవర్తి మార్వారురాజగు రాజా జస్వంతసింగు
మీఁద మనస్సులో మిక్కిలియీర్ష్యవహించి యుండెను. ముకుందదాసు
కుక్కవలె జస్వంతసింగునియెడ విశ్వాసము గలిగియుండి యెప్పటిక
ప్పుడతని కంటికిరెప్పవలె గాపాడుచు పలుసారులు గొప్పయపాయముల
నుండి వానిని దప్పించెను. ఆయపాయము లన్నిటికంటె నెక్కువయిన
యపాయమొకటి జస్వంతున కొకసారి సంభవించెను. అది యేదియన
జస్వంతునకుదయ్యముపట్టెను. కష్టపడిదానినిముకుందుఁడు వదలించెను.

ఉదయసింగు మహారాజు కుమారుఁడగు ప్రతాపసింగు మీవా
రునేలుచుండిన కాలమున మఱియొక యుదయసింగు మారువారురా
జ్యము నేలుచుండెను. అతనికి మోటరాజాయని రెండవ పేరుగలదు.
అనగా లావురాజునియర్థము. ఆతనితండ్రి మహాపరాక్రమశాలి. అతడు
తండ్రికడుపున చెడఁబుట్టి యక్బరునకు లోఁబడి ప్రతిష్ట జంపుకొని
యిరువదియేడుగురు కన్యలం బెండ్లియాడి భోగపరాయణుఁడై నిరంతర
మంతఃపురములో నివసింపుచు వచ్చెను. ఆరాజు మనము నమ్ముటకు
వీలు లేనంత లావుగానుండుట సంస్థానములోనున్న గుఱ్ఱమేదియు
వానిని మోయలేకపోయెనఁట. అందుచేత నతఁడు తనబంధువులగు రహా
తూరులతోఁ గలసి యుద్ధమునకుఁ బోవుటకు వీలులేక యాఁడువాండ్ర
తో గోడిగంబు లాడుచుండవలసివచ్చెను.

ఈలావురాజు తనరాజ్యములోనున్న యొక బ్రాహ్మణునికూతురునుజూచి యతిసుందరియగునామెను మోహించియామెనుబలిమినిదన యంతఃపురమునకు దీసకొనిపోవ నిశ్చయించెను. ఆబాలికతండ్రి రాజునెన్నోవిధముల వేడుకొనెను. బెదిరించెకాని యవియన్నియు నిరర్థకములయ్యె. మరణమువల్లగాని బిడ్డమానము దక్కదని బ్రాహ్మణుడు నిశ్చయించి తనముద్దుకూతురగును ఖడ్గముతో ముక్కముక్కలుగ నరికి చితిపేర్చి కాల్చిరాజునకు ఘోరశాపము బెట్టి యామంటలో దానుగూడ దుమికి యగ్నిహోత్రున కాహుతియయ్యె. అప్పుడతడిచ్చిన శాపమిది. "నేనే సత్యవంతుడనగు బ్రాహ్మణుడ నయితినేని యీమహాత్ముడగు రాజీగడియమొదలుకొని మూడుసంవత్సరముల మూడుమాసముల మూడుదినముల మూడుగడియలలో మృతినొందునుగాక. నేమృతినొంది యీదినము మొదలు బ్రహ్మరాక్షసుడనయి యీయూరి చెరువువద్ద నుండెద." బ్రాహ్మణుని యీదారుణకృత్యమువినియా రాజు బెంగపెట్టుకొని క్రమక్రమముగ కృశించి బ్రాహ్మణుడేర్పరచినకాలముననే మృతినొందెను. రాజాజస్వంతసింగు లావురాజని పేరుపడిన యాయుదయసింగుని మునిమనుమడు. ఈరాజు తనవద్దనున్న యుద్యోగస్థులలో నొకని కూతును మోహించి యామెనొడంబరచి తనముత్తాత మోహపరవశుడై చెడియెననుమాట మరచి బ్రహ్మరాక్షసుడున్న సంగతి యెఱుగక యాచెరువుగట్టుననే ప్రియురాలుం దాను రాత్రి కలసికొనునట్లు సంకేత మేర్పరచుకొనెను. సంకేతము మరచిపోక రాత్రివేళ యిరువు రక్కడకలసికొనిరి. కాని సౌఖ్యమునకు మారు వారికి దుఃఖము ప్రాప్తించెను. జస్వంతసింగు తనవలపు కత్తెయను మక్కువమెయి గౌగలింపబోవ వారిరువురినడుమ నొకభూతమువచ్చి నిలిచెను. రాజాభూతముతో బోరదలచెను. కాని వెంటనే స్మృతియెఱుగక నేలంబడియె. ప్రియురాలి దారిని ప్రియురాలు పోయెను. పిదపనతడు కొంతతడవునకు దెప్పిరిలి యింటికిబోవ దన

వెన్నంటి యెవఁడో వచ్చుచుండినట్లు మాటిమాటి కతని నొడలు జల్లు మనియెను. తరువాత సయిత మతఁడెక్కడకు బోయిన నేపని సేయు చుండిన వెనుక నెవరో వచ్చినట్లె కానబడుచు వచ్చె. పిమ్మటఁ గొన్నినాళ్ళ కతనికి మతిచెడి పిచ్చియెత్తెను. చెఱువుగట్టు నాశ్ర యించి యుండిన బ్రహ్మరాక్షసుఁడు రాజుం బట్టుకొనియెనని ప్రజలు చెప్పుకొనసాగిరి. మహారాజుగారి దయ్యము విదల్చుటకు దేశమంతటి నుండి మంత్రవేత్తలు బ్రాహ్మణోత్తములు వచ్చి ధూపములువేసి జప ములుచేసి మంత్రములజదివి యెన్నో ప్రయత్నములుసేయు నట్టి కేలకు బ్రహ్మరాక్షసుఁ డిట్లుపలికెను. "నేనొక బ్రహ్మరాక్షసుఁడను. ఈరా జును బట్టినమాట నిజము. మఱియొక రెవరయిన మనుష్యుఁడు నాకు లభించినగాని నేను వీనిని విడచిపోను. రాజు ముఖ్యమంత్రులలో నెఁవ డయిన నాకు గావలెను." జస్వంత సింగునకు ముకుంద దాసుకంటె ముఖ్యమంత్రు లెవ్వరు లేరు. అతఁడు మంత్రియై రాజునకు రాజనీతి నుపదేశించుటయేగాక సేనాధిపతియయి రహతూరు వాశపుదొరలను రణరంగమునకు నడిపించెడు నధికారము గౌరవముగలిగి యుండెను. అందుచేత నీభారమునతఁడే పూనవలసివచ్చె.

ముకుందదాసుఁడు వెరపుఁగొనక ముందరికివచ్చి రాజునువిడిచి భూతముతన్నుపట్టుకొనుట కిష్టపడిన పక్షమున దానాకష్టము ననుభ వింతునని విస్పష్టముగ జెప్పెను. బ్రహ్మరక్షసుఁడందు కొడంబడియె. అప్పుడు మంత్రవేత్తలొక గిన్నెలో నీరుపోసి యాగిన్నె మూడుసా రులు రాజుతలచుట్టుఁ ద్రిప్పిదానిని ముకుందదాసుచేతికిచ్చిరి. ముకుం దుఁడొక చుక్కయైన మిగల్పక యానీరు ద్రావెను. వెంటనే దయ్యము జస్వంతసింగునువదలి ముకుందునిపట్టుకొనియెను. ఆదినమున మొదలు ముకుందునివంటి రాజభక్తుఁడు కృతజ్ఞుఁడు లోకములో లేడని జనులు జెప్పుకొనిరి. కాని ముకుందుఁడీ పెనుభూతము చేత మితిలేని బాధలపడియెనఁట. ఆకారణముచేతనే యతఁడు మరణకాలమున తన

కుమారుని బిలిచి "నాయనా! మారువారురాజునకు మంత్రిగానుండి సేబడినసౌఖ్యము చాలును. నీవీదినము మొదలు మంత్రిగానుండవద్దు మంత్రులమైతిమా రాజునకువచ్చు యాపదలన్నియు మనమే భరింపవలయును." అని హితోపదేశముచేసెను. ఆహితోపదేశమును వాని కుమారుఁడు మన్నించి పితరునంతరమున మంత్రిపదమును వదలుకొనియె. అదిమొదలు చంపావతి వంశస్థులగు రాజపుత్రులు మారువారుదేశమునకు మంత్రులగుచు వచ్చిరి.

జస్వంతసింగు.

మారువారు సంస్థానమునకు జాడ్పురము రాజధాని. మారువారనునది మరువారను శబ్దము చెడిపోయి పుట్టినది. మరువారనగా మరణభూమియని యాభాషలో నర్థము. మీవారు రాజ్యమునకుఁ బడమటనున్న దేశమునకంతకు మరువారను పేరు చెందుచున్నది. ఆదేశములో నెడలేని యిసుకయెడారులు నిర్జలస్థానములు నిస్సారభూములు విశేషముగనుండుటచేత దానికి మరువారను సార్థకనామము గలిగినది. జాడ్పురము గాక బికనీరు జసల్ మీరు మొదలగు ననేక చిన్నసంస్థానములు గూడ నీమారువారులోనే జేరియుండును. అయినను మరువారు శబ్దము జాడ్పురము రాజధానిగఁ గలసంస్థానమునకే ముఖ్యముగఁ జెందుచున్నది. ఈదేశమధ్యమునందే యజమీరులోఁ బుట్టిన లూనీయనునది ప్రవహించుచున్నది. దీనిపొడవు నూటయేబది మైళ్లు. మరువారుదేశము నేలునట్టి రాజులు రహతూరువంశస్థులు. క్రీ॥ శ॥ 1193 సం॥ నందు మహమ్మదుగోరీ కోహాణవంశస్థుడగు పృథివిరాజునుజయించి ఢిల్లీనాక్రమించుకొని మరుచటి సంవత్సరము మరల హిందూస్థానము దండెత్తి కన్యాకుబ్జము నేలుచుండిన రహతూరువంశస్థుఁడగు జయచంద్రుపై

యుద్ధమునకు బోయెను. జయచంద్రుఁడు పరాజితుఁడై మృతినొందెను. అతని యనంతరము వాని మనుమ లిద్దఱు కొంతకాల మచ్చటనుండి తురకల దాడికోర్వలేక తమ పితృపితామహార్జితములగు గంగాతీరక్షేత్రములు విడిచి రెండువందలమంది యనుచరులంగూడి యెందేని సుఖముగ బ్రతుకఁదలంచి వెడలిరి. కొంతకాలము తిరిగితిరిగి యారాజనందనులు లూనీనదీతీరము జేరి యచ్చటి రాజ్యము స్థాపించిరి. తరువాత నూటయేఁబది సంవత్సరములవఱకుఁ దద్వంశస్థుల చరిత్రము రాజ్యములో స్థాపించినవారి ప్రారంభదశ లెట్లుండవలెనో యట్లుండెను. అనగా దగ్గరరాజులతో సంబంధ బాంధవ్యంబులు జేసికొనియు బలహీనులతో బోరిగెలిచియు సాగినప్పుడు ద్రోహముచేసియు జుట్టుప్రక్కల రాజ్యముల గలుపుకొని యావంశస్థులు ప్రసిద్ధులయిరి. ప్రప్రథమమున వారికి మండూరునగరము రాజధానిగ నుండెను. అటులుండ కొంతకాలమునకు జోడాయను నతఁడు జాడ్పురమును గట్టించి రాజధానిగ జేసికొనియెను. అది నానాఁటికి ఝాడ్పురమని ప్రసిద్ధికెక్కెను. చాలకాలమువఱకు మారువారురాజులు దేశచరిత్రములో నంతగా బ్రసిద్ధికెక్కలేదు. ఢిల్లీచక్రవర్తియగు హుమాయూను రాజ్యభ్రష్టుఁడై యీమారువారులో దిరుగుచుండ నప్పటి జాడ్పురరాజగు మాల్దేవుఁడు పాపము వానికి నిలువనీడయైన నొసఁగక దేశమునుండి తరిమెను. వాని మనుమడగు శూరసింగు శూరుఁడై యక్బరు చక్రవర్తికి హితుఁడైయుండుటం జేసి యాచక్రవర్తి వానిం దనశత్రువులమీఁదికప్పుడప్పుడు పంపుచు వచ్చెను. ఆశూరసింగు కుమారుఁడె మున్నొకసారి జహంగీరునకు విపత్సమయమున సహాయముచేసిన గజుఁడు. ఆ గజుని కుమారుఁడే రాజనీతి విశారదుఁడగు జస్వంతసింగు. ఈజస్వంతసింగు ఢిల్లీచక్రవర్తులగు షాజహాను ఔరంగజీబుల కాలములలోనుండి యాకాలపు దేశచరిత్రములందు జాల ప్రసిద్ధిగాంచెను. 1658 వ సంవత్సరమున షాజహానుచక్రవర్తి ప్రబలమైన వ్యాధిచేత పీడితుఁడయ్యెను.

అతని నలువురు కుమారులు తండ్రి చనిపోవువఱకైన వేచియుండలేక యతఁడు జీవించియుండగనే సింహాసనమునకై పోరిడిరి. తండ్రి చక్రవర్తియైన కాలమున నీనలువురు నాలుగు రాజ్యములు నేలుటకుఁ దండ్రిచేత నధికారముపొంది ప్రజలిచ్చిన కప్పపుసొమ్మంతయుఁ నొకరినొకరు గెల్చుటకొఱకు సేనలం గూర్చుటకే వినియోగించిరి. షాజహాను పుత్త్రులలో జ్యేష్ఠుఁడు దారాయనునతఁడు ఇతఁడు తండ్రివద్దనే యుండెను. రెండవయతఁడు షుజా. ఇతఁడప్పుడు బంగాళమును బరిపాలించుచుండెను. మూడవయతఁ డౌరంగజీబు. ఇతఁడు దక్షిణదేశమును పాలించెను. నాలుగవవాఁడు మురాదు. ఇతఁడుగుజరాతు నేలుచుండెను. తండ్రి రోగపీడితుఁడై చావుమీఁద నున్నవాఁడని విని ముందుగ రెండవకొడుకగు షుజా తానే హిందూస్థాన చక్రవర్తినని దేశమంతటఁ జాటబంచి తనపేరుతో నాణెములు ముద్రింపించి మహాసైన్యముం గూర్చుకొని తనయన్నయగు దారామీఁదికి యుద్ధసన్నద్ధుఁడై పోయెను. కడపటివాడగు మురాదు వానికంటె ఘనుఁడై తానే చక్రవర్తినైతినని తనదేశమున జాటబంచి తనపేరగూడ నాణెములువేయించి విశేషించి సూరతు నగరము దోఁచుకొనియు పురజనులవద్దనుండి యాఱులక్షలరూపాయిలు బలిమిఁ దీసికొని సేనలం గూర్చుకొని బయలుదేరెను; కాని యౌరంగజీబు మొదటినుండి టక్కరితనమున మహాపండితుఁడగుటచేఁ దనకు ప్రపంచ సంబంధమేమియు లేనట్లు వైరాగ్య మభినయించి తక్కినసోదరుల ప్రయత్నములెట్లు పరిణమించునో చూచుటకు గాఁబోలు కొంతకాల మూరకొనెను. రోగపీడితుఁడగు ముసలిచక్రవర్తియు జ్యేష్ఠకుమారుఁడగు దారాయు నాసమయమున దగుసహాయము జేయగల సహాయులు రాజపుత్రులేయని గ్రహించి ముందుగా షుజామీఁదికి విశ్వాసపాత్రుఁడైన యంబరసంస్థానాధిపతియగు జయసింగును పంపిరి. సార్థకనాముఁడగు జయసింగు యుద్ధమున షుజా నోడించి వానిధనమును ఫిరంగులను గొల్లపెట్టి తరిమెను. షుజా యోడిపోయినతోడనే యౌరఁ

గజీబు మురాదుతోఁ గలసి దారాతోఁ బోరవలయునని నిశ్చయించుకొని తనకు రాజ్యమక్కఱలేదనియు మురాదును సింహాసనమెక్కించి పిమ్మట దాను ఫకీరై మక్కాలో జీవయాత్ర గడపుదుననియు మూర్ఖుఁడగు మురాదునకు నమ్మికపుట్టఁబలికి వాని సైన్యమును దన సైన్యముతోఁ గలపికొని యన్న మీఁదికి దండువెడలెను.

ఈవార్త వారిరువురు కలియకముందె దారా విని జస్వంతసింగునకు సైన్యాధిపత్యమిచ్చి వారిరువుర మీఁదికిం బంపెను. వీరరసావతారులగు తన రాజపుత్ర సైనికులను కాలకింకరులవంటి మొగలాయిబంట్లను గూర్చుకొని జస్వంతసింగు నర్మదానదీతీరమున విడిసెను. అప్పటి కౌరంగజీబుమురాదుల సైన్యములు కలియలేదు. ఆతరుణమెఱిఁగి వెంటనే జస్వంతసిం గౌరంగజీబు సైన్యము నడచినచోఁ బిమ్మట గోరలుదీసిన పామును గొట్టినట్లు మురాదునవలీలగ నోడింపవీలుగలిగి యుండును. అట్లు వేరువేరుగ నిద్దఱను దాకక జస్వంతసింగు గర్వోన్మత్తుఁడై యిద్దఱను జేరియొకసారి గెలిచి శ్రమపడనేల? ఇద్దఱుగలసినను మనమవలీలగ వారిని గెలువగలము. ఇందరినొకసారి జయించుటయె యెక్కువప్రతిష్ఠయని వీరాలాపములాడుచు సోదరులిరువురు గలసికొనువఱకు నూరకయుండెను. వాని గర్వమే వానిం జెరిపినది. ఈరాజపుత్రుఁడిట్లు దాసీనుఁడగుటచే నౌరంగజీబు మురాదులు గలసికొనిరి. జస్వంతసింగువద్దనున్న తురకసైనికు లౌరంగజీబువద్ద లంచములు గ్రహించియో పిరికితనము చేతనో యుభయులు గలిసినతోడనే రణరంగము విడిచి పారిపోయిరి. కాని జస్వంతసింగువద్ద నుక్కుతునుకలవంటి ముప్పదివేల రాజపుత్ర సైనికులుండుటచేత నతఁడించుకేనియు భయమందక నిశ్చలుఁడై వారిం దాక నిశ్చయించుకొనెను. తనసేన యల్పమైనను శత్రువుల గొప్ప సేనతోఁ బోరి ప్రాణములు విడుచుట రాజపుత్రునకు బందువుగదా! జస్వంతుఁడు మాబూబను తనగుఱ్ఱము నెక్కి చేతబల్లెముబూని నిర్భయముగ సేనలం బురికొల్పుకొని పగతురపై గవిసెను.

ఆసంకులసమరంబునఁ బదివేలమంది తురకలు పదునేడువందల మంది రహాతూరు రాజపుత్రులు మఱియు ననేకులు తక్కినరాజపుత్రులుప్రాణములు విడిచి సమరరంగము నలంకరించిరి. ఔరంగజేబు మురాదులు పరాజితులై వెన్నిచ్చి పారిరి. జస్వంతసింగువాని గుఱ్ఱము గాయములతో నిండిరక్తస్నానము చేసినట్లుండెను. సమరమున మిక్కిలి యలసిపోయి జస్వంతసింగు చేజిక్కినమృగమును జారవిడిచి యాకలిచేమలమలమాడు సింగమువిధమున నసహాయులై పారిపోవుచుండిన చక్రవర్తికొడుకులం దఱిమిబట్టికొనలేక యూరకొనెను. అందుచేత నౌరంగజేబు మురాదులు పరాజితులయ్యు చెదిరిపోయిన తమమూఁకలను గ్రమ్మరగూర్చుకొని యదివఱకే మిక్కిలిపరిశ్రాంతులైన రాజపుత్రులను వెండియు దాకిరి. ఆతరి నిలిచియున్న యెనిమిదివేలమంది రహాతూరులలో నాఱువందలమంది దక్క తక్కినవారందరు వీరస్వర్గమున కథితులైరి. జస్వంతసింగు సంపూర్ణముగ బరాజితుఁడై హత శేషులగు నాఱువందల రహాతూరులతో రాజధానికిం బోయెను.

ఈజస్వంతసింగు మహారాజుయొక్క పట్టపుదేవి మీవారురాజులయాఁడుపడుచు. అందుచేతఁ బ్రతాపమున నగ్నిసిఖలనుబోలిన సంగుడు ప్రతాపుఁడు మొదలగు మహావీరుల నెత్తురామెశరీరమున బ్రవహించుచుండెను. ఆవీరపత్ని తనభర్త తురకలకోడిపోయి ప్రాణభీతిని బరతెంచి కోటలోఁ జొరబడుటకు వచ్చుచున్నాడని విని హృదయమున క్రోధరోషంబులు నందడింప "మహారాజుగారు పరాజితులై వచ్చుటకంటె రణమునుండి మరల రాకపోవుటయే ప్రతిష్టాకరముగ నుండునుగదా!" యనిపలికియట్టిపిరికిపందనుగోటలోపలికిరానీయగూడదనికోటతలుపులు మూసివేయించెను. ఆమెరోషమునకు జస్వంతసింగుమిక్కిలి యక్కజపడి నేను మొదటశత్రువులను సంపూర్ణముగ గెలిచితిని. పిమ్మట దైవవశమున శత్రువులసైన్యములు మెండగుటచేఁ బరాజయము నొందవలసి వచ్చె. ఓడినను గౌరవముజంపుకొనలేదు. రణరంగమున నుండగలిగినంత

సేపుండి పగతుర క్రోధమునకు బలియీయ గలిగినంతమందినిచ్చి నిలు వశక్యముగానప్పుడు బయలుదేరివచ్చితి''నని యొన్నో తెఱంగుల నతడు తనదేవితో విన్నవించుకొన్నను నామెపట్టినపట్టువిడువక "మీరు నాకు భర్తగానుండఁ దగరు. చిత్తూరుమహారాణావారి యల్లుడింత నీచముగ నెన్నఁడు బ్రవర్తింపఁడు. మీకుసహజముగ బరాక్రమము లేకున్నను శౌర్యరత్నాకరులగు మాపుట్టినింటి వారితో వియ్యమందిన కారణముననైన నెక్కుడురోషముఁ జూపవలయు. వేయేల పగతురబొడువవలయు లేదా ప్రాణములువిడువవలయు. ఇవి రెండే మానవంతులకు పద్ధతులు గదా?''అని క్రోధావేశమున నొకమారును, వెంటనే తనపరిచారికలం బిలిచి ఓసీ నాభర్తగారు మృతినొందినట్లు గావున కట్టియలందెచ్చి చితి పేల్చుడు. రాజకన్యక కుచితమైనమార్గము ననుసరించెదనని యభిమాన వశమున నొకమారును, మఱియు నప్పుడే ముఖవిలాసమును మార్చి కెందామర రేకులవలెకనులెఱ్ఱ జేసి శూలములవంటిపలుకులనాతని నొప్పించి యొకమారును, నొడలెఱుంగని దానివలె భాషింపజొచ్చెను.

శత్రుబాణములకంటె నెక్కువదారుణములగు పట్టపుదేవిపలుకులచేతఁ జాలనొచ్చి యెట్టకేలకామె యనుమతిబొంది జస్వంతసింగు కోటలోఁ బ్రవేసించెను. కాని యభిమానధనమగు నారాజపుత్రిక యా పిరికిమగనిమొగము జూడనని కొన్నిదినములు తలుపులుమూసికొని తన యంతఃపురముననేయుండి వానిదర్శనమునకు బోవదయ్యె. అంతట నా వార్తవిని యామెతల్లి బిడ్డవద్దకుఁబోయి భర్తపై గోపింపకుమని పలు విధముల నామెను బ్రతిమాలి "అమ్మా! నామాటవినుము ఈయుద్ధమున గలిగినశ్రమ నివారణమైనతోడనే నీభర్తమరల గొప్పసైన్యముం గూర్చుకొని యౌరంగజేబును గెల్చి పోయిన తనగౌరవమును మరల సంపాదించుకొని నీమెప్పునొందఁగలఁడు. అంతవఱకువాని ననుగ్రహించి మోపినయుపచారముచేయు"మని మందలించి భర్తసన్నిధికిం బంపెను.

మానవతులగునిట్టి స్త్రీల భర్తలు సోదరులు పుత్రులు మూడు లోకములెత్తివచ్చినను మడమదిరుగక పోరుదురన్నచో నేమియాశ్చర్యమున్నది? ఇట్టియంగనలున్నచోట పిరికిపందలకైనను పౌరుషము పుట్టునుగదా? రాణిచూపిన యీపౌరుషము పైకిదుర్వినయముగ దోఁచినను జస్వంతసింగునకు మహోపకారము చేసెను. ఔరంగజీబుమురాదులు కలసి దారానోడించి తండ్రియగు షాజహానును జరసాలలోనునిచి తమ మీఁదికి మరల మహాసైన్యముతో వచ్చుచుండిన షుజానుదండించుటకై బోవుచు "వెనుకటి మాటలుదలంపక మాకువచ్చిసాయము చేయవలయును. మీరు మేము నిప్పటినుండి పరమమిత్రులుగనుండ" మని జస్వంతసింగునకు జాబువ్రాసిపంపిరి.

జస్వంతసింగు సరేయనియొప్పుకొని మిత్రుడుగానేయుండి యౌరంగజీబునకు జేతనైనంత యుపకారము చేయదలఁచియతనిసిబిరము బ్రవేశించి షుజాకిట్లనివర్తమానమంపెను. ఔరంగజీబుసేనను ముందుప్రక్కనీవుదగుల్కొందువేని వెనుకప్రక్క నేనుదాకెద. అట్లువర్తమానమంపి జస్వంతసింగు తనమాటందప్పక నిలుపుకొనియె. ఎట్లన; నౌరంగజీబు సేనలలో వెనుకభాగము దీర్ఘప్రయాణములచేత నలసియుండ, నీరాజపుత్రుడు వెనుకప్రక్కఁజేరి వారివద్దనున్న సమస్తవస్తువులదోచుకొని యాసరుకు లొంటెలమీఁదవేయించి యౌరంగజేబు షుజాలొకరినొకరు నిర్మూలముచేసికొందురుగా నాకేమియని యాగ్రానగరమునకు బోయెను. పోయి యక్కడ సుతులచే బంధింపఁబడిన షాజహానును బంధవిముక్తునిజేసి యతడు తనతోఁగలియుమని దారాను పురిగొల్పెను గాని యాదారా వానికిందగినప్రత్యుత్తరమీయక యాలస్యముచేయుటచే నచ్చోటువిడిచి తనరాజధానికిబోయి కొల్లగొన్నసరకులతో దన కోటయంతయు నింపెను.

ఈనడుమ నౌరంగజీబు తనస్థిరబుద్ధిచేతను శాంతస్వభావముచేతను షుజాను నిశ్శేషముగజయించి తాను చక్రవర్తియై మరల

జస్వంతసింగు మైత్రింగోరి వెనుకనైనదేమోయైనది. ఇంకముందైనను నీవునాకు మిత్రుఁడవై దారాపక్షముబూనుట మానుదువేని నిన్ను గుజరాతుదేశమునకు బరిపాలకుని జేసెదనని వానికి రాయబారమంపెను. అభిమానములేని యౌరంగజీబుయొక్క సందేశమును సిగ్గులేని జస్వంతసింగు వెంటనే యంగీకరించి యప్పుడే చక్రవర్తి సివాజీ నడచుటకు మహారాష్ట్రదేశమున కంపుచున్న సైన్యములోఁ దాను రాజపుత్ర వీరులకు సేనాపతియై దండునడుపుట కొప్పుకొనెను. జస్వంతసింగు మొగలాయిసేనకంతయు నధికారిగాఁడు. మొగలాయి సైన్యమునకు షేష్టాఖానుఁడు సర్వాధిపతియైయుండెను. జస్వంతసింగు మొగలాయి సేనలలోఁజేరి శివాజీని సంహరింపఁబ్రయత్నించుటకుమారు వానిమైత్రిగోరి "నీవును నేనునుంగలసి ముందుగ షేష్టాఖానునిం గడతేర్చివేయుదము. పిమ్మట మనయుభయసైన్యములకు నేను సేనాధిపతినై యుండిన యిచ్చవచ్చినతెఱఁగున జేసెదనని వానికి వర్తమానమంపెను. కాని అతఁడుచేసిన కుట్రయంతయు బయలుపడెను. అప్పుడైన నౌరంగజీబు వానిని దండింపక యెప్పటియట్ల దయతోను గౌరవముతోను జూచుచు సమయమువచ్చినప్పుడు సైన్యాధిపత్యమునుండి జస్వంతుని దొలఁగించి రాజపుత్రులలోనెల్ల విశ్వాసపాత్రుడు సత్ప్రవర్తకుడు నగు నంబరు సంస్థానాధిపతిని జయసింగును సేనాపతినిజేసెను. అది మొదలు జస్వంతసింగు జన్మాంతరమువఱకుఁ జక్రవర్తిమీఁద వానిపగతురతోనో బంధువులతోనోచేరి కుట్రల పన్నుచునేయుండెను. ఎన్నిసారులు కుట్రలుపన్నెనో యన్నిసారులు నతనిపన్నుగడలు బయలుపడుచునేవచ్చెను. ఎన్నిసారులు బయలుపడెనో యన్నిసారులు వానిని జక్రవర్తి క్షమించుచునేవచ్చెను. చెరుపుజేయుటకు జస్వంతునకెంత విసువులేకుండెనో వానిదుండగములు సైరించుటకు జక్రవర్తికి నంతియు విసువులేకుండెను. జస్వంతసింగును దండింపఁజాలక చక్రవర్తి యూరకకొనియుండలేదు. జస్వంతసింగునంతటి చండశాసనునినంతటి సాహసుని

సంతతి పరాక్రమవంతుని వేరొకభంగిచేసినపక్షమున రాజపుత్రప్రపంచమంతయుఁ దనపై దిరుగబడునేమోయనుభయమున నత డూరకకొనెను. అప్పటికి రాజపుత్రసంస్థానములన్నియు సంక్షోభములేక నెమ్మదిగనుండెను. జస్వంతునిమీఁదికి మొగలాయిసేనలు వెడలి మారువారుజొచ్చినా కందిరీగలతుట్టవలె రాజపుత్రస్థానమంతయుగదలి భయంకరమగునని యతఁడువెరచి యూరకుండెను. అదియునుగాక గొడ్డునేలయగు మారువారుదేశమునకుబోయిన సేనలన్నియు నిర్మూలములగుటయేగాని తిరిగివచ్చుటలేనందున జక్రవర్తి జస్వంతునిపై నెప్పుడుదయయే చూపుచువచ్చెను. మారువారుదేశస్థులగు కవీశ్వరులందఱు జస్వంతుడు మహాశూరుడని తమగ్రంథములలో వ్రాసియుండిరి. వారిపొగడ్తలకేమి గాని వానిచరిత్రము మిక్కిలి యసందర్భముగనుండెను. ఏలయన చక్రవర్తికి లోబడినవాడులోబడినట్లుండి కృతజ్ఞుడై విశ్వాసముగలిగి మెలగలేదు. పౌరుషముగలవాడు చేయవలసినట్లు స్వదేశస్వాతంత్ర్యమునిమిత్తమునిలిచి పోరాడి ప్రతిష్ఠనిలిపినవాడుకాడు. షాజహానుఁడు ప్రబలరోగపీడితుడై మంచమెక్కినప్పుడు వానికొడుకు లొకరిగొంతుకలొకరు కోయ జూచుచుండినసమయమున జస్వంతసింగు రాజపుత్రప్రభులందఱుఁ గలియగట్టుకొని ప్రయత్నముచేసినచో రాజస్థానమునకు స్వాతంత్ర్యము కొంతకాలమైన నుండియుండును. కాని యప్పటి మీవారుప్రభువగు రాజసింగు, అంబరసంస్థానప్రభువగు జయసింగు, మారువారు దొరయగు జస్వంతసింగు నెవరిమట్టుకువారే చూచుకొని స్వలాభపరాయణులై దేశ స్వాతంత్ర్యము మాటమఱచిరి. జస్వంతసింగువద్ద తక్కినవారివద్దకంటె నొకవిశేషముగలదు. ఈతనిపేరు చక్రవర్తి కీశ్వరవేరు. జస్వంతసింగు బ్రతికియుండినంతకాల మౌరంగజీబొకనాడైన సుఖముగ బ్రతికియుండలేదు.

ఈరాచసింగమును దనవలలో బడవేసి కొనుటకు వీలైనప్పుడు వానిని బాతాళలోకమునకు ద్రొక్కుటకుఁజక్రవర్తి యెన్నెన్నొవిధ

ముల నయమునభయమున వానిం దనసన్నిధికి రావింపఁ బ్రయత్నించెను కాని యావులించిన ప్రేవులు లెక్కపెట్టఁగలజస్వంతసింగునమ్మి యొకసారియైన జక్రవర్తి సన్నిధికి రాడయ్యె. కుటిలోపాయము లెన్ని పన్నినను జస్వంతసింగు లొంగ లేదని తెలిసి చక్రవర్తి మైత్రియనియెడురి వాని మెడకుఁ బోసి దేశమునుండి వానిని వెడలించి యెన్నఁడు తిరిగి రాని దూరదేశములకు బంపెను. కాబూలురాజధానిగఁ గల యాఫుగనిస్థాన మిప్పటివలె వేరొకతురక రాజుపాలనమువలెనుండక యాకాలమున ఢిల్లీచక్రవర్తినికి లోఁబడి యుండెను. ఆదేశస్థులు మిక్కిలి మోటవాండ్రు. చక్రవర్తి కొకకన్నెప్పుడు వారిమీఁద నేయుండెను. ఆదేశమందుజనులు చక్రవర్తినిపైఁ బితూరుచేయ వజ్రమునువజ్రము చేతనే గెలువవలయునన్నట్లు కాబూలులోని దుర్మార్గులను మారువారులోనున్న దుర్మార్గులచేతనే జంపింపవలయునని నిశ్చయించి జస్వంతసింగునుబాగడి నీవుపోయినఁగాని యాయల్లరులడఁగవని చెప్పి బ్రతిమాలి వానిని సేనాధిపతిని జేసిపంపెను.

ఈతఁడు వెడలుటచే జక్రవర్తికి మనోభారము డింపుపడియెను కాబూలులో నిరంతరము పితూరీలుచేయుజనులు వీనిచేత జచ్చినను జక్రవర్తికిమంచిదే; ఆకాబూలుదుండగులచేత జస్వంతుఁడు కడతేరినను మంచిదే. ఒకశత్రుపుపోయినను మేలెగద. జస్వంతసింగు తనయేలిక వలన మహాధికారముబొంది తనకుబ్రతినిధియై రాజ్యముపాలించుటకు దన జ్యేష్ఠకుమారు నియోగించిసైన్యసమేతుఁడై కాబూలునకు, బోయెను. అతఁడుచన్న కొన్ని దినములకే యౌరంగజేబు జస్వంతసింగు పెద్దకొడుకగు పృథుసింగును దనకొలువుకూటమునకు రమ్మనియాజ్ఞాపించెను. పృథుసింగు చక్రవర్తియాన శిరసావహించి చక్రవర్తి కొలువునకుఁబోయెను. చక్రవర్తియు వానిందద్దయు గౌరవించె.

ఒకనాడు పృథుసింగు మొగలాయిదర్బారులో జక్రవర్తియెట్టయెదుట పాదములు రెండు దగ్గరజేర్చి తలవంచి చేతులుజోడించి యా

కొలువున నెట్లుండ వలయునో యట్లునిలిచియుండ జక్రవర్తి వానినిఁ దనచాపునకు రమ్మనిచేసన్న చేసివచ్చిన పిదప జోడించియున్న యతని చేతులపై తనహస్తమువైచి "ఓయీఁరహతూరుఁడ! నీభుజము మీ తండ్రి భుజమట్లు బలిష్టమైనదనివిందు. ఇప్పుడేమిచేసెద"వని యడిగెను. అడుగుటయు రాజపుత్రుఁడు నిర్భయముగ నిట్లనియె.

దేవా! భగవంతుఁడు మిమ్ము రక్షించుగాక! నరలోక చక్రవర్తి తన పాలనమునకు లోబడిన యధమునిమీఁద చేయివైచుటయే చాలు. అంతకన్న కావలసినదేమున్నది. ఆమనుష్యుని కోరికలన్నియు సిద్ధించినట్లె. ఇప్పుడు నారెండుచేతులు మీరుపట్టుకొనుటచే నేనుప్రపంచమంతయు జయించినట్లు సంతసించుచున్నాడ.

ఈమాట లనుచున్నపుడు పృథుసింగుమొగము జేవురించుటయు మేనుపులకలెత్తుటయుఁ జక్రవర్తి రెప్పవాల్పకచూచి 'ఇతడు రెండవఖూటన్‌సుడి' యని సభవారితోఁ బలికెను. ఖూటన్ అనగా నౌరంగజీబు జస్వంతసింగునకుఁ బెట్టినపేరు. ఆపేరు దరుచుగా చక్రవర్తి జస్వంతసింగు ప్రసంగము వచ్చినప్పుడు నిందాగర్వముగ నుపయోగించుచు వచ్చుటచే ఖూటన్ అనుమాట వినగానే సభికులు పృథుసింగున కేదోమూడినదని తలంచిరి. అంతలో నౌరంగజీబు రాజకుమారుని భాషణంబులకు సంతసించినవాఁడవోలె నటించి వానికి బహుమానమీయఁదలచి వెలలేని పట్టుదుస్తులు తెప్పించి యక్కడనే వాటిని ధరింపుమనియాజ్ఞాపించెను. అతండట్లే యావలువలుధరించి తన యదృష్టము లెస్సగనుండెనని భావించిబసకుంజనియె. కాని దర్బారువిడచిన కొలఁదికాలముననే వానికి దారుణమైన యొక రోగము సంభవించెను. దానిచే నతఁడపరిమితముగ బాధపడి వికృతరూపుఁడై కొన్నిగంటలలోనే కాలధర్మము నొందెను. ఆనుర్మరణము రాజపుత్రులందఱు నదియాగంతుకమైన రోగము కాదనియు జక్రవర్తి గౌరవించి పారితోషికముగనిచ్చిన యాదుస్తు విసముపూతగలదనియు నది ధరించుటచేతనే వానికా యకాలమరణము గలిగెననియుఁ దలంచిరి.

ఈదుర్వార్త కాబూలులోనున్న జస్వంతసింగునకు దెలిసినప్పు డతఁడు తనపైగల కసిదీర్చుకొనుటకుఁ జక్రవర్తి తనకుమారుని ఘోరముగఁ గడతేర్చెనని యూహించెను. పృథుసింగు తనకులప్రదీపకుఁడనియుఁ దనమనోరథమనియు నమ్మి జస్వంతుఁడు వానిమీదనే పంచప్రాణములు బెట్టికొనియుండుటచే నీవార్త విని యడుగంటిపోయెను. పిమ్మటనతఁడెన్నఁడు తలయెత్తుకొని తిరుగలేను. ఇదిజరిగిన కొన్నినాళ్ళకె యతని తక్కినకొడుకు లిద్దరు కాబూలుకొండలలోఁ దగిలిన మన్నెపుజ్వరముచేఁబీడితులై మృతినొందిరి.

తనంత కొడుకుల ముగ్వురం జంపుకొని వార్ధకమున సంతానహీనుఁడై జస్వంతసింగు దుఃఖభాజనమగు జీవయాత్ర నడుపుచుండియు దనకొడుకుం జంపినవానికే మేలుజేయుచు విదేశములను నుండవలసి వచ్చె. అతని నోదార్చుటకు రాణులిద్దఱుమాత్రము వానికడనుండిరి.

అందొక్కరితె మున్ను తానుపరాజయమునొందివచ్చినపుడుకోటతలుపులుమూసివేయించిన మీవారు రాజపుత్రిక. ఆమె దుఃఖితుఁడగుభర్తను శాంతవచనములచే నోదార్చునట్టి స్వభావము కలదికాదు గదా; రెండవభార్యయొక్కతె యూరడించినను వానికి యూరడిగలగదయ్యె. ఉత్తమరాజవంశమునంబుట్టి ప్రతాపనిధియై జగచ్చక్రవర్తియగు ఢిల్లీచక్రవర్తి సయితము తనపేరు వినినపుడెల్ల గడగడవడంకునట్లు జండశాసనుఁడై మెలంగి నలువది రెండుసంవత్సరములు పరిపాలించి జస్వంతసింగు తుట్టతుదకు బిడ్డలులేక దిక్కుమాలి కానిదేశములలో మృతినొందెను.

వాని యిద్దరురాణులు వానినమ్మినబంట్లగు రహతూరులు చేయునదిలేక యెన్నోవందల యామడలదూరముననుండి పలుమారుమగలాయిసేనలకు దుర్భేద్యమైన మూరువారుదేశమునకుఁ బోవనిశ్చయించి ప్రయాణమైరి. జస్వంతసింగు మృతినొందినను జోదుపురరాజకుటుంబమునకు ఢిల్లీచక్రవర్తికిని వైరమంతమొందలేదు. ఈరెండుకుటుంబము

లకుఁ జిరకాలము యుద్ధముజరిగెను. అది ముప్పదియేండ్లు జరుగుటచే దానికి ముప్పదియేండ్లయుద్ధమని పేరువచ్చెను.

ముప్పదియేండ్లయుద్ధము.

మారువారుసంస్థానాధిపతియగు జస్వంతసింగు పైనుదహరింపఁబడినప్రకారము కాబూలునగరములో మృతినొందినప్పుడు వానిపట్టపుదేవి మీవారురాజుల యాఁడుబడుచు మగని మృతకళేబరముతో సహగమనముఁ జేయసమకట్టెను; కానియామె యప్పటికి గర్భవతియయి యుండుటం జేసి గర్భమునను్న శిశువు మగశిశువో యాఁడు శిశువో తెలిసికొనువఱకు ననఁగా ప్రసవమగువఱకు నట్టిపనిఁ జేయఁగూడదనియు నొకవేళ మగశిశువేజనియించినపక్షమున నక్కుమారుఁడుతండ్రి కిఁజక్రవర్తి చేసిన యపకారమునకుఁ బ్రతికారము సేయఁగలుగు ననియునందుచేత నామెతప్ప తక్కినరాజపత్ను లిష్టపడినచో సహగమనముచేయవచ్చుననియుఁ జెప్పి యక్కడ నుండిన రాజపుత్రులలోఁ బ్రధానుఁడగు కుంపావతివంశస్థుఁ డామెను వారించెను. కాఁబట్టిజస్వంతునిపట్టపుదేవి సహగమనము చేయక శత్రుమండలమధ్యమున రెండుమాసము లుండెను. ఆతని తక్కిన భార్యలు మగని కళేబరముతో సహగమనముచేసిరి. ఒకభార్య తనపుట్టినింట ననఁగా మందూరునగరమున నున్నందున వెంటనే భర్తశవముతో నిప్పులం జొచ్చుటకు వీలులేక మగనితలపాగ దెప్పించుకొని యావస్త్రము గప్పుకొని చిచ్చుఁ ప్రవేశించెను.

ఆరాజు పోయిన రెండుమాసములకుఁ బట్టపుదేవియగు నావీర పత్ని యొకకుమారునిం గని వీరమాతయయ్యెను. ఆకుమారున కామె

యజితుడని పేరుపెట్టెను. అద్భుతచరిత్రులు గల యట్టి మానవతుల కడుపున శూరులుగాక భీరులు పుట్టరుగదా ? ఆ రాణికి నామె కొలువుననున్న తక్కిన రహతూరువంశ రాజపుత్రులకును మహోపాయకుశలుఁడైన యౌరంగజీబు చక్రవర్తి యేదో పన్నుగడపన్ని మారువారురాజవంశపు మొలకయగు నాపసిబిడ్డను నపహరించి తనకోటలో బెట్టుకొని మారువారును గతిలేని దానినిగఁ జేయునని భయపడఁ జొచ్చిరి. అందుచేఁ జక్రవర్తికి దెలియకుండ నీవల బడవలయునని నిశ్చయించి తమపోకనుగూర్చి యౌరంగజీబునకు తెలియపఱచకయే వాని సెలవు గైకొనకయే యారాణి బిడ్డయుందాను నొకపల్లకీలోఁగూర్చుండి హత శేషులగు సైనికులు పరిజనులు తనకంగరక్షకులయి వెంట నరుదేర స్వనగరాభిముఖియయి బయలుదేరెను.

ఈపయనమునం దారాణికర్నావతివంశస్థుఁడు గంగపురాధిపతి రహతూరులలోఁ గడుబుద్ధిశాలి బాహుశాలి యగు దుర్గదాసను వీరుని నమ్మి తనశిశుసంరక్షణము వాని కప్పగించెను. జాడుపూరునకుఁ బోవు నీప్రయాణమునందును బిమ్మటను దుర్గదాసే యామెకుఁగుడిభుజమయి నమ్మినబంటై మెలంగి స్వామిఋణము దీర్చుకొనెను.

ఆచిన్నగుంపు సింధునదీతీరముఁ జేరునప్పటికి వారూహించినదంతయు నిజమయ్యెను. ఆనదియొడ్డుననున్న యట్టకపురము వారుచేరి రేవుదాఁటి యావల గట్టునకు రాఁబోవ చక్రవర్తి రక్షకభటులు తమస్వామియానతిలేక వారిని పోనివ్వమని నిరోధించిరి. రహతూరులు చక్రవర్తి సైనికులతోఁ బోరాడ నుంకించిరిగాని కార్యము గాదని యూరకుండి మొగలాయిసైనికులు లేని మఱియొక రేవు రాత్రివెదకికొని యెవ్వరెఱుగకుండ నచ్చటసింధునదిఁ దాఁటి యావలఁబడిరి.

అట్టకపురివద్దనున్న రక్షకభటులు మరునాఁడావార్త విని చక్రవర్తికిఁ దత్క్షణమే యెఱిఁగింప నవారులం బంపిరి. ఔరంగజీబు తద్వార్త విని కార్యము చెడివచ్చెనని వేగిరపడి రాణివద్దనున్న సేనకంటె గొప్ప

సేనంగూర్చి రాజపుత్రుల నిరోధింపుమని పంపెను. పుత్రసమేత యయిన యారాణి ఢిల్లీసమీపమునకు వచ్చునప్పటికి జక్రవర్తి సేన యామెభటులం గదిసి చుట్టుముట్టి ముందుకుగాని వెనుకకుగాని పోనీయమని మార్గ మరిగట్టిరి. ఎటులయిన ఢిల్లీనగరముఁ బ్రవేశించినచో నచ్చటనున్న రాజపుత్రులు తప్పక తనకుసహాయముచేయుదురని నమ్మి తన్ను నగరముఁ బ్రవేశింపనిమ్మని మొగలాయిసైనికుల నడిగెను. ఆమె వేఁడికోలు వారు నిరాకరించిరి. అందుచేత నామె తనరాజధానికి బోవుటకుగాని ఢిల్లీ ప్రవేశించుటకుఁగాని వీలుగానక శత్రుసైన్యములు చుట్టుముట్టియుండ ఢిల్లీకిదూరముగా నొకచోట విడిచియుండవలసి వచ్చెను. రాజపుత్రులతో కయ్యములుఁ కోడెతాచులతో నెయ్యములని చక్రవర్తి యెఱుఁగును. అందుచే రాజపుత్రవీరులను సామదానభేదములచే వశపరచుకొన జక్రవర్తి నిశ్చయించి దుర్గదాసు మొదలగు రహతూరునాయకులను దనదర్బారునకు సగౌరవంబుగ రావించి సబహుమానంబుగ నాదరించి మచ్చికచేసి యిట్లనియె. "మీరాజపుత్రుని నావశము చేయుదురేని మీరేమికోరిన నదియిచ్చెద. వేయేల? మారువారురాజ్యమే మీకందఱకుఁ బంచియిచ్చెద. కావున లాభము పోఁగొట్టుకొనక వానిని నాకప్పగింపుడు."

ఆపలుకులు వారందఱు మహాభిమాన పరవశులయి యైకకంఠ్యముగాఁ జక్రవర్తితో జస్వంతసింగునకు లేకలేక కలిగిన యాకుమారరత్నమును మేము విడుచువారముకాము. మాదేశమున మాకుఁ గావలసినంత సహాయసంపత్తి గలదు. కాఁబట్టి కంఠములలోఁ బ్రాణములున్నంతవఱకు మేము మాదేశమును మారాజపుత్రుని రక్షించెదమే గాని విడువమని నిర్భయముగఁజెప్పి రోషావేశమున నెత్తురుబారినకన్నులతో భయంకరములగు ముఖములతో సభాభవనమువిడిచి రాణియున్న నెలవునకుంబోయిరి. ఆప్రదేశమును మునుపటికంటె నెక్కుడుజాగరూకతతోఁ గాపాడుమని చక్రవర్తి యధికబలముబంపెను. మోసగానిని

మోసముచేతనే జయించుట కర్తవ్యమని దుర్గదాసు ప్రముఖులు కృత నిశ్చయులయి దాసదాసీజనములను స్వదేశములకు బంపుదుమని వంక పెట్టి రాణికి దాసీవేషమువేసి యామెను మఱికొందఱు పరిచారికలను ప్రాతపల్లకులలోనెక్కించి శిబిరముదాటించి మంచితనముగల యొక తురకబంటును జేరఁదీసి మిఠాయిగంపలో రాజకుమారునిం గూర్చుండ బెట్టి వానిచే నదియావలకుబంపి కృతార్థులయిరి. దేవియుఁ గుమారు డుం నెక్కడయని చక్రవర్తి యడిగినచో జూపుటకు నొకదాసికి విలువ బట్టలుగట్టఁబెట్టి నగలువెట్టి రాణివేషమువేసి కొడుకునకు రాజపుత్ర వేషమువేసి యతిగౌరవముతో వారింజూచుచు నొకచోదాఁచిరి. చక్ర వర్తిసైనికులు పోవుచున్నది దాసీజన మనుకొని లెక్కసేయక మిఠాయి గంప నెత్తుకొన్నవాడు తురక యగుటచే ననుమానింప నక్కరలేదని దొరకిన రాణిని రాజపుత్రుని జేతులారవిడిచిపెట్టిరి. రాజపుత్రశిబిర ములో జరిగెడు పరమరహస్యముల నెఱుఁగలేక యేదోకుట్ర జరుగు చున్నదని యనుమానించి యౌరంగజీబు తల్లిని కుమారుని తనకు తక్షణ మప్పగింపవలసినదని రాజపుత్రులకు వర్తమానమంపెను. కొడు కుం దల్లియు దాటిపోయిరని చెప్పినచో జక్రవర్తి తోడనే సైనికుల నంపి వారింబట్టి తెప్పించునేమో యను భయమున నావృత్తాంతము వానికి దెలియుట కెంతయాలస్యమయిన నంతమంచిదని రాజపుత్రులు తలంచి రాణియు బిడ్డయు నిఁక నక్కడనున్నట్లె పాదుషా యనుకొను నట్లు "మా దేహములలో నెత్తురుచుక్కలుండగ పిల్లవానినిగాని తల్లిని గాని మే మప్పగించుటస్వప్నవార్త" యని ప్రత్యుత్తరమంపిరి. ఈప్రత్యు త్తరమువిని యౌరంగజీబు తనకుఁ గావలసిన యిరువురు నప్పటికి దాటి పోవలేదనినమ్మి శిబిరము ముట్టడించి రాజపుత్రులనందఱ సంహరించి మాతాపుత్రులం బట్టితెమ్మని తనసైన్యమున కాజ్ఞాపించెను.

ఆవార్తవిని రహతూరు లందఱు పరమానందభరితులయి దాటి పోవలసినవారు దాటిరి. ఇంకమనము కడతేరినను భయములేదని యుద్ధ

సన్నద్ధులై పితృదేవతలకు తర్పణము చేసికొని నల్లమందు మద్దత్తు మామూలుకంటె రెండురెట్లెక్కువగ నెక్కించి గుఱ్ఱములెక్కి యొండొరులతో "అహాహా! మంచియదనుదొరకె. నేడు యుద్ధమను నదినీది యద్దరికిఁ బోవుటయో లేక నడుమ మునిగి చచ్చుటయో జరుగవలయు గాని మరల నద్దరికి రాఁగూడ"దని చెప్పుకొనిరి. మొగలాయి సైనికులాయుధపాణులయి శిబిరమును జుట్టుముట్టుటయు జస్వంతసింగుయొక్క పుత్రికలు తక్కిన యంతఃపురస్త్రీలు మునుముందె ప్రాణములఁబాసి స్వర్గలోకమును జూరగొనిరి.

ఆదారుణకృత్యము నిర్వర్తింపబడినపిదప మానవంతులగు రహాతూరులు ఖడ్గపాణులయి శత్రువులపైఁబడిరి. ఆనాఁడు పారినరక్తప్రవాహములలో కెరటములు బయలుదేరినవని నిశ్చయముగఁ జెప్పవచ్చును. ఈసంగరమున రసపుత్రకులమున నుద్భవించిన ప్రతితెగ ప్రతిమనుష్యుఁడు దనకోపినంత శౌర్యముంజూపి కొందఱు మహమ్మదీయుల నుసురులంబాపి కీర్తి సంపాదించెను. దుర్గదాసు పలువురు పగతురను దెగటార్చి కులగౌరవమును స్వగౌరవమును నిలుపుకొనెను. చక్రవర్తి బారినుండి తప్పించుకొనిపోయిన కుమారరాజుపక్షమున నింక నెన్నియో యుద్ధములు జేయవలసి యుండును గనుక కర్ణదాసు మొదలగు మహావీరులు కొందఱు రణరంగమునువిడిచి యావలకుఁ బోవుటకిష్టములేని వారయ్యు దూరమాలోచించి యనేకశత్రువులం జంపిరిమిగదా? ఇఁక రాజపుత్రరక్షణనిమిత్తము యుద్ధరంగము విడిచినను మన కప్రతిష్ఠ యుండగూడదనుకొని పగతురచేత జిక్కక కృత్రిమ రాజపుత్రుని వానికృత్రిమమాతను విడిచి తప్పించుకొని పారిపోయిరి.

దుర్గదాసు మొదలగుశూరశిఖామణులు రణరంగము విడిచి కొంతదూరము చని మిఠాయిగంప నెత్తుకొనిపోవుచుండిన తురకం గలసికొని గంపలోనున్న రాజపుత్రుని వెలికిఁ దీసికొని పగతురబారిపడకుండ వానిని సురక్షితమగు స్థలమునకుఁ జేర్చిరి. పాపమా బాలుఁడెంత

మందభాగ్యుఁడోగాని తనరాజధానియగు జాడుపురములో నున్నను వానికి క్షేమము లేకపోయెను. ఔరంగజీబు చండశాసనుఁ డగుటచే వాని యాయుధములు కడుదూరమున నున్న జాడుపురమునయితము వచ్చి బాలకుని బ్రతుకు సంశయావస్థకుఁ దెచ్చెను. రాజస్థానమునందు ఆబూయను పర్వతశిఖర మొకటిగలదు. అది శైవమతస్థుల పుణ్యక్షేత్రము. సందెచీకటివేళల నక్కడ నున్న స్ఫటికగోపురముల కాంతి దూరముననుండి చూచువారికి సముద్రపునురుగువలె గానఁబడును. అచ్చటి దేవాలయములలో నతిరహస్యములయి పరమపావనములయిన గదులు కొన్ని గలవు. దుర్గదాసు తనచిన్నరాజుయొక్క క్షేమమును గూర్చి చాలభయపడియాపుణ్యస్థలములలో వానిం దాఁచెను. ఆబాలకుఁడు తా నెవ్వరో తన పుట్టుక యెట్టిదియో యెఱుంగకయే మారుమూలలఁ బెఱుఁగుచుండెను.

ఈనడుమ నబద్ధపురాణియు నబద్ధపురాజపుత్రుఁడును జక్రవర్తి సన్నిధికిం గొంపోవఁబడిరి. వారిం జూచినతోడనే యౌరంగజేబు రాజపుత్రులు తనకన్న బ్రాయిరని గ్రహించియు గ్రహింపనివాడపోలె నటించి రాజపుత్రులవంచనకుఁ బ్రతివంచనచేయుదలంచి యాదాసినే రాణిగాను దానిబిడ్డనే రాజుగాను సమాదరించి గౌరవించుచు నందఱతో మారువారు రాణియుఁ గుమారుఁడు దన సంరక్షణము లోనున్నారని చెప్పుచు మారువారుపై దండెత్తిపోయి జాడుపురము ప్రవేశించి తనవద్దనున్న దాసీపుత్రుఁడు జస్వంతసింగు కుమారుఁడని పట్టాభిషేకముచేయించి వానిని సింహాసనమెక్కించెను. అంతతోఁతృప్తినొందక యతఁడు జస్వంతసింగు తమ్మునికొడుకులలో నొకనింజేరఁదీసి రాజ్యనిమిత్తము పోరాడుమని వానిం బురిగొల్పెను. ఈరెండుపన్నుగడలతోను మారువారుదేశమంతయు సంక్షోభస్థానమయ్యెను. దాసీపుత్రుఁడును జస్వంతసింగుయొక్క యన్నకొడుకు నేనురాజును నేనురాజునని బయలుదేరినను రహతూరులు వారిపక్షము జేరలేదు. ఏలయన జస్వం

తసింగుకన్నను కొడుకెక్కడనుండెనో కర్ణదాసు తక్క తక్కినవారనేకు లెఱుంగకపోయినప్పటి నేరహాస్యస్థలముననో సుఖముగఁ గర్ణదాసు సంరక్షణలో నుండెననియు రాజ్యభారము బూనఁదగినవయసు వచ్చినప్పటి కాబాలుడు బయలువెడలుననియు నమ్మి వారు కర్ణదాసు చెప్పినట్లు నడచిరి. పైనపేర్కొనఁబడిన ప్రతిపిరులిద్దరు వారినెంత బ్రతిమాలినను బెదరించినను వారులెక్కసేయక చెవులతో వినుటయేగాని కన్నులతో నెన్నఁడుజూచి యెఱుఁగని తమ రాజకుమారుని రాక కెదురుచూచుచు కృతజ్ఞులై యుండిరి. అప్పుడేగాదు. ఔరంగజీబు దండెత్తివచ్చి రాజధానియగు జాదుపురమున దక్కినపట్టణములకు బట్టుకొన్నప్పుడును పుణ్యక్షేత్రముల బాడుచేసి దేవాలయముల బడగొట్టి యాస్థానముల మసీదులనుగట్టించి దేశమంతయు గొల్లపెట్టినపుడును రహతూరులు వారిమొనగాడగు దుర్గదాసు లేశమును లోఁబడక రాజకుటుంబము పక్షము నిలిచిరి.

అజితుని తల్లియగు రాణియు తనకుమారుని నిమిత్తము మగవాండ్రు కవచములు దొడుగుకొని యుద్ధములలో నెంతశ్రమపడిరో యంతిపురమునుండి తాను నంతియశ్రమలంబొరయఁ జొచ్చెను. ఔరంగజీబు సైనికులువచ్చి దేశముఁగొల్లపెట్టి నాశనముచేయుచుండుటచే దనకుమారుఁడున్న యాబూపర్వతము బాలకునకు సురక్షిత స్థానముగా నుండదని భయపడి యాయాపద గడవంబెట్టుకొనుటకు తనపుట్టినయిల్లు శరణమని యెంచి యప్పటిచిత్తూరురాణాయగు రాజసింగును సహాయమురమ్మని పిలిచెను. మీవారుకంటె మారువారే యుద్ధములలోశత్రువులధాటి కాగఁగల దేశము. ఏలయన మారువారులోఁ జాలభాగమిసుక పఱ్ఱ యగుటచే సైనికులకాహారము జంతువులకు మేఁతదొఱుకుట దుర్లభము. ఇఁకమీవారునందన్ననో భూములు సారవంతములగుటచేతను గొండలదారులు సుగమములగుటచేతను నక్కడశత్రువులయాగడములు మిక్కుటముగ సాగుచు. దేశస్థితి యిట్లున్నను దమయింటి

యీడుపడుచు విపత్తులోనుండి వేడికొనుటచే నామెనొట్రద్రోసిపుచ్చరాదని రాణారాజసింగు తక్షణమే యామెకుం దోడ్పడనియ్యకొనెను. బలములోఁగూడ రాజసింగు మిక్కిలి యధికుఁడుఁగాఁడు. చిక్కులు సంభవించెనా తొల్లిసంగుఁడు ప్రతాపుఁడు దాగినయడవులు హారావళీపర్వతప్రాంతములు దప్ప రహాతూరులకు శరణమిచ్చుటకు వానియొద్ద మరియేదియు లేదు. ఏమైననుసరే రాజసింగు వారికిఁదోడ్పడ నిశ్చయించుకొనిరి. మారువారురాణిఁ దాను స్వదేశమును విడిచి వచ్చుట లేదనియుఁ దనపుత్రునిపక్షమునఁ బనిసేయువారికి నుత్సాహముగలిగించుచు నచ్చటనే యుందుననియుఁ జెప్పి కుమారునిమాత్రము మీవారునకంపెను. కర్ణదాసు బాలకునిం దోడ్కొని మీవారుఁబ్రవేశించి రాణాయేర్పరచిన కెయిల్వాకోటలో బాలకునిఁబెట్టి సంరక్షించుచుండెను.

చక్రవర్తికి మీవారుపై నలుకబుట్టుట కిదిగాక మరియొకకారఁణముగూడ గలిగెను. మారువారుదేశములో రూపనగరమని యొకపట్టణము గలదు. అది ముఖ్యపట్టణముగ జస్వంతసింగు బంధువుఁడగు రహాతూరువంశస్థుఁడు రాజపుత్రుఁడొకడు చిన్నరాజ్యమును పాలించుచుండెను. అతనికి మిక్కిలి యందకత్తియ యగు నొకకొమరితగలదు. ఆ బాలికను దనకిచ్చి వివాహముసేయుమని యౌరంగజీబు వానినడిగి యిచ్చినపక్షమున మామగారికి రెండువేల గుఱ్ఱపుదళమును బహుమానముగ నిచ్చివేయుదునని యాసపెట్టెను. ఆశచేతను భయముచేతను రాజుకూతు నౌరంగజీబున కియ్యఁదలంచి యామెను ఢిల్లికిఁబంపుటకు నంతయు సిద్ధముచేసెను. తనవంశమునకుఁ బరమశత్రుఁడగు మ్లేచ్ఛరాజునకు దండ్రి తన్నీయఁదలంచినాఁడని విని యారాజపుత్రిక మనసునఁ జాలఖేదపడి యట్టివివాహముచేసికొనుట లేదనియుఁ బెండ్లిమాని తండ్రితన్ను రక్షించిననుసరే లేనిచో మఱియొకరాజపుత్రుని యింటికి బంపినను సరేకాని యీదుర్ణయము పనికిరాదని చెప్పి యేదియుంజేయు

టకు వీలు లేనియెడల కరకుతురకను బెండ్లియాడుటకంటె మరణమునే తానుబొంద నిశ్చయించుకొన్నట్లు నిర్భయముగా బలికెను. తండ్రి యామెకుందగిన యుత్తరము నొసంగకపోవుటచే నా బాలిక తనదారి తాను జూచుకొనవలయునని జనకసమానుడు వృద్ధుడునగు పురోహితుని బిలిపించి తన్నావిపత్సముద్రమునుండి దరిజేర్పుమని ప్రార్థింప నతడు సరేయని రూపనగరమువిడిచి పలుకొండలెక్కి చాలయడవులు గడచి యెన్నెన్నో యేఱులు దాటి మీవారు రాజ్యము బ్రవేశించియుదయ పురముజొచ్చి రాణాను సందర్శించి వానిచేతికొక యుత్తరమునిచ్చెను. రాణా యాజాబును జదువుకొనెను. అందలి ముఖ్యవాక్యము లివి.

"ఈహంస యాపాడుకొంగకాభార్యయగుట. పరమపవిత్రమైన రాజకన్య పండుకోతిమొగమువంటి మొగముగల యామ్లేచ్ఛునిబాణి గ్రహణము చేసికొనవలసినదేనా? మీరురక్షించిన రక్షింపుడు లేనిచో బ్రాణత్యాగము చేసికొందునుగాని పాణిగ్రహణము చేసికొనను."

ఈనడుమ చక్రవర్తి తన ప్రియురాలి దోడితెచ్చుటకు సైనికులంబంపెను. పంపుటకు తండ్రిప్రయత్నించుచుండెను. కన్యనిమిత్తము బంగరుపల్లకులతో బోయులు మొగసాలలోగనిపెట్టుకొనియుండిరి. అంతలో నెక్కడనుండియో యొక రాజపుత్రులగుంపు వేచియున్న తురక బలగముపైబడి వేటాడజొచ్చెను. ఉదయపుర రాణాయగు రాజసింగు బాలికవ్రాసిన జాబును జూచుకొని కొంతసైన్యముతో రూపనగరము నకుబోయి యడ్డమువచ్చిన తురకల నరికి తొల్లి శ్రీకృష్ణుడు రుక్మిణీదేవిని దెచ్చిన తెఱంగున కన్యారత్నమును కీర్తిసమేతముగా సంపాదించుకొని మహావైభవముతో బురముం బ్రవేశించెను. ఔరంగజీబు 'రాజపుత్రులు తాముచేసిన యీసాహసమునకు ఫలమనుభవింపకపోర నితలయూచి మహమ్మదీయమతస్థుడుకాని ప్రతిమనుష్యునకు తల పన్ను విధించి తనసైన్యమును రాజస్థానముపై వేటకుక్కలవిడిచినచంద మున విడిచెను. ఈపన్ను తొల్లిదయాళుడగు నక్బరు మంచిదిగాదని

కొట్టివేసినదే. ఔరంగజేబు మీవారునకు సమీపముననున్న యజమీరుపట్టణములోనుండి స్వయముగానే సైన్యమునకుఁ గాలోచితములైన యాజ్ఞలను బంపుచు సేనను మూఁడుభాగములుగ విభజించి తనకుమారులగు నజాము మువజాము, అక్బరు అనువారల సైన్యాధిపతులుగా నియమించెను. ఆధాటికాగలేక రాణాయు వానిబలగము మున్ను సంగుఁడు ప్రతాపుఁడుచేసినట్లు హారావళి పర్వతములకుం జని యయ్యడవులలో దాగిరి. చేయునదిలేక మొగలాయిలు దేశము నాశముచేసి వారికి భోజనపదార్థము లందనీయక ఫలవృక్షములఁ బడగొట్టి గ్రామంబులు పరశురామప్రీతిచేసి స్త్రీలను బసిబిడ్డలను చెరబెట్టి దేశమంతయు మంగలములోబెట్టి వేచినట్లు మాడ్చిరి.

తురకలుచేసిన యీదౌర్జన్యముచేత హిందువుఁడైన ప్రతిమనుష్యుఁడు స్వదేశమునందు స్వమతమునందు స్వగౌరవమునందు బట్టుదల గలిగి పోయినం గుర్క్రుడుప్రాణమేగదా యని కత్తిబట్టి రాణాకడకు బోయెను. అదివఱకే ప్రాణములకుం దెగించిన రాణాయొక్క చిన్నబల మీజనులచేత గొంతవఱకు బలపడెను. అడవులలోఁ జరించు భిల్లులు మొదలగు వనచరులుగూడ తురకలం జంపవలయునని వింధ్యమ్రాలు బూని రాజునకుఁ దోడుచూపిరి. కాఱుమబ్బులు భూమిమీఁద జడివాన గురిసినట్లే మొగలాయిల సేనలు దేశముపై బడియెను. ఔరంగజీబై దుదినములుమాత్రమె యజమీరునందుండి పిమ్మట చిత్తూరుముట్టడించెను. ఆకోట యనాయాసముగా పగతురచేఁ జిక్కెను. ఆకోట పడినప్పుడు కొండవిఱిగి క్రిందబడెనని యేప్రజలు భయపడిరి. ఎన్నికష్టములువచ్చినను రాణా మారువాగురాజపుత్రుఁడగు నజితుని విడువక సంరక్షింపఁజొచ్చెను. చక్రవర్తిసైన్యము మిటిమీరియుండుటచే నేవేళ కేమికీడుమూఁడునోయని రాజపుత్రు లాయర్భకునిఁ గుండలో దీపము బెట్టినట్లనో దాఁచిరి.

చక్రవర్తి చిత్తూరును ముట్టడించుచుండ దుర్గదాసు వానిదృష్టి మరలించుటకు జాల్వారుపట్టణమును ముట్టడించెను. తురకలయెదుట నిలిచి యుద్ధముసేయుటకు జాలకపోవుటచే రాజపుత్రసేనలు మొగలాయిసేనలకు మార్గమధ్యమున గష్టములు గల్పించుచు వారికొఱకుఁ బోవుసరకుల దోచుకొనుచు నొకమూలనుండి యొకమూలకు మారుత్రోవలంబోవుచునుండినవిగాక పోయినవిగాక కంటిలో నలుసులవలె నుండెను. దేశమంతయు నాశనదేవత విహరించు స్థానమయ్యెను. రాజపుత్రులు హారావళీపర్వతములలో నడుమనడుమ దిగివచ్చి మొగలు సేనలు నిమిత్తము పండించినపంటల నెత్తుకొనిపోయి కొండలమీద కుప్పలువేసికొనుచువచ్చిరి. రాజపుత్రు లెంతకాలమునకు లోఁబడక మేరమీరిన సిలుగుల బెట్టుటచేఁ జక్రవర్తి విశ్రాంతి నెఱుఁగక బాధ పడఁజొచ్చెను.

అట్లుండ నొకమారు రాణా చక్రవర్తినిభ్రమపెట్టి పట్టుకొనవలయునని యొకయుపాయము పన్నెను. చక్రవర్తి వారిని మించిన జిత్తులమారియగుటచే నా వలలోఁబడక తప్పించుకొని యుదయపురమును బట్టుకొమ్మని యేఁబదివేలసైన్యమిచ్చి తనకుమారుఁడగు నక్బరును పంపెను. ఆసైన్యమును రాజపుత్రు లెవ్వరునడ్డగింపలేదు. ఉదయపురము వచ్చినప్పుడును చక్రవర్తికుమారునికంటి కొక్క మనుష్యుఁడైన కానఁబడలేదు. అంతఃపురములు ప్రమదావనములు సరస్సులు నిర్జనములై యుండెను. అంతయుఁ బ్రశాంతముగనుండెను. తనధాటికాగలేక పౌరులందఱు నగరమునువిడిచి పారిపోయిరని చక్రవర్తిపుత్రుఁ డూహించి మరల వెనుకకుఁబోయినచోఁ దనతండ్రి యెల్లప్పుడేదోపనిచెప్పి వేధించుచుండునని యతనిపోరు తప్పించుకొని సుఖపడఁదలఁచి యానగర సరోవరతీరమున గుడారములు వేయించి యంమువిడిచి శత్రుదర్శనములేమినిర్భయముగా భోగపరాయణుఁడై యొడలుమరచి విహరింప జొచ్చెను.

రాణాయొక్క మంత్రులలో సూక్తావతు వంశవృద్ధుం డొకఁడుండెను. అతఁడు విపత్సమయమున రాణానుజూచి "మునుముందు చక్రవర్తి సైన్యమును నిర్భయముగా మనదేశము బ్రవేశింపనిమ్ము మనము వారినెదిరింపవచ్చు వచ్చినవెనుక నవ్వలివార్త నివ్వలకు నివ్వలివార్త నవ్వలకు నందకుండ మనము దారు లరికట్టి కరవుపాలుచేసి చంపుదమని యాలోచనము చెప్పెను. ఆహితోపదేశమును బట్టియే రాణా పురజనులనందఱ నుదయపురమునుండి పొమ్మని దాని నిర్జనముగఁ జేసెను. ఇట్లు వచ్చిన యక్బరుసేనలను నలుమొగంబులనుండి పగతురు కనిపెట్టుచునేయుండిరి. అక్బరు సరోవరతీరమున యథేచ్ఛముగా భోగపరాయణుఁడైయుండ నొక్కనాఁడు మీవారు రాజకుమారుఁడు జయసింగను వాఁడేమూలనుండియో యాకస్మికముగా మొగలుసేనలపయిం బిడుగువడువునఁ బడియెను. ఆసమయమున మొగలాయిలలోఁ గొందఱు నమాజు చేయుచుండిరి. కొందఱు విందులారగించుచుండిరి. కొందఱు చతురంగమాడుచుండిరి, కొందఱు నిద్రించుచుండిరి. దొంగిలింపఁ బోయి బద్ధకించి నిద్దురపోయిన దొంగలాగున మొగలుసైన్యము వచ్చినపని యొకటి చేసినపనియొకటి. అనేకు లానిద్దురనుండి యెన్నటికిని లేవనేలేదు.

హతశేషసైనికులతో నక్బరు తండ్రివద్దకుంబోవ పయనమయ్యెను. కాని రాణాసైనికులు దారి నరికట్టిరి. అక్కడనుండి మొగముఁ ద్రిప్పి యతఁడు కొన్ని కొండకనుమల దారిని మారువారులోఁబడి పోవలయునని యావంకకు మరలెను. కాని యక్కడ భిల్లులు మొదలగు నాటవికులు వారిమీఁద నమ్ములు రాళ్ళు విజ్జిమ్మి వెనుకకుం దరిమిరి. ఆభిల్లుల బారి తప్పించుకొని యతఁడు మరల వెనుకకు మరలఁగా నచ్చట జయసింగు కనిపెట్టుకొనియుండి సేనలం బటాపంచలు చేసెను. మొగలుసేనలకు కత్తి చేయుచున్న యీనాశమునకుఁదోడు కరవుగూడ తనపని చేయ నారంభించెను. ఆరెంటిచేత తురకలు నిశ్శే

షముగ వధింపఁబడియే పోవుదురు. కాని యింతలో రాజపుత్రుల యౌదార్యము దయాస్వభావము దశాభేదము గలిగించెను. అక్బరు సంధికి వేడి యుద్ధము నంతతో తుదముట్టింతునని వాగ్దానము చేసి జయసింగును బాధింప కౌటిల్యమెఱుఁగని యా రాచబిడ్డ వాని వాక్యములు సత్యములుగా వగచి యాయుధములు డించి యైన వెళ్ళుమనక యాతురక దళమును జిత్తూరునకు బాగిపోవనిచ్చెను.

ఔరంగజీబున కనేకభార్యలు గలరు. అందు సర్కేషియన్ జాతి స్త్రీయొకతె యుండెను. ఉదయపురీ యామెపేరు. చక్రవర్తి యొక్క యాదండయాత్రలో నాతని ప్రియభార్యయగు నుదయాపురీ దైవవశమున రాణాచేతఁ జిక్కెను. రాణా యామెను మిక్కిలి గౌరవముతో నాదరించి కొంతపరివారమిచ్చి సగౌరవముగా భర్త వద్దకు బంపి తనచేసిన యుపకారమునకు బ్రత్యుపకారముగా గోవులను వధింపవద్దని వేడుకొనుచు సందేశమంపెను. చక్రవర్తి యీమాటలు చెవిని బెట్టనే లేదు. చక్రవర్తికి మితిమీరిన సేనలుండినను కావలసినన్ని సంచారములుండినను రాజపుత్రులు క్రమముగా నిలిచి యుద్ధముచేయని వారగుటచే వారిని నిశ్చయముగ జయింపలేకపోయెను. విశేషించి పలుమారు జయము రాజపుత్రులకే గలుగుచుండెను. ఒకసారి చక్రవర్తి యేనుగులు జెండాలు రాణాచేతఁజిక్కెను. వేరొకసారి వానికుమారుఁడగు నక్బరును సమగ్రముగా జయించెను. ఈజయము సూక్ష్మబుద్ధిగల యొక రాజపుత్రవీరుని యుపాయముచేత లభించినది. ఆవీరుఁడు మొగలాయిలయొంటెల నైదువందలఁ బట్టుకొని వాటిమొగములకు కాగడాలుగట్టి వెలిగించి రాత్రి యాతురకసేనలమీఁదికి తోలెను. తురకలావైచిత్ర్యమును జూచి భయపడి పారిపోయిరి. యుద్ధ మెంతకాలమునకు ముగియనందున దుర్గదాసు మనసులో నొకయుపాయము పన్నెను. ఔరంగజీబు వానిసోదరులు మున్ను తండ్రిపై గత్తిఁగట్టి యాముసలి వానిని రాజ్యభ్రష్టుని జేసినట్లె యిప్పుడు యుద్ధముచేయుచున్న యా

చక్రవర్తికుమారులు ముప్వురు తండ్రిమీఁద తిరుగబడినచో బాగు గదా యని యోచించి తండ్రికొడుకులకు భేదములు గల్పింప నతఁడు సమకట్టెను అతని సంకల్పమున కనుకూలముగ రాజపుత్రుల శౌర్యమునకు వారు తనయెడల జూపిన నెనరునకుఁ జాలసంతసించి యక్బరు నువానియెడ ననురాఁగముగలిగియుండెను. ఈయనురాగమునకుఁ దోడుగ నక్బరు దొపులేని యాయుద్ధముతో విసుగుజెంది తండ్రిపై మిక్కిలి యనిష్టముగలుగ విధిలేక పోరుచుండెను.

ఇటుండఁ గొన్ని నాళ్ళకు తనకుమారుఁడగు నక్బరు హిందూస్థాన చక్రవర్తియను బిరుదముపూని స్వతంత్రుఁడై డెబ్బదివేల సైన్యముతో తనమీఁదికి దాడెత్తి వచ్చుచున్నాఁడని యౌరంగజీబునకు వార్తదెలిసెను. రాజపుత్రప్రేరణమున నక్బరట్లు చేసినమాట నిజమే. అప్పుడు చక్రవర్తి యజమీరులో నుండెను. అతనివద్ద దేహసంరక్షణార్థ మొక వేయి సైనికులకంటె నెక్కువలేరు. తక్కినకుమారులిద్దరు చాలదూరముననుండిరి. సైన్యబలము లేకపోవుటచేనతఁడుబుద్ధిబలమే ప్రయోగించి మనోధైర్యమును నించుకేనియు బీరువోవనీయక యా యాపదను దప్పించుకొనియెను. తనకుమారుని రాజపుత్రులను బడఁదోయుట కతఁడు గట్టి యుపాయములవల యొకటిపన్నెను. ఆవలయిది. అతఁడు తన వేగులవాండ్రలో నొకనిం బిలిచి వానిచేతికొక యుత్తరమిచ్చి యిది దుర్గదాసు డేరాలోఁ బడవేయుమని చెప్పెను. ఆయుత్తరమును జూచుకొనఁగా జక్రవర్తియు గొడుకు మనసులోనొకటేయనియు మహమ్మదీయ సైనికుల విశ్వాసమును బరీక్షించుటకును రాజపుత్రులనుబట్టి యప్పగించుటకును గొడుకును తండ్రియుఁ గలసి యాపన్నుగడపన్నిరనియు దుర్గదాసునకుఁ దోఁచెను. ఈసంగతులు వెల్లడియైనతోడనే తురకసైనికు లక్బరును విడిచి చక్రవర్తిం జేరిరి. రాజపుత్రులు విడిచి పోయిరి. పాపమక్బరు దుర్గదాసు సమేతుడై మూడువేల సైనికులు కొలువ ప్రాణభీతిం బారవలసి వచ్చెను.

అక్బరుమనసులో నెవరికిద్రోహము తలంపలేదనియు నిష్కారణముగా జనకుఁడు పన్నినపన్నుగడచేత నీయిక్కట్లు సంభవించినవనియును రాజపుత్రులు మరునాఁడు తెలిసికొనిరి. తెలిసికొనిననేమి? కార్యము చేదాటెను. ఇంతలోఁ జక్రవర్తియొక్క తక్కినకొడుకులిద్దరు తండ్రిని గలసికొనిరి. కాఁబట్టి యక్బరు చేయఁదగిన దేదియులేకపోయెను. రాజపుత్రులు తమకొండలలో నతనిందాగుమని యభయమిచ్చిరి. కాని యతఁడు సాధ్యమైనంత వేగముగ క్రూరుఁడగు తండ్రిబారినుండి తప్పించుకొని యావలఁబడవలయునని సమకట్టి దుర్గాదాసు మొదలగు నైదువందలవీరులు వెంటరా రాజస్థానము నిర్గమించెను. ఇంతలోఁ జక్రవర్తి కొడుకుం దరుముచు రాఁగా నతనికడనున్న రాజపుత్రులు కొడుకుజాడ వానికిఁ జూపక తప్పుత్రోవ ద్రొక్కిరి.

ఇట్లు తనకుమారుఁడుతప్పించుకొనిపోయెనని చక్రవర్తి విని మిక్కిలికోపించెను. తనయుని పలాయనములో మారువారు రహతూరులు సహాయులైరని తెలిసి యౌరంగజీబు మరల మారువారు దేశముపైఁ బడెను. దండయాత్రకుఁదోడుగ విశూచిజాడ్యము మారువారునం బ్రబలి పగతురకత్తులవాతఁ బడకుండ మిగిలినవారిని దనపొట్టంబెట్టుకొనెను. ఎన్నికష్టములు వచ్చినను రహతూరులుమాత్రము లోఁబడలేదు. ఈతడు మన జస్వంతసింగు కుమారుడగు నజితుడు దినదినాభివృద్ధి నొందుచుండెను. రహతూరులనేకులు వానియునికి వినుటయేగాని విగ్రహ మెన్నఁడు జూచియెఱుఁగమి ప్రభువుంజూడఁగోరి "మాయేలికం జూడకపోవుటచే నన్నమునీళ్ళును నోటికి రుచించుటలేదు. కావున తప్పక చూడవలయు" నని ప్రార్థించిరి. అప్పుడు దుర్గదాసుబాలకునిఁదెచ్చి రహతూరులకుజూపెను. అప్పటికి దాదాపుగనతనికి యుక్తవయసు వచ్చుటచే రహతూరులాకుమారునకు నేనుగులు గుఱ్ఱములు ముత్యములు రత్నములు కానుకలిచ్చి మొగమున రాజలాంఛనమగు టీకాను వేసి యేలికగా నంగీకరించిరి. యుద్ధమప్పటికి ముగియనందున రహతూరులు మరల సన్నద్ధులైరి.

కుమారరాజు కయ్యముల నారితేరని వాఁడయ్యు తన జన్మవంశములకుఁ బ్రతిష్ఠ గలుగునట్లు పోరాడెను. ఇంతలో గలహము మిక్కిలి సందడిగ నున్నపుడె మీవారు ప్రభువగు రాజసింగు మృతినొందుటయుఁ ద్రోల్లి యక్బరును దయాళువై విడిచిన జయసింగు మీవారు గద్దెనెక్కుటయు సంభవించెను. జయసింగు యుద్ధమున సింహమై యోడినశత్రువులను గృపాళువై శ్లాఘ్యుఁడయ్యెను. ఆతని దయామయస్వభావమే కడకు వాని కమితోపకారముచేసెను. చక్రవర్తి దక్షిణహిందూదేశములోఁ గొన్ని యల్లరుల నడచుటకుఁ బోదలఁచి రాజస్థానమును బీడించుటకు గాల ముచాలక జయసింగుతో సంధిఁజేసికొనియెను. కానియాసంధి చిరకాల ము నిలువలేదు. తక్కిన రాజపుత్రసంస్థానములన్నియు మొగలాయిల దాడిచేనెన్నరాని సిలుగులఁబడుచుండ మీవారుప్రభువు తన్నుగానట్లు కులుకుచు నూరకుండఁగలడా? అందుచేతనతఁడు తనబంధువులకుదోడ్ప డెను. ఈసంధిచెడిపోవుటకు తప్పు వారిపై వీరు వీరిపైవారు మోపిరి. చక్రవర్తి ద్రోహముజేసెనని జయసింగుపలికెను. జయసింగు నీతిమాలి సంధి తప్పెనని చక్రవర్తి యనెను.

ఔరంగజీబు చిరకాలము బ్రతుకుటచే ననేకరాజపుత్ర ప్రభు వుల మరణముఁ జూచెను. ఈయుద్ధమిట్లుండగానే బాహుశాలియగు జయసింగు లోకాంతరగతుఁడయ్యెను. వానికుమారుఁడగు రెండవ యుమ్రా మీవారు సింహాసన మెక్కెను. అతఁడు సింహాసనమెక్కిన యేడుసంవత్సరములకు రాజస్థానమంతయు మహానందసముద్రమున నోలలాడునట్లు ఔరంగజీబుచక్రవర్తి మృతినొందెనను వార్త తెలిసెను. ఔరంగజీబు క్రీస్తుశకము 1707 సం॥ మార్చి నెలలో చనిపోయెను.

వీనులవిందగు నావార్త విని యజితుఁడు గుఱ్ఱమెక్కి జాదుపుర ముబోయి మొగలాయిలందఱిని సింహాసనమెక్కి తనతండ్రితాతల దర్బారులో కొలువుదీర్చెను. ఎదిరించిన తురకలలోఁ గొందఱనరకి కొందఱ జెరఁబెట్టి కొందఱిఁదరిమికొట్టి వారు కసిఁదీర్చుకొనిరి. తురకలు

రాజపుత్రులు బారికోడి పిక్కబలముకొలఁది పరుగెత్తుచు తురకవేషముల దీసివేసి బైరాగుల వాలకములుదాల్చి హరిగోవిందా సీతా రామా యనిపలుకుచుఁ బగటిపూటల బిచ్చమెత్తుకొనుచు రాత్రులు పోఁగలిగినంత దూరముపోవుచు వీలైనంతవరకుఁ బ్రాణరక్షణము చేసికొనిరి. తురకలగురువులగు ముల్లాలు జపమాల త్రిప్పునపుడు మహమ్మదుపేరుమాని రామనామము స్మరించిరి. మంగళ్ళను బ్రతిమాలి సొమ్మిచ్చి గడ్డములను గొరిగించుకొనిరి. రాజపుత్రులకు గడ్డములు లేకపోవుటచే తమ గడ్డములుఁ జూచి తమ్ము తురకలుగ వారు గుర్తింతురని భయపడి యట్లుచేసిరి.

ఔరంగజేబు అనంతరము వానికుమారుఁడు బహదూరుషా ఢిల్లీ చక్రవర్తి యయ్యెను. అతనికి నౌరంగజేబునకున్న దారుఢ్యములేనందున నదివఱ కేచక్రవర్తి పడనికష్టము లతఁడు పడవలసివచ్చె. రాజపుత్రులు మహారాష్ట్రులు సిక్కులు వానితండ్రివలనఁ గష్టములు పడిపడి యీతని కాలమున రేగి రాజ్యమును ముక్కముక్కలుగఁ జీల్పనారంభించిరి. మొగలాయివీరులు సౌఖ్యములుమరగి బంగరుపల్లకులలోఁ గూర్చుండి యుద్ధములకుఁ బోవనలవడి తొలుఁదొల్త బేబరుతో హిందూస్థానమునకు వచ్చిన తమ పూర్వుల నెందుంబోలక పౌరుషహీనులైరి. బహదూరుషా కాలగతులెఱిఁగి యున్నచిక్కులకుఁదోడు రాజపుత్రులకు గోపము తెప్పించినచో మరిన్ని బాములు బడవలసివచ్చునని తొల్లియక్బరు కాలమున వారనుభవించెడు సకలస్వాతంత్ర్యములను వారికిచ్చి రాజస్థానముపై తనకుఁగల యధికార మొకవిధముగా వదలుకొనెను. రాజస్థానములో మూడు ముఖ్యస్థానములుండెను. అవి యంబరు మీవారు మారువారులు. అంబరుప్రభువగు జయసింగు మీవారుప్రభువగు రెండవయమ్రా మార్వారునాయకుఁడగు నజితుఁడు మువ్వురొకచోట జేరి ఢిల్లీతో నేవిధమైన సంబంధము లేకుండఁ జేసికొనవలయునని యొట్టు పెట్టుకొని యొడంబడికఁ జేసికొనిరి. ఈయొడంబడిక మరింతకట్టుదిట్ట

ముగ నుండుటకుఁ దక్కిన యిద్దఱు ప్రభువులు మీవారు రాజపడుచులను వివాహముచేసికొని వారిసంతతులకే రాజ్యమిచ్చుట కొడంబడిరి.

ఈవిధముగా రాజపుత్రులకు మొగలాయిలకు నాశనకారణమైన ముప్పదియేండ్లయుద్ధము ముగిసెను. ఔరంగజేబు తనముత్తాతయగు నక్బరువలె రాజపుత్రుల నాదరించి వారితోడి సంబంధబాంధవ్యములు నిలుపుకొన్నచో మొగలాయిరాజ్యము మహారాష్ట్రులచేఁ జిక్కి విపద్దశనుండకుండ యీరాజపుత్రులు సంరక్షించియుందురుగదా! ఔరంగజేబు రాజపుత్రసహాయము లేమి కుడిభుజముఁగోల్పోయి మహారాష్ట్రులతోఁబోరవలసివచ్చెనని చెప్పవచ్చును. రాజపుత్రులు ఢిల్లీనుండి విడిపోవుట మొగలాయిలకే గాక యీరాజపుత్రులకును నష్టమాపాదించెను. వీరిరువురు విడిపోవుటచే మహారాష్ట్రులు ప్రబలి వీరినిరువుర జెరియొకసారి నడంచిరి. మీవారు రాజుల యాడుపడుచులను తక్కిన రెండుసంస్థానప్రభువులు పెండ్లియాడుటచే రాజపుత్రులలో రాజపుత్రులకే గద్దెయెక్కుడువిషయమున బలుమారు కుటుంబకలహములు గలిగెను. ఆవివాదములు చక్కఁబెట్టు నెపమున మహారాష్ట్రులువచ్చి వారిరాజ్యము నాక్రమించుచువచ్చిరి.

అజితుఁడు మారువారు చిరకాలము బరిపాలించెను. అతని పాలన మన్నివిధముల మెచ్చఁదగియుండెను. కాని యొక్కవిషయమున నిందాస్పదమైయుండెను. ఆనాఁటిరాజపుత్రులందఱిలో దుర్గదాసు జనులకు మిక్కిలి యిష్టుఁడు. ఔరంగజేబుచక్రవర్తి యావజ్జీవ మిద్దరిశత్రువులంగూర్చి బెంగఁగొనియుండెను. ఒకఁడు మహారాష్ట్రుడగు సివాజీ; రెండవవాఁడు రాజపుత్రుఁడగు దుర్గదాసు. ఆచక్రవర్తికి వీరుపేరులీశ్వరవేరులు. ఆతఁ డాయిద్దఱుపగతురచిత్తరువులు వ్రాయుమని యొక చిత్రకారున కాజ్ఞాపించెనఁట. ఆచిత్రకారుఁడును వల్లెయని మంచముమీఁదఁ బవ్వళించిన స్థితిలో సివాజీచిత్తరువువ్రాసి గుఱ్ఱమెక్కి తీరికలేమి దానిమీఁదనేయుండి యుద్ధములో రొట్టెలుతినుచున్నస్థితిలో దుర్గదాసు

చిత్తరువు వ్రాసి చక్రవర్తికి సమర్పించెను. ఆరెండుపటములం దగ్గరఁ బెట్టుకొని యాముసలిపాదుషా గుండెబాదుకొని యాపాడుసివాజీనెట్టు లైనబట్టుకొని గెలువగలనుగాని యీరాచకుక్క దుర్గదాసును మాత్ర మీజన్మమునఁ బట్టుకొనఁగలనని ధైర్యములేదుగదాయని పలుకుచుండు నఁట ఆదుర్గదాసేగదా యజితుని కాబూలునుండి సేమముగ దెచ్చి జీవితమంతయు ధారవోసి పెంచి విలువిద్య నేర్పి రాజ్యమప్పగించి సంరక్షించెను. అట్టి తండ్రికంటె నెక్కుడైన యాదుర్గదాసున కజితుఁడు మహాద్రోహము చేసెను. ఇందుకే యారాజుచరిత్రము నిందాస్పదమైనది. కొండెములు వినియో యోర్వలేమికి లోఁబడియో యెందుచేతనో నజితుఁడు వృద్ధుఁడగు దుర్గదాసును ధనమెల్ల దోఁచుకొని సర్వభ్రష్టునిఁ జేసి దేశమునుండి వెడలఁగొట్టెను. చరమదశలో దుఃఖభాజనుఁడైన యామహావీరునకు మీవారు రాజగు రెండవయమ్రా శరణమిచ్చి యుదయసాగరము చెంతనొక మేఁడగట్టించి యందుంచి దినమునకైదు వందలరూపాయలు బత్తెమిచ్చి పోషించి గౌరవించెను. ఒకమారు బహదూరుషా దుర్గదాసును బట్టి తనకప్పగింపవలసినదని మీవారు రాణాకు జాబువ్రాసెనఁట; కాని ధీరోదాత్తపురుషుఁడగు రాణా యట్టి దుర్ణయమున కొడంబడుట లేదని ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను.

అజితుఁడు చాలకాలము నేలయేలినపిదప 1730 సం॥న నొక నాఁటిరాత్రి బూందీరాజుల యాడుపడుచగు నొకభార్యమందిరమునఁ బవ్వళించియుండగా నాదంపతులకు జన్మించినకొడుకులే యిద్దరు రెండు జాములవేళ మందిరముఁజొచ్చి తండ్రినివధించిరి. స్వహస్తములతోఁ దండ్రినిజంపినవాఁడు రెండవకొడుకు. జ్యేష్ఠుఁడు తానుగద్దె నెక్కవలయునని దగ్గరనుండి తమ్మునిచేతఁ దండ్రినిచంపించెను. ఆదుర్మార్గుని నామధేయము అభీసింగు. ఈదుష్కార్యము జరిగినది మొదలుకొని మారువారు సంస్థానమున కభ్యుదయము లేదని జనులు తలంచుచున్నారు.

రాణాసంగ్రాముని కథ.

సంగ్రాముఁడు క్రీ. శ. 1716 వ సంవత్సరమున మీవారుసింహాసన మెక్కెను. పూర్వపురాజుల శౌర్యమును జూపిన యుదయపూరు రాజులలో నితఁడే కడపటివాఁడు అతఁడు దృఢమనస్కుఁడనియు న్యాయప్రదాతయనియు నాడంబరము లేనివాఁడనియుఁ దెలుపుట కనేక కథలు గలవు. అతనికాలములోఁ బ్రజలు మహారాష్ట్రులవలన మొగలాయిలవల్ల బాధలులేక చాల సుఖపడిరి.

అతఁడు కడుబాలుఁడయి యున్నపుడె తండ్రి మృతినొందుటచేఁ దల్లి బాల్యకాలమున రాజ్యపాలనముఁ జేసెను యుక్తవయస్కుఁడయిన పిదప నతఁడు రాజ్యభారమునుబూని తల్లి పెత్తనమేమియు లేకుండఁ బాలించెను. ఒకమారు వానితల్లి యనవసరముగఁ దనకుసంబంధములేని వ్యవహారములలో జోక్యము కలుగఁజేసికొనఁగ నతఁడామెకు నెంతో చమత్కారముగ బుద్ధిఁజెప్పెను. సంగ్రాముడు సర్వకాలసర్వావస్థల యందు మిక్కుటమగు మాతృభక్తిఁజూపి యామెయడుగులఁ గన్నుల నద్దుకొని విధేయుఁడయి యుండుటంజేసి కొడుకు తనపలుకులు వినక పోవునాయని తలంచి యామె యడుగరానికోరికల నడిగెను.

దేరియావదు పేరుగల యొకచిన్నసంస్థానముగలదు. ఆసంస్థాన ప్రభువు సంగ్రామమునకు రక్తస్పర్శగలచుట్టము. అతఁడు దుర్గుణుఁడయియుండ వానిసంస్థానమును సంగ్రాముఁడు తనయధీనముచేసికొనెను. రాణా చిన్నవాడయ్యు యుక్తాయుక్తములెఱిఁగి పౌర్వాపర్యములు విమర్శించి ప్రతికార్యముసేయుటఁజేసి సామంతరాజు లెవ్వరు దేరియావదుప్రభువుపక్షమున రాణాను బ్రతిమాలరైరి. అట్లు రెండుసంవత్సరములాప్రభువు రాణావారిదర్బారునకు దూరుఁడయి నానాబాధలు

పడిపడి యెట్టకేల కేదోవిధమున రాజానుగ్రహముబడయ నిశ్చయించుకొనెను. సంగ్రాముని తల్లివద్ద నూడిగములుసేయు పనికత్తెయలలో గొందఱి నాప్రభువెఱుఁగును. అందుచే వారిం గలిసికొని యతఁడు వెలలేని నగలు వారికి బహుమానములుగ నిచ్చెదనని వాగ్దానముచేసి రాణా వారితల్లితోఁ దనసంగతి మనవిచేయుమని చెప్పి యామెకొక యర్జీయును రెండులక్షలరూపాయలు కానుకగ నిచ్చిన ట్లొకపత్రమును వ్రాసి వారిచే నామెకుఁబంపెను. రాణాసంగ్రాముడు పూట పూట భోజనమునకు బోవకముందు తల్లియున్న యంతఃపురమునకుఁ బోయి యామెకుఁ బాదాభివందన మొనరించి పిమ్మట నారగించుటకు బోవుచుండును. ఒకనాడు సాయంకాలము రాణా యెప్పటియట్లు తల్లి యడుగులకు మ్రొక్కి భోజనమునకు వెడలదలఁచుచుండ దల్లి కొడుకు నొకకోరిక కోరెను. "కుమారా! దేరియావదుప్రభువు నీచేతదగినట్లు దండింపబడియె. ఇప్పు డతడు పశ్చాత్తాపము నొందుచున్నాడు. క్రమ్మర వానిసంస్థానము వానికిచ్చి నీయనుగ్రహమునకుఁ బాత్రునిచేయగూడదా"యని యడిగి యామె తన కాప్రభువు వానిపక్షమున చెప్పినందున కిచ్చెదనన్న రెండులక్షలరూపాయిల మాటకూడ దాఁచక చెప్పి యెట్లయిన వాని ననుగ్రహింపుమని బ్రతిమాలెను. ఆకోరిక విని రాణా విసుగుకొనక లేశము సందేహింపక యట్లె చేయుదునని చెప్పెను. రాణా యేకార్యమును జేయదలచుకొన్నను వాగ్దానము చేసినపిదప నొక వారముగడపి పిదప దానిని వ్రాసి చెరియఁజరిగించుట మీవారులో వాడుకగనుండెను. రాణా నాఁడు తొల్లింటివాడుకలు విడిచి తాను తల్లిసమక్షముననుండి యావలకు బోవకమునుపే దేరియావదుప్రభువును రాజ్యప్రతిష్ఠితునిఁజేసినట్లు శాసనము వ్రాయుమని చెప్పి రెండులక్షల రూపాయలుమాత్రము వానివద్ద లంచము పుచ్చుకొనవద్దని యామెను బ్రతిమాలి వినయముతో మరల నమస్కరించి భోజనమునకు జనియె.

రాజమాత తన తెలివికి మిక్కిలి సంతసించుచు కొడుకుం బొగ డుచుండెను. కాని మరునాఁడు సంగ్రాముఁ డెప్పటియట్లు తల్లికి వందనము సేయుటకు రాఁడయ్యె. అట్లు సేయుటకుఁ గారణ మేమని తల్లి వర్తమానమంప నెప్పటికంటె నొకగడియ ముందు భోజనము చేసెనని యామెకుఁ దెలిపెను. పోనీ సాయంకాలము వచ్చునని యామె వేచి యుండ నప్పుడును రాలేదు. ఆమె బిడ్డను రమ్మని ప్రేమస్పదముగ మరల సందేశమంపెను. రాణా మునుపటికంటె వినయముగ బ్రత్యుత్తర మంపెను. కాని తానుమాత్రము మాతృదర్శనమునకుఁ బోవడయ్యె.

అంతట రాజమాత తనతప్పుఁ దెలిసికొని దుఃఖితయయి మూఁడు తరములనుండి మీవారునకు మంత్రిగానుండి రాణాలకు హితోపదేశము జేయుచున్న ముఖ్యమంత్రి సలహా నడుగవలయునని వానిఁ దన వద్దకురమ్మని యానతిచ్చెను. బుద్ధిశాలియగు నామహామంత్రి "రాజ్యాంగవిషయములను రాణా వారితోఁదక్క మరియెవ్వరితో నేను మాటలాడఁగూడదని నాకు రాణా వారు శాసించిరి. కావున నేను రాజాల" నని యామెకు సవినయముగ వర్తమానమంపెను. ఈప్రయత్నము విఫలమగుటయు నామె తనకు శక్యమయిన యత్నము లన్నియుఁ జేసె. ఎన్ని చేసినను గొడుకు దర్శనముగాదయ్యె. అప్పుడు కోపము హెచ్చు జొచ్చెను. పనికత్తెలెదుట నిలువఁబడుటకు వీలులేకపోయె. తుదకామె యన్నముఁదినుట మానుకొని యెవరికిఁ గానఁబడక విలపింపఁ జొచ్చెను. అప్పటికయినఁ గుమారుఁడు లక్ష్యము సేయఁడయ్యె ఎట్టకేల కామె దేశము విడిచి గంగాయాత్రకుఁ బోదునని కొడుకునకుఁ జెప్పిపుచ్చెను. వెంటనే కుమారుఁడు తల్లి ప్రయాణమున రవంతయు కష్టపడకుండునట్లు కావలసినన్ని సదుపాయములు జేసి వలయు పరివారమిచ్చి కోరినధన మిచ్చి వెళ్ళుమని వర్తమానమంపెను. ప్రయాణసమయమునఁబల్లకి యంతఃపురమువద్ద సిద్ధముగా నుండునప్పుడయినఁ దన్ను సాగనంపుటకు గడ

సారి తనకొడుకు తనవద్దకు వచ్చునని యామె యూహించియుండెను. గడుసరియయిన యామెకొడుకు సందేశములతోనె వెళ్ళబుచ్చెనుగాని యప్పుడయిన తల్లికంటికగుపడఁడయ్యె. అన్నివిధముల నిరాశఁజెంది సిగ్గుపడి యారాజమాత చల్లనిగంగానదిజలములయిన నార్పలేనిహృదయసంతాపముతోఁ బల్లకినెక్కి పయనమయి పోయెను.

పోవుచు నామెమార్గమధ్యమున నంబరుపట్టణమున నొకపూఁట విడియ నాదేశపురాజగు జయసింగు భక్తిపెంపున నామెదర్శనము జేయ వచ్చెను. అంబరురాజు మీవారురాజు బావమరందు లగుటచే జయసింగు బాంధవ్యముచేతను భక్తిచేతను రాజమాతఁగనుఁ గొని తాను క్రొత్తగా కట్టిన జయపుర మనుమహానగరమును జూచిపొమ్మని యామెను బ్రతిమాలి యామెకు మితిమీరిన యుపచారములు చేసి యెంతకు నామె సమ్మతింపకపోవుటచే నామె యెక్కినపల్లకి దడె తనభుజముపై బెట్టుకొని కొండొకమోసి తనభక్తిఁ జూపెను. ఈయుపచారమునను రాజమాత మిక్కిలి సంతసించి జయసింగు తనయింటిగుట్టు వెళ్ళబోసికొనవలసినంత యాప్తుఁడు గాకున్నను తనమొర వినువారు మఱెవ్వరు లేమి యాతనితోఁ దనహృదయతాప మెఱింగించెను. అతఁడును విని యామె దుస్థితినిఁగూర్చి విచారించి కొడుకునకు నామెకు మధ్యవర్తియయియుండి పొత్తుసేయుటకుఁ బూనుకొనియె

రాజమాత సగేయని తీర్థయాత్రలెల్ల సేవించి మరల వచ్చునప్పుడంబరుపట్టణమునకు రాఁగా జయసింగు తనమాట నిలుపుకొనుటకు నామెతో నుదయపురమునకుఁ బోవఁ దలఁచి తగుపరివారముతో బయలుదేరెను. తల్లి జయసింగును వెంటఁబెట్టుకొని వచ్చుట విని సంగ్రాముఁడు వారియుద్దేశ మెఱిఁగి గృహచ్ఛిద్రముల విషయమున నొకరిచేతఁ జెప్పించుకొనఁ దగునాయని సపరివారముగ పురమువెడలి తల్లికెదురుగఁ బోయెను. పోయి జయసింగు విడిసియున్న తావునకుఁ బోక తల్లియున్న నెలవునకుఁ బోయి తనరాక నామెకెఱిఁగించి దర్శనముచేసి

వెనుకటియట్లు దీవనలువడసి యామె నభ్యంతర మందిరమునకుఁ దోడు కొనివచ్చెను. ఆమె నింట విడియించినపిదప వెండియు నతఁడు బయలు దేరి జయసింగువద్దకుఁజని వానిని సగౌరవముగఁ బురికిం దోడితెచ్చెను. అనాఁటితోఁ గొడుకునకుఁ దల్లికి మనస్పర్థ లంతరించెను. గృహచ్ఛిద్రములు వచ్చినప్పుడు జనులు తమయింటిగుట్టు పరు లెఱుఁగకుండ కార్యములు చక్కఁజేసికొనుట కడులెస్స యని యతఁడు పలుమారు ప్రజల కుపదేశించుచుండును.

అతనిపాలనమున మీవారుసంస్థానము క్రమక్రమముగ క్షీణదశ నొందుచున్న మొగలాయిరాజ్యముతోఁ గయ్యమునకుఁ గాలుదువ్వక యుదాసీనముగా నుండెను. ఇట్లని యతఁ డెవ్వరితోడ యుద్ధములు చేయలేదని మనము తలంపరాదు. అతడు పదునెనిమిది యుద్ధములు చేసెను. అన్నియు స్వదేశసంరక్షణము నిమిత్తమే చేసెను. తనసాటి రాజులగు మారువారుప్రభువగు నజితుఁడు, అంబరరాజగు జయసింగు మొగలాయిల దౌర్బల్యముకనిపెట్టి యదేసందని క్రొత్త నేలలు కొన్ని కలుపుకొనుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండఁగ సంగ్రాముఁడు పరరాజ్యములు గలుపుకొనుటమాట దేవుఁడెఱుఁగు. తన రాజ్యములోనున్న ప్రజలు కుడువఁగూడు కట్టబట్ట గలిగి సుఖించిన నంతెచాలునని యావజ్జీవము ప్రజాసౌఖ్యము నిమిత్తమే పాటుపడెను.

ఒకనాఁ డతఁ డప్పుడే భోజనమునకుఁ గూర్చుండెను. సకలపదార్థములు బంగరుపళ్ళెరములలో వడ్డింపబడి సిద్ధముగ నుండెను. అప్పు డొకపరిజనుఁడు పరుగుపరుగున వగర్చుకొనుచు వచ్చి 'స్వామీ మాళవదేశమునుండి కొందఱు తురకబంట్లు మనగ్రామములలోఁ గొన్నిటి పైఁబడి దోఁచుకొని పరశురామప్రీతిఁజేసి స్త్రీల పురుషులపశువులఁజెరఁ బట్టుకొని పోవుచున్నారు" అని విన్నవించెను. అప్పలుకులు చెవులం బడుటయు సంగ్రాముఁడు సిద్ధాన్న మొకకబళమయిన భుజింపక దిగ్గున లేచి రణభేరి మ్రోయించి దుర్భేద్యమగుతనకవచముఁదెమ్మని సేవకుల

కాజ్ఞాపించెను. రణదుందుభులమ్రోఁత వినంబడినతోడనే కవచధరులయి మహాశూరులయిన రాజపుత్రులు వందలకొలంది రాజమందిరద్వారము లకడ నిలిచి మేము పోవలసినతావెద్ది యొక్కవరుగునఁబోయెదము. సెల విండని యడుగజొచ్చిరి. పోవలసినతావు మాళవదేశ మనియు వైరియా నవాబనియు వినినతోడనే యాజోదులు 'స్వామీ! గడ్డిపోఁచవంటి మాళవేంద్రునిమీఁదికి దేవరవారు స్వయముగ రాఁదగదు. మేము మీనమ్మినబంట్లము మమ్ముఁ బంపు డొక్కనిముసమున గెలిచివచ్చెద' మని వీరాలాపపూర్వకముగా వేఁడుకొనిరి. ఆవేఁడికోలు విని రాజు వారిపోకకు సమ్మతించి తాను బలవంతముమీఁద రాజధానిలో నుండ నియ్యకొనెను.

ఆజోదులు వెడలిన కొంతసేపటికి రోగముచే నవయువపాట వముదప్పిన బడుగుమేనిపురుషుఁడొక్కఁడు రాజదర్శనమునకు వచ్చి తక్కినజోదుల నంపినట్లు తన్నుఁగూడఁబగతురమీఁది కంపుమని ప్రార్థించెను. అతఁడు కనోరుదేశప్రభువగు సామంతరాజు. రాణావారి రణదుందుభి మ్రోఁగినప్పు డతఁడు జ్వరపీడితుఁడయి కదలి రాఁజాలకపోవుటచే నంతయాలస్యముగ రావలసివచ్చెను. దేశాభిమానము రాజభక్తి వానిహృదయమున మిక్కుటముగ నుండుటచే నతఁడు కడురోగపీడితుడయ్యు సమరమునకుఁ బోవ సమకట్టిరాణావారి యుత్తరువేమనియడిగెను. రాణావానిం జూచి దయఁదలచి నీవింటికిఁబోయి పండుకొనిమందుఁదినుమని నాయుత్తరు వని చెప్పెను. ఆమాట లాశూరుని కపథ్యములగుటచే నతఁడు రాజుమాట పెడచెవింబెట్టి మరల నింటికిబోవ గుఱ్ఱమెక్కి బయలుదేరి వెనుకటిసేన మాళవసేనతో గలియునప్పటి కాతావుజేరి రణమొనరించెను. తురక సేనలలో జచ్చినవా రెక్కువ బ్రతికినవారు తక్కువ మీవారురాజసామంతులు సంపూర్ణవిజయమునొంది మెరసిరి. కాని కనోరురాజకుటుంబమునకు మాత్ర మాదినము దుర్దినము ఏలయన రోగపీడితుడగు నారాజు వీరస్వర్గమధిష్టించెను. సింహకిశోరమువంటి వానినందనుఁడు తీవ్రమయినగాయము నొంది బాధపడెను.

ప్రతిదినము దర్బారు ముగిసినతోడనే కొలువవచ్చిన సామంత రాజులకు దప్పక తాంబూలము లిచ్చుటయు నందు మిక్కిలి గౌరవనీయులయి సంస్థానమున కుపకారముజేసిన మహావీరులకు రాణావారు స్వయముగనే వానిని యిచ్చుటయు జిరకాలమునుండి యాదివాణమున మరియాదగనుండెను. కనోరుప్రభువుల కుటుంబ మదివఱకు రాణావారి స్వహస్తమునుండి తాంబూల మందుకొను గౌరవము నెన్నడు పొందలేదు. ఈయుద్ధ మయినపిదప సంగ్రాము డాకుటుంబమున కట్టి గౌరవము గలిగించి యాచిన్నకుమారునకు తాంబూల మిచ్చెను. అది చూచి తక్కినరాజు లీసు జెందక కనోరుప్రభువురోగ పీడితుడయ్యు నొడలు దాచుకొనక చూపినశౌర్యమునకు వానికొడుకు గాయములచే బడినబాములకు నీగౌరవ ముచితమేయని తలచి సంతసించిరి.

సామంతులకు సంగ్రామునియం దెంతగౌరవముగలదో సామంతులమీద సంగ్రామునకు నంతప్రేమగలదు. ఒకసారి చందావతు వంశ ప్రభువయిన సలుంబ్రాయను శూరుఁడు రాణాచేత నియుక్తుడయిమాళవదేశమునకు సైన్యముం దోడ్కొనిపోయి యచ్చట పగతురం జయించి విజయభేరీభాంకరణములతో మరల నుదయపురమునకు వచ్చి ముందుగా రాణావారిదర్శనము సేయకయే స్వకుటుంబమును జూచుటకింటికిబోయెను. ఇది సందుగ జేసికొని సలుంబ్రాపయి గిట్టనివాండ్రు కొందఱు రాణా వద్దకుబోయి యిట్లని కొండెములు చెప్పిరి. 'స్వామీ సలుంబ్రానుమీరు నమ్మగూడదు. ఎల్లప్పు డతనిమీద నొకకన్ను వేసియే యుండవలయును. అతడు ఢిల్లీచక్రవర్తితోనో లేక మనయితర శత్రువులతోనో తప్పక కుట్రచేయుచుండవలయును. కానిచో నేల మునుముందు మీదర్శనముచేయకుండ నాలుబిడ్డలం జూడదలచును? పెండ్లాము బిడ్డలెక్కడయిన బారిపోదురా? మీరు వేయిచెప్పుడి నూరు చెప్పుడు యితడు మీమీద తిరుగుబాటుచేయుటకయి తానువచ్చునప్పటికి స్వపక్షమువారి నింటనుండుమని వారి గలిసికొనుటకు బోయియుండును.''

అని పలికిన కొండెగాని వాక్యములు సంగ్రాము డెప్పటిశాంతముతో గొనముట్ట విని చిరునవ్వు నవ్వి "నాసామంతులెవ్వరు నన్ను బగతుర కప్పగింపరు. సలుంబ్రాకుగల రాజభక్తిని మనము వేర పరీక్షింపనక్కరలేదు. కాని నీవంటివాని యనుమానము దీర్చుటకయి నేనిప్పుడ దర్బారునకు రమ్మని వానికి వర్తమాన మంపెదచూడు"మని వెంటనే తన్నిమిత్తము సేవకులనంపెను. ఈనడుమ సలుంబ్రా తన సైన్యమును విడగొట్టి సైనికుల గృహములకంపి దనసంస్థానమున కరిగి యంతిపురిజొచ్చి తనరాక కెదురుచూచుచుండిన భార్యలను బిడ్డలను బంధువులను పరిజనులను జూచుటకయి లోనడుగిడుచుండ నంతలో నొకసేవకుడువచ్చి యొకయుత్తరము చేతికిచ్చి రాణావారు మిమ్మున్నవారి నున్నట్లుగ రమ్మని యానతిచ్చినారని చెప్పెను. పాపము సలుంబ్రా తిన్నగాలోని కరుగనయినలేదు. బిడ్డల ముద్దాడలేదు. భార్యలబలుకరింపలేదు. సేవకుల వందనము లందుకొనలేదు. అయినను రాజశాసనముజూచినతోడనే దానిం గన్నులనద్దుకొని గుఱ్ఱము దెప్పించుకొని దానినెక్కి రాజదర్శనముకయి యుదయపురమునకు బోయెను.

అప్పుడే యుద్ధముచేసి యింటిపయిమనసు బార స్వకుటుంబమును జూడవచ్చిన వీరుని నిలువనీయక మరల రాణా గొంపోయినందునకు పురజనులు నంతఃపురజనులుగూడ విచారించిరి. ఆవీరు డుదయపురము వచ్చునప్పటికి వానివిడిదికయి యేర్పరచిన గృహములో వంటలులేవు, సేవకులులేరు; అత డాశ్చర్యపడి యట్లుండుటకు గారణమేమని వితర్కించుచుండ నంతలో రాజసేవకులు మందలు మందలుగ వచ్చిరి. కొందఱు గుఱ్ఱములకు దాణాపెట్టిరి. కొందఱు పాన్పు లమర్చిరి. కొందఱు పలుపిండివంటలతోనిండిన వంటకముల రాజుగారివంటలోనుండి తెచ్చి సలుంబ్రాకు బరిజనులకు నారగింపపెట్టిరి. మఱునా డుదయమున సలుంబ్రా రాణాదర్శనముచేయ నతడు వానిని మునుపటికంటె నెక్కువగౌరవమున నాదరించెను.

రాజదర్శన మయినపిదప సలుంబ్రా సెలవునడసి మరల నింటికి బోవునపుడు రాణా వానిసాటివారి కందరకు నిచ్చునగలు గుఱ్ఱములు మొదలగునవి బహుమాన మిచ్చుటయెగాక కొన్ని భూములుగూడ వానికి దానమియ్యదలచెను. సలుంబ్రా తనకెన్నడులేని భూదాన మిచ్చుటకు గారణ మేమనియడిగి రాణాచేత గారణముల నెఱిగి యిట్లని పలికెను "అయ్యా! ఈభూములు కష్టార్జితములుగావు. కాన నా కక్కఱలేదు. బుఱ్ఱపోయినను నేసెల్లు కదలగూడదని యసమయమున నన్ను మీరు పిలుపించితిరి. అయినను మీశాసనము తలదాల్చి నేను వచ్చితిని. యింతమాత్రమునకు నేను భూములు బహుమానము బడయుటకు దగను దేవరవారు నిజముగ నీసేవకుని ననుగ్రహింప దలతురేని కోరుకొనుటకు నాకు సెలవొసంగుదురేని యొకకోరిక కోరెద. నాకు మాన్యములువద్దు. అగ్రహారములువద్దు రాణావారికి వండినవంటలోనుండి పదార్థములనుభుజించుట రాజపుత్రులకు మిక్కిలిగౌరవము గావున దేవరవారికముందు నన్నుగాని నావంశస్థులనుగాని రాజకార్యములమీద నుదయపురమునకు బిలుపించునపుడెల్ల మాకు వేరువంటకముల జేయింపక మీయింట మీనిమిత్తము వండినవంటకములనే యీ దినము పంపినట్లుపంపి నన్ను గౌరవించి యనుగ్రహింపవలయునని ప్రార్థించుచున్నాడ.

ఈకోరిక సంగ్రాముడు నిర్విచారముగ వానికొసగెను. చందావతుల కామర్యాద మొన్న మొన్నటివఱకు జరిగెను. రాణా తనసౌఖ్యములకయిన లెక్కసేయక తనకుం బరమాప్తులగు చందావతులకు దన మాట బోటుపోకుండ నెల్లవస్తువుల శ్రద్ధతో నొసగుచుండెను. తన పూర్వులు పలుమారు ధనముచాలక యిక్కట్టులుపడుట పెద్దలవలన విని సంగ్రాముఁడు వ్యయముఁ దగ్గించవలయునని చాలప్రయత్నించి కొన్ని యేర్పాటులఁజేసెను. సంస్థానమునందుఁగల ప్రతిగ్రామమువల్ల రావలసిన సొమ్మెంతయని యేర్పాటుచేసికొని యాసొమ్ము వసూలు

చేసిపంపుటకొఱక యధికారి నేర్పరచి యొక్కొక్క గ్రామపుసి
నొక్కొకకర్చుక్రింద నుపయోగించుచు వచ్చెను. అనఁగా నొకయా
మీఁద వచ్చినసిస్తు తనభోజనమునిమిత్తము మఱియొక గ్రామమునుమీఁ
శిస్తు రాణులనిమిత్తము వేరొకపల్లెశిస్తు బట్టలనిమిత్తము నుపయోగి
చెను. భోజనమునకుఁ జాలనిపక్షమున కర్చుతగ్గించుకొనునేగాని మ
యొకగ్రామపుశిస్తు నందుకు వినియోగింపఁడు ఒకసారి మరచియో
యశ్రద్ధచేతనో సంగ్రాముఁడు తన గ్రామములలో నొకదాని నొక
దానమిచ్చెను. ఇచ్చినపిదప నొకనాఁడు రాణా భోజనమువద్దఁగూర్చు
డి పెరుగన్నము కలుపుకొని చిరకాలమునుండి పెరుగులో చక్క
గలుపుకొని తినుట కలవాటుపడుటచే నది యేలవేయలేదని వంటవా
నడుగ నతఁడు వినయముతోఁ నిట్లనియె. "దేవా! పంచదార నిమి
మేర్పడినగ్రామము మీరెవరికో దాన మిచ్చిరఁట. అందుచేత మీ
చక్కెర లేదని మంత్రిగారుమీతో మనవి చేయుమన్నారు." ఆపలుకు
లువిని రాణా "నిజమే యతని లోపములే" దని చక్కెర లేక
భుజించి పోయెను.

సామంతరాజు లందఱిలో సంగ్రాముఁడు కోటేరియోసంస్థాన
భువుమీఁద నెంతయు ననురాగము గలిగియుండెను. రాణావద్ద నత
చనువులు మెండగుటచే నతఁడొకసారి దర్శనము చేసి యిట్లనియె. "స్వా
మీ! మనపూర్వులు ధరించినట్లె పాతఫక్కిగాదుస్తులు ధరించుచున్నా
రు. అవి యందముగను లేవు. చాలుటయును లేదు. ఆమాదిరి మార్చి
పొడవు నిడివియుగల నంగీలు దొడిగికొనిన శీవియు సౌఖ్యముఁ జేకూఱు
ను. ముందుగా మీరు క్రొత్తమాదిరి దుస్తులు తొడుగుదురేని మేమ
దరము మీమార్గము ననుసరింతుము. కావున నట్లు సేయవలయు" న
వేడుకొనటయు రాణా వానిపలుకులు శ్రద్ధగ నాలకించి యట్లే
యుదు పొమ్మని యానతిచ్చె. రాణా చేసినవాగ్దానము విని యానాఁ
మొదలు మీవారుదర్బారులలోని సామంతులు తక్కినదర్బారులలో

సామంతులల్లె పలువన్నెల దుస్తులు దాల్చి కులుక వచ్చునని సమ్మి యింటికిఁబోయిరి. పోయిన కొంతసేపటికి రాణావద్దనుండి యొకదూత వచ్చి "అయ్యా! మీగ్రామముల రెంటిని రాణావారు కలుపుకొని"రని చెప్పిపోయెను. రాణా యట్టిపని చేయుటకుఁ దనయొనరించిన నేరమేమ యియుండునాయని యాసామంతుఁడు తలపగులునట్లెంత విచారించినను వానికిఁ బొడఁగట్టదయ్యె కారణములేక రాణా పిచ్చుకోపముతో నిట్టి పనులు చేయువాడు కాడని గ్రహించి తక్షణమే ప్రయాణమయి యతడు కారణమును దెలిసికొనుటకు రాణావారిసన్నిధికిఁబోయి "మహాప్రభూ! మీకింత యనుగ్రహము తప్పుటకు నేనేమి నేరము చేసితిని సెలవిం" డని బ్రతిమాలెను. అప్పుడతనికి రాణా యిట్లనియె "ఓయీ నేరమేమియుఁ జేయలేదు నీగ్రామములు మేము గలుపుకొనుటకుఁ గారణమిది. నేను నాలెక్కలు శోధించి చూచుకొనగా నాకు వచ్చెడు ప్రతి రూపాయియు నేదో కర్చునిమిత్తమేర్పాటు చేయబడి యున్నదనియు ధనమేమియు నిలువలేదనియు దేలినది నీవు చెప్పినదుస్తులకు ధనము చాల వ్యయమగును. అవి కుట్టించుట మానుకొంద మన్న నాకుం బరమాప్తుడవయిన నీవు చిన్నబుచ్చుకొందువు. నిన్ను చిన్నబుచ్చుట కిష్టములేదు. అప్పుచేసి దుస్తులు కుట్టించుకొనుట కిష్టములేదు. కావున క్రొత్తగా కుట్టించు దుస్తుల నిమిత్తము మాకు దగులుకర్చుల కొఱకు మీగ్రామముల గలుపుకొన దలంచితిమి" కోఠేరియాప్రభువు రాణావాక్యముల నాలకించి నిష్కారణముగ గౌరవితో తలగోకికొంటినని విచారించి "దర్బారుదుస్తులు మార్చనక్కరలేదు మహాప్రభూ" యని యేలికను వేడుకొని యెన్నడటువంటి సలహాలు చెప్పఁగూడదని నోటికి బుద్ధిచెప్పుకొని రాజుచేత ననుగ్రహింపబడి యింటికి బోయెను.

సంగ్రాముడు క్రి శ 1734 వ సంవత్సరమున మృతినొందెను. అనంతరము మీవారు సింహాసనమును దుర్బలు లధిష్ఠించుటచే నది తొల్లింటి గౌరవము నిలుపుకొనలేక మహారాష్ట్రుల దండయాత్రల పాలయి క్రమక్రమముగ క్షీణదశకు వచ్చెను.

[8]

అజితుని కొడుకుల కధ.

మారువారు దేశప్రభువగు నజితునిగురించి యొకకథగలదు. అతడు ఛోహాణవంశజాతి యగు నొక రాజకన్యను వివాహమాడదలచి పయనమైపోవుచుండ మార్గమధ్యమునవానికి రెండు సింగములగపడినవి నట అందొకటి నిద్రించుచుండెనట. రెండవది మేల్కొని యుండెనట. ఆశకునఫలమేమని యారాజు తనజ్యోతిష్కు నడుగగా నతడిట్లని చెప్పెనట. "రాజా! నీవు వివాహముగాబోవు కాంతవలన నీకిరువురుకొడుకులు పుట్టుదురు. అందొకడు మహాబాహుశాలియగు. రెండవవాడు నిదురపోతు, పనికిమాలినవాడు నగు. ఇదియే శకునఫలము" అసిద్ధాంతి యన్నట్లె యజితునికిద్దఱు కొడుకులుపుట్టిరి. పెద్దవాని పేరభయసింగు; రెండవవాని నామము భక్తసింగు. ఈకనిష్ఠుడే తండ్రిని గడతేర్చినపాప కర్ముడు. అజితుని ఘోరమరణమును విని జనులు హాహాకారములు చేసి యెంతో దుఃఖించిరి. ఈదారుణమరణముపాలై నందుకేగాక యజితునికొఱకు జనులు విచారింపవలసిన మేలుగుణము లతనియందుకొన్ని యున్నవి. అజితుడు బలాఢ్యుడు కావున తనకును తండ్రికిని బరమశత్రువై మహాపకారములజేసిన యౌరంగజేబు మృతినొందినతోడనే వానికొడుకులను బలుచిక్కులుపెట్టి కొంతదేశము వారివద్దనుండి సంగ్రహించెను. చిన్ననాడు తన్ను సంరక్షించిన దుర్గదాసువిషయమున కృతఘ్ను డయ్యెనను కళంకముతప్ప వానియందు మఱేలోపము లేదు. అజితుని పట్టపుదేవులు సహగమనము చేయదలంచిరి. ఆపని చేయవలదని ఛోహాణ రాజపుత్రికను బలువురు వేడిరి. ఆమెయే తండ్రింజంపిన భక్తసింగుతల్లి. ఎంతవేడిన నామె తనపని మానక యిట్లనియె. నేను భర్తపక్కను నిదురించుచుండ నిద్రలో బొడువబడినయాయన దేహమునుండి ప్రవహించు కొన్నెత్తురులు నన్నుమేల్కొలిపెను. కన్నతం

డియనక ప్రక్కను బవ్వళించిన తల్లిని నన్నైన జూడక మాముద్దుల బిడ్డడు భక్తుడే యీయతిఘోరము చేసెను. అనుచుండ భక్తుడుచిన్న జాబొకటివ్రాసి "నేనొక్కడనచంపలేదు. తండ్రింజంపుమని మాయన్న నన్నుం బురికొల్పె. అతనిస్వహస్తముతో వ్రాసినయుత్తర మిదిగో చూడు"డని గుంపుగూడిన సామంతులమీద పారవైచెను. ఆయుత్తరమును జూపినపిదప నారాణి "యీకొడుకుల నమ్ముకొనియానన్ను బ్రతుకమనుచున్నారు? చాలుచాలు; నాకొడుకుల యింటనుంటకంటె నీమంట పాలగుటయే నాకెక్కువ సుఖ" మని పలికి సహగమనము చేసెను.

తండ్రింజంపించి గద్దె యెక్కినాడనుమాట మరచితిమా, యభయసింగు మారువారు ప్రభువులలో నగ్రగణ్యుడని చెప్పవచ్చును. అతడు కదలక కదలక యొకసారి విజృంభించి లేచెనో శూరులను దలతన్నిన శూరుడై మెరయువాడు. ఆకాలమున రాజస్థానమునందంతట వానింబోలినవిలుకాడు, పోటుమానిసి మఱియొకడు లేడు. ఆకారణమున నతనికి మిక్కిలి గర్వముకలదు. ఈగర్వముచేతనే యతడొకసారి యొక గొప్ప ప్రమాదమును జేసెను. ఈతడు తనకుమార్తెను అంబరురాజు కచ్వావంశస్థుడునగు జయసింగునకిచ్చి వివాహముచేసెను. ఈకచ్వావంశస్థులు తక్కిన రాజపుత్రులవలె యుద్ధమునందంత దండిమగలు గారు. అందు ముఖ్యముగా జయసింగు యుద్ధపరాఙ్ముఖుడై కత్తులమీదకంటె చదరంగపు బెత్తులమీద నెక్కువ యాసక్తిగలిగి కాలముపుచ్చుచుండును. అందుచే నభయసింగు ఢిల్లీచక్రవర్తి సభలోనైననుసరే తన యల్లుని బరిహాసముచేయుచు వచ్చె. ఒకనాడు చక్రవర్తియు గొందఱు సామంతులు నల్లుడుగూర్చుండ నభయసింగు పరిహాసార్థకముగా జయసింగుతో "మిమ్ములోకులు కచ్వాలందురు; అది కచ్వాగాదు, కస్వా: కస్వా యనఁగా గడ్డి; గడ్డిపోఁచ లెట్టిపోటులఁబొడుచునో మీకత్తులు నట్టిపోటులే పొడుచును."

ఈయెగతాళిమాటలు విని జయసింగు మనసునం గ్రోధముఁ బూని యదనువచ్చినప్పుడు మామగారిపైఁ బగఁదీర్చుకొనఁదలంచెను.

జయసింగు యుద్ధములలో గొప్పజోదు కాకపోయినను బగతుర నెట్లో కడతేర్చి తనకార్యము చేసికొనుటలోఁ గడుదిట్టరి. కాఁబట్టి మామపైఁ గల యక్కసుఁ దీర్చుకొనుట కతఁడు చక్రవర్తి కొలువులోనున్న యొకయుద్యోగస్థునితోఁ గుట్రలుపన్ని యదను వెదకుచుండెను. అటు లుండ నొకనాఁడు చక్రవర్తి కొలువులో మంత్రులు సామంతులు మొదలగువా రనేకులుండ జయసింగు నభయసింగుఁగూడ నక్కడకు వచ్చిరి. జయసింగుతోఁ గలసి కుట్రలుపన్నిన యుద్యోగస్థుఁ డభయ సింగుయొక్క సాము నేర్పులు బంటుతనము మొదలగునవి మితిమీరి నట్లు మెచ్చుకొనుచుఁ జక్రవర్తి చెవులకు వినఁబడునట్లు పొగడ నారంభించెను.

ఆపలుకులువిని చక్రవర్తి యభయసింగు వంకఁజూచి "అవును, నీనేర్పునుగుఱించి నేనును బలుమాఱు వినియున్నాఁడ" నని మెచ్చ రింప నభయసింగు "చిత్తము, దానికిందగు సమయము వచ్చినపుడు నా ప్రజ్ఞ కనఁబడు" నని యుత్తరము చెప్పెను. అనవుఁడు జయసింగుని మిత్రుఁడగు నుద్యోగస్థుఁడు చక్రవర్తితో "నితఁ డొక్క వేటున దున్న పోతుమెడఁ దెగవేయఁగలడట. ఏలినవారెప్పుడైన నిది విన్నారా" యనియడుగఁ జక్రవర్తి "ఓహో! యట్లయిన నాచిత్రముఁ జూడ వలసినదే. సత్వరమే యొకదున్నపోతుం దెప్పింపు"డని యానతిచ్చెను. తోడనే యొక కాఱుదున్నపోతును సేవకులు దెచ్చి యెట్టయెదుట నిలిపిరి. అది రాకమునుపె యభయసింగు ఖడ్గమునుదూసి మెఱపుఁ దీగెలాగునఁ ద్రిప్పుచు నట్టహాసము జేయుచుండ మంత్రిసామంతప్రభృతులు చక్ర వర్తియు వాని భుజాదర్పముఁజూడ నెంతయు నుబలాటపడిరి. నడగొం డవంటియా కాఱెనుమును సేవకులు గొనితేర దానింజూచిన తోడనె దుర్నిరీక్ష్యమయిన యభయసింగు మోము వెలవెలబోయెను.

ఆయెనుఁబోతు సామాన్యపు టెనుబోతుకాదు. జయసింగు వాని మిత్రుఁడు గలసియాలోచించి మిక్కిలి పొగరెక్కిన దున్నం దెప్పించి

యది తెగబలిసిపోవువఱకు మొలలోతు గడ్డిలో మేఁపిరి. చక్రవర్తి సమ్ముఖమున కది వచ్చునప్పటికి దాని మెడ ప్రపంచమునం దేబలాఢ్యుడైన నెంతపదునుకత్తితోనైన తానొక్కయేటుతోఁగాదుగదా పది యేటుల నయిన దెగవేయుటకు వీలులేనంత దిట్టముగ బలిసియుండెను. అందుచేఁ దప్పక మామకుఁ బరాభవము జరుగునని జయసింగు నిశ్చయించుకొని యుండెను. అభయసింగు దానినొక్కసారి తేరిపారఁజూచి చక్రవర్తితో "నేనొకసారి నాగదిలోనికిఁ బోవుటకు సెలవీయ వేఁడెద"నని యడుగ నతఁడు దాని కంగీకరించెను. అభయసింగు గదిలోనికింజని నల్లమందు ముద్దదీసి సాధారణముగా దానుపుచ్చుకొను మోతాదుకన్న రెండురెట్లెక్కువపుచ్చుకొని కన్నులు జ్యోతులవలె నెఱ్ఱఁబడ నుగ్రమూర్తియై యీవలకు వచ్చి చేరియున్న సభికుల నందఱవంక నొకసారి కలియఁజూచి దానికంతకు గారకుఁడు తనయల్లుఁడే యని గ్రహించి తెప్పవాల్ప కాతని నొకనిముసము చూచి పిమ్మట చక్రవర్తివంకఁ తనదృష్టులు నిగుడ్చెను. జయసింగు మామజూచినచూపులలోఁ గీడు శంకించి చక్రవర్తి కిట్లనియె. "దేవా! రాజపుత్రు లవమానము పడినప్పుడు మీఁదుమిక్కిలి నల్లమందు మద్దతు పుచ్చుకొన్నపుడు పిచ్చివారలయి యెదుట నెంతవారున్నను లెక్కసేయక పరాభవకారణు లగువారలపైఁ బడుదురు. కావున మీరిటనుండి తొలఁగి పొండు" అట్లు జయసింగు మాట్లాడుచుండఁగనే యభయసింగు పట్టాకత్తి రెండుచేతులంబట్టి బిఱబిఱఁద్రిప్పుకొనుచు జంతువును డాసెను. సభాసదుల కన్నులు చీఁకట్లు గ్రమ్మెను. పిడుగువంటిచప్పుడు చెవులకు వినఁబడియె. కొన్నిత్తురులు నేలఁగారె. సభాసదులుకన్నులు దెరచి చూచునప్పటికి దున్నపోతు తల నేలబడియుండె. ఆదెబ్బచే నలసి యభయసింగును జంతువు ప్రక్కను నేలం బడియుండె. అందఱు బహువిధంబుల నభయసింగుదోర్బలముఁ గొనియాడిరి. జయసింగును వాని మిత్రుఁడు తమ యక్కసుఁదీర లేదని లోలోన సిగ్గుపడవలసివచ్చె. కాని

యీదారుణకర్మమును చూచినపిదపఁ జక్రవర్తి జన్మమధ్యమున నెన్నఁడు వేడుకనిమిత్తము దున్నపోతుం జంపుమని వాని నడుగఁడయ్యె.

అభయసింగు దేశ మిరువదేండ్లు పరిపాలించెను. ఆకాలములో నిరంతరమును వానికిఁ దమ్ముఁడు దుఃఖకారణుడయ్యెను. భక్తుఁడు బలము సాహసముగలయోధుఁ డగుటచే సోదరులకు విధేయుఁడై నెమ్మదిగఁ గాలముఁ బుచ్చుఁడయ్యె. అభయసింగు మీవారు ప్రభువైనతోడనే తమ్మునకు నాగూరుసంస్థాన మిచ్చెను. ఆసంస్థాన మనుభవించుచు సంతుష్టుఁడై యుండక భక్తసింగు తనయందుఁ దనయన్నకు నమ్మిక లేదనియు నట్లగుటచే దనకతఁ డెపుడైన నపకారము చేయవచ్చుననియు లేనిపోని యనుమానములు తెచ్చి పెట్టుకొని యన్నగారి కేవైన నిబ్బందులు గలుఁగజేసినపక్షమునఁ దనజోలికతఁడు రాఁడని నిశ్చయించి యిక్కడిమాటలక్కడ నక్కడిమాటలిక్కడ చెప్పి చుట్టుపట్ల రాజులతో సోదరునకు గలహములు గలిగించెను. ఇట్టికలహము వానిప్రయత్నముచేత నొకసారి యంబరప్రభువునకు నభయసింగునకుసంభవించెను. అభయసింగు దండెత్తిపోయి జయసింగునగరములలో నొకటియగు బికనీరు ముట్టడించెను. జయసింగానగరమును విడిపింపఁబోయి సంపూర్ణముగ నోడిపోయెను. ఈగెలుపువలన జననష్టమేకాని యభయసింగునకుఁ గలిగినలాభము లేదు. జయసింగు పరాజయము నొందినను బినమామగారగు భక్తునియొక్క దేవతార్చనపు పెట్టెను మెల్లగా సంగ్రహించుకొని తనయూరుతీసికొనిపోయి యందులోనున్న దేవునకుఁ దన దేవతార్చన పెట్టెలోనున్న యమ్మవారిని వివాహముచేసి తన్నిమిత్తమున గొప్పయుత్సవములుచేసి యనంతర మావిగ్రహమును మరల భక్తునకుఁ బంపివేసెను. కావలయునని కలహముఁ దెచ్చినందుకు భక్తనకే పరాభవము జరిగినదని యందఱుసంతసించిరి. అభయసింగు తన యల్లునితోవచ్చిన నిష్కారణకలహములకు విచారించి, మొట్టకేలకు మీవారురాజుల ప్రేరణముచేత సంధిగావించుకొనియె.

ఈయుద్ధము ముగిసిన కొంతకాలమునకే మరల తనతమ్ముఁడైవరితోఁ గోత్రకలహముఁ దేకమునుపే యభయసింగుమృతినొందుటయు వానికొడుకగు రామసింగు సింహాసన మెక్కుటయు సంభవించెను. ఈకుమారునకుఁ బినతండ్రివలనఁజిక్కులు మొదట పట్టాభిషేకమునాఁడే కానఁబడియెను. పట్టాభిషేకమప్పుడు రహతూరుల రాజబంధువులలోఁ బ్రధానపురుషుఁ డగుటచే భక్తుఁడువచ్చి కానుకలు కట్నములు సమర్పించి యన్నకుమారునకు మొగమున టీకా స్వయముగ వేయవలసినది అట్టిమర్యాద లతిక్రమించి భక్తుఁడాసమయమున స్వయముగ రాక తనకానుకలు తనవిన్నపములు క్రొత్తరాజాకు సమర్పించుటకు ముసలిదగు తనదాదినంపెను. రాజపుత్రులు తమ్ముఁబెంచిన దాదులను మిక్కిలి గౌరవముతో యావజ్జీవము రక్షింతురు. కొందఱు రాజపుత్రులు రాజకీయవ్యవహారములలోను గృహకృత్యములలోను తమదాదుల మాటల కడుగుదాటక వర్తింతురు. ఎంతగౌరవమైన నంతఃపురములలోఁజరుగదగినదేగాని సభలలోనికివారు రాఁజనదు. పినతండ్రికి బదులుగావచ్చిన యాముసలిదాదినిఁ జూచినతోడనే క్రొత్త రాజగు రామసింగునకు మహాగ్రహము పొడముటచే నతఁడిట్లనియె. "ఛీ! ఛీ! నీవు మరల నిన్నుఁబంపిన రాజువద్దకుఁ బొమ్ము. పట్టాభిషేకపు సమయమున నా మొగమున టీకా వేయుటకు తానుస్వయముగ రాక తొక్కుపలెనున్న తొంబదియేండ్ల తొత్తును బంపునా? నేను కోతి ననుకొనినాఁడా యేమి? మీరాజుపంపిన కానుకలు కట్నములు నాకక్కరలేదు. అతఁడు మాయెడఁ జేసిన యపరాధమునకు మేము మనుపతని భరణము నిమిత్తమిచ్చిన నాగూరు సంస్థానమునం దర్ధభాగము గ్రహింతుమని చెప్పుము."

ఇట్లు పరాభవము పడినదాది నాగూరునకుఁ బోయి తన పెంపుడు బిడ్డయగు భక్తసింగుతో రామసింగన్నమాటలం దొకటియుమఱచి పోక పూసగ్రుచ్చినట్లు చెప్పెను. ఆపలుకులువిని భక్తసింగు కోపముచే

మిడిసిపడక శాంతుడై "యుద్ధరాజ్య మెందుకు? కావలసినపక్షమున నాగూరు సంస్థానమంతయు మీకు నేనర్పించెద" నని మరల నొక రాయబారిని రామసింగువద్దకుఁ బుత్తెంచెను.

రామసింగు గద్దెయెక్కినది మొదలు గద్దరితనమునం జెచ్చుపెరిగి తనతండ్రి కాలోచనలు చెప్పు మంత్రులయు వృద్ధులయు హితోపదేశములు వినక నిరాకరించుటయేగాక మీదుమిక్కిలి యాలోచనలు చెప్పినప్పుడు వారిని వెక్కిరింపజొచ్చెను. హృదయమును హృదయముతోబాటు నోరును మంచివిగాకపోవుటచే నతనికి స్వల్పకాలములోనే రాజబంధువులగు రహాతూరులలో సగముకంటె నెక్కువమంది శత్రువులైరి. రహాతూరుదొరలలో నగ్రగణ్యుడగు కుసీరా మనువానికి మొగమున ముడుతలు మెండుగానుండుటచే రామసింగు వానికి గొండ్రముచ్చని పేరుపెట్టెను. చంపావతి కులాగ్రణియు దనతండ్రికి మంత్రియు నగు కుసూలుసింగు పొట్టిగ లావుగ నుండువాడు. రామసింగు వానికి బొంతకుక్కయని పేరుపెట్టెను.

రహాతూరులతో పరిహాసమాడుట పాముతో జరలాటలాడుట. రాణా తన్ను పలుమారులు వెక్కిరించినపుడు కుసూలుసింగు చెప్పుచు వచ్చిన మోటయుత్తరములనుబట్టి వానిస్వభావమును రాణా తెలిసికొనవలసినదేకాని మందుడగుటచే రాణా తెలిసికొనలేకపోయెను. ఒకనాడు రాణా వెనుకటియట్ల పరిహాసమాడ కుసూలు వానికిట్లనియె. "అవును నేను కుక్కనేకాని యీకుక్క సింగము నెదురించుకుక్క" పాపము రాణారామసింగు మదోన్మత్తుడై వానిమాటల యర్థమును గ్రహింపలేకపోయెను. మఱియొకనాడు చంపావతికులస్థుడగు కుసూలు సింగుతోగలసి రాణా పువ్వులతోటలోగూర్చుండి యొకచెట్టునుజూపి యీవృక్షముపే రేమని యడిగెను. "ఇది చంపకము. మీసేనకు నే నెట్టిశిఖామణినో యీతోటకిది యట్టిశిఖామణి"యని యుత్తరమిచ్చెను. చంపావతి కులస్థునిపై రాణాకు మిక్కిలికోపముండుటచే నతడదిపట్ట

లేక తక్షణమే దీనిని పడగొట్టి నిర్మూలముచేయుడు. మారువారులో చంపకమను పేరుగల దేదియు నుండకూడదని యావృక్షమును నాశనము చేసెను.

అదిమొదలు కుసూలుడు రాణాదర్శనమునకు బోవుటమానెను. అట్లుండ రామసింగు తనపట్టాభిషేకసమయమున బినతండ్రియగు భక్తుడు తనకు గావించిన యవమానమునకు బగదీర్చుకొనుటకై వానిపై దండువెడల నిశ్చయించెను. దేశమునకు బరమశత్రువులగు విదేశస్థులనేకులుండగ వారినందఱవిడచి రాణా పినతండ్రిమీద యుద్ధమునకు బోవుట స్వకులక్షయహేతువని కుసూలుసింగు విచారించి యట్టిపని చేయవద్దని రాణాకు హితోపదేశముచేయుటకు మనసులో నిష్టములేకయే యొకసారి కోటలోనికివచ్చెను. అతడు సభలోగూర్చున్నతోడనే రాణా వానింజూచి వెక్కిరించి పరిహాసపువచనములాడి "నీపిశాచరూపము నేను జూడలేను. కావున మీరుశ్రమపడి మాకుతరచుగా దర్శనమీయనక్కరలేదు" అని చెప్పెను. ఆపలుకులు చెవినిబడినతోడనే తోకద్రొక్కినత్రాచువలె చివాలున పీఠమునుండిలేచి ఖడ్గము నొరలో నుండి యూడబెరికి ఝళిపించి "యీఖడ్గమును త్రిప్పినంతసులభముగా మారువారుదేశమునంతను ద్రిప్పివేయగల రహతూరురాచవాని నవమానించితివి జాగ్రత్త"యని మరియేమియుంబలుకక సభామందిరమువిడిచి యావలకుబోయెను.

అసోపుసంస్థానప్రభువగు కుసీరామనువాడు రాణాచేష్టలురోసి లేచి పోబోవుచుండ రాణా వానింజూచి "ఓముసలికోతీ వెళ్ళకురా" యని పరిహాసముగ బలికెను. "కోతిగంతులువేయుట యారంభించినప్పుడు మీ రానందింపవచ్చు"నని ప్రత్యుత్తరముచెప్పి యతడు గొలువును విడిచిపోయెను. సభవిడిచి యాయభిమానుధను లిద్దఱుం గలసి కొంచెముసేపాలోచించి యా-దినముమొదలు రాణాతో తమకేవిధమైన సంబంధమునుండగూడదనియు భక్తసింగునే రాణాగా జేయ

వలయుననియు నిశ్చయించుకొని నాగూరుకోటకు సైన్యసమేతులై పోయిరి. ఆయిరువురతో వారివంటిప్రధానపురుషుఁడే చేరి నాగూరునకుబోయెను. అతడు మూరువారు రాజుల యాస్థానకవీశ్వరుడు.

కుసూలుసింగు కునీరాముసింగు మూరుదేశపు సరిహద్దులు దాటి నాగూరునకువచ్చుచున్నారనివిని భక్తసింగు ఏదోగొప్పకారణము లేక మూరువారురాజ్యమునుమోయు స్తంభములవంటి శూరులిద్దఱు నొక్కమారు తనదెసకు రారనినమ్మి వారికిసగౌరవముగ నెదురుసన్నాహము జేయుటకు గుఱ్ఱమెక్కి బయలుదేరెను. అతడువచ్చునప్పటికి వారిద్దఱు నిదురించుచుండిరి. సేవకులు తమయజమానుల నిద్దరనుండి లేపుదుమని ప్రయత్నించినను వద్దనిచెప్పి భక్తుడుకుసూలుసింగుడేరాలోనికిబోయి యాతనిపరుపు మీద గూర్చుండి యతడు తనయంతట తాను లేచువఱకు గని పెట్టుకొనియుండెను.

తనగుడారములో కొంచెముసందడి జరుగుటచే గుసూలుడు మేలుకాంచి కనులు దెఱవకయే హుక్కాదెమ్మని తన సేవకునకాజ్ఞాపించెను. సేవకుడు ప్రత్యుత్తర మేమియునియ్యక కను తెరచినతోడనే యజమానుని స్వాజ్ఞచే భక్తిసింగునుజూపెను. చూపుటయు దక్షణము కుసూలుడు నిశ్చేష్టుడై మారుమాటేదియు నాడలేక భక్తసింగును దనయజమానునిగ నంగీకరింపవలసివచ్చెను. రాజపుత్రులకోపము తాటియాకుల మంటవంటిది. దురాగ్రహావశులైన రాజపుత్రులు నిద్రానంతరము భోజనాంతరము దమకాగ్రహము తెప్పించినవారి ననుగ్రహించుటగలదు. కుసూలుడు సుఖనిద్రజెంది కలత దేరినమనసుతో మేలుకాంచుటచే దనరాజుచేసిన తప్పులు మరచి వానిని క్షమియింపవలయునన్నను భక్తసింగు మిక్కిలి వినయముతో గూర్చుండుటచే నతనికివీలు లేక పోయెను. మొగమోటముచే నతడు భక్తసింగునకు విధేయుడు. కావలసివచ్చె అందుచే నతడు పాన్పుమీదనుండిలేచి భక్తునకునమస్కరించి "ఇదిగో నాసిరస్సు. ఇది యిప్పటినుండిమీది" యని పలికెను.

పొవము భక్తసింగు మారువచ్చినదే చాలునని ముందుగా నంగీక రింప లేదు. తనయన్నకొడుకు బాల్యముచే వివేకహీనుడై యట్లు ప్రవ ర్తించియుండవచ్చుననియు నిష్టమైనచో రాణాకు వారికి దాను సంధి జేయుదుననియు నందుకు సమ్మతింప వలయుననియు వారిననేకవిధముల బ్రతిమాలెను. ఆ రహాతూరు శూరులిద్దఱు గార్యము మించిపోవుటచే సంధిపొసగదని స్పష్టముగ జెప్పిరి. అకవీశ్వరుడు మరల నెన్నడు మారు వారునకు బోవనని ప్రమాణము చేసెను. దృఢనిశ్చయులైనవారిని చందనాడుకొనరాదని వారిస్నేహము జేసి భక్తుడు మారువారులో బ్రధానపురుషులగు నాముప్వురను తనస్వాధీనము జేసికొనెను.

తన సేనలో బ్రధానపురుషులు ముగ్గురుదాయాదితో జేరినారని విని రామసింగు కుపితుడై జహాలూరుకోటం దనయధీనము చేయవలసిన దని భక్తునకువర్తమానమంపెను. భక్తుండు వానివలెకోపావిష్టుండుగాక వినయసంపత్తిం గలిగి'' నాకు నా యేలినవారితో యుద్ధము సేయుటకిష్టము లేదు. మీరువచ్చి పుచ్చుకొనిన పక్షమున జహాలూరుకోట నిచ్చుట కేయాటంకములే'' దని ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. ఆమాటలుసరకుసేయక రామసింగు భక్తుని వాని యనుచరులను నాశనముజేయ సంకల్పించు టచే జహాలూరుకోట యిచ్చెదనన్నను నాగూరుపై దండువిడిసెను. మారువారుదేశమంతయు నంతఃకలహములతోడ నట్టుడికిన ట్లుడక జొచ్చెను. ఉభయసైన్యములకు గొన్ని చిన్నచిన్నపోరాటములు జరిగిన మీదట మేర్తాయనుగ్రామసమీపమున నొకగొప్ప యుద్ధము జరిగెను. రామసింగు కుసూలును గుసీరాముని బరిభవించినట్లె యనేక రాజ పుత్రవీరుల నవమానించుటచే పలువురుశూరులు వానిని విడిచి భక్త సింగుతో జేరిరి. అందుచేభక్తునిసేన గొప్పదిగనుండెను. అయినను రామసింగుదేశమేలుచున్న రాజగుటచే వానిపక్షమునుగూడ ననేకులు చేరిరి. వాక్పారుష్యములేక కొంచెము గౌరవమే పెద్దలయెడ నతడు చూపినయెడ నతనిసేనయే విస్తారముగనుండియుండును. అతని స్వయం

కృతాపరాధమువనే సేన స్వల్పమగుటయు నాడుపరాభవమగుటయు సంభవించెను. రామసింగు యుద్ధమునకు వచ్చునప్పుడు తన భార్యలలో నొక్కతెను వెంటబెట్టుకొనివచ్చెను. ఆమె భూజదేశపురాజు కూతురు. భర్త కెంతో యుపయోగ కారిణియైయుండెను. ఆమె తుపాకిలో మందు దట్టించుటయు సరిగాగురిజూచి తుపాకిపేల్చుటయు నేర్చెను. ఆసేనలో నామెనుబోలుశూరు లరుదుగనుండిరి. అదియును గాక యామె జ్యోతిశ్శాస్త్రవేత్త. స్వప్నఫలములు శకునఫలములు లెస్సగ నెఱుంగును. అవియన్నియునట్లుండ, నామె పుట్టినింటినుండి మెఱికులవంటివైనను వేలసైనికుల నరణముదెచ్చి రాజునకునిచ్చెను. యుద్ధము ప్రారంభమగునాఁడు రామసింగు డేరామీఁద నొక మాలకాకి వాలికూయఁజొచ్చెను. ఆకూతఁవినగానే తమకుదారుణపరాజయము వినాశనము తప్పక కలుగుననియు నట్టిపరిశయము నాదుశ్శకునము శూచించుచున్నదనియు నమ్మి సైనికులుత్సాహమును విడిచి మొగములు వ్రేలవేసికొనియుండిరి. ఆమాలకాకి కావుకావుమని రెండుసారులుకూసి మూడవసారికూయఁబోవునప్పటికి నేమూలనుండియో తుపాకిదెబ్బవినఁబడెను. సైనికుల దరిపడియిదియేమని చూచునప్పటి కాశకునపక్షి చచ్చి నేలఁబడియుండెను. అదిజూచినతోడనే సైనికుల మొగములు మరల వికాసవంతములయ్యెను. రామసింగుమహారాణామాత్రము పట్టరానిబిట్టలుకచేఁ బండ్లు పటపటగొరుకుచు "నీవల నేనుండగ సాహసించి నాడేరామీఁద తుపాకి పేల్చినవారెవ్వరు? ఆదురాత్మునెవరో తక్షణమెకనుగొనిరండనియాజ్ఞాపించెను. అనవుడు కొందఱులోలోనగొణుగుకొనిరి. కొందరుకళవళము పడిరి. కొందఱుసందేహించి యిట్టటుఁ దిరుగఁజొచ్చిరి. ఎట్టకేలకందఱిలో ధైర్యవంతుఁడొకఁడు తెగించిరాణావద్దకుఁబోయి యాతుపాకిరాణిగారుపేల్చినారని చెప్పెను. తనభార్యయే యాపని చేసినదని వినినతోడనే రాణాకోపోన్మత్తుఁడై నోటికిరానితిట్లుతిట్టి "తక్షణమే యామెనారాజ్యమును విడిచి వచ్చినదారినే పుట్టినింటికిఁ బోవచ్చునని చెప్పు" మని వితర్క మానమంపెను.

ఆవర్తమానమువిని యాదేవిభయకంపితయై తననేరము సైరింపుమని ప్రార్థనపూర్వకముగ వర్తమానమంపెను. అతఁడామె ప్రార్థనము నిరాకరించుటచే నొకసారిదర్శనమిమ్మని యాదేవి వేఁడెను. ఎంతో విశ్వప్రయత్నముమీఁద నతఁడామెకుఁ గడసారి దర్శనమిచ్చెను. అప్పుడామె భర్తపాదములపైఁబడి "యింతమాత్రమున దేవరవారికింత కోపము గలుగునని యెఱుఁగక యీదుశ్శకునభయమున సైనికులు వెలవెలఁబోవుటచే మీకు జయమును సేమమును గోరియట్లు చేసితి. కావున నీతప్పుగాసి నన్ను రక్షింపవలయు" నని బ్రతిమాలెను. ఆమె వేడికోలు బూడిదఁబోసిన పన్నీరయ్యె. భార్యనుజూచి రామసింగు "నానోటిమాటకు తిరుగులేదు. ఇక్కడనుండినీవు వెళ్ళవలసినదని నేనంటిని. నామాట చెల్లితీరవలయును. నీవిటనుండి వెళ్ళితీరవలయు" నని యెంతో కఠినముగఁ జెప్పెను. తాబట్టిన కుందేటికి మూడేకాళ్ళని వాదించుచున్న యామోటరాజుతో వాదించిన కార్యములేదని యాదేవి "సరే! నన్ను విడుచుట మీరాజ్యలక్ష్మిని విడుచుటయె. ఇదిగో నేఁబోవుచున్నా" నని రాజసముఖమును విడిచి తండ్రి తనకరణముగ నిచ్చిన యైదువేల సైన్యమునుఁ వెంటబెట్టుకొని యావలకుఁ బోయెను.

అనంతరము యుద్ధము రెండుదినములయ్యెను. గెలుపెవ్వరికిని సరిగ చేకురదయ్యె. జోదులు చేతులుచేతులుఁగలయున ట్లొండొరులం జంపువఱకు హాహాకారిగాఁబోరఁ జొచ్చిరి. ఆ రెన్నాళ్ళయుద్ధముతో మారువారు దేశమంతయు శూరజనశూన్యమయ్యెను. అన్న తమ్ముఁడుమీఁద తమ్ముఁడన్న మీఁద గత్తిగట్టి యొండొరులరక్తము ప్రవహింపఁ జేసిరి. కొన్ని రహతూరువంశములు నిర్వంశములయ్యెను. సమరములయందు గడితేరిన చంపావతి కుంపావతి వంశస్థులగు ముసలిదొరలు మొదలుకొని బాలుఁడగు మహత్రిప్రభువఱకుగల రాజపుత్రులందఱాదినమున మృతినొందిరి. ఈమహత్రి ప్రభువప్పుడే వివాహము జేసికొనెను. వివాహసంబంధమైన కాళ్ళ పారాణి యారనివాళ్ళయినపోక

మునుపే పసపుబట్టలు విడువకమునుపే యుత్తరజందెములు తీయకము నుపే హస్తకంకణములు విప్పకమునుపే భార్యను గలసికొనకమునుపే మహారాణా రామసింగు వర్తమానమంపుటచే నాబాలుడు దేశానురాగము భార్యానురాగముకంటె నెక్కువగనెంచి యొక్కదినమైన నామెతో సుఖింపకయే యుద్ధమునకుఁబోయి యచ్చట మృతినొందెను. పాప మాతనిభార్య వివాహవేషమును దీసివేసి వైధవ్యవేషమును దాల్చి మగనిశరీరము యుద్ధభూమిలో నుండిపోవుటచే సహగమనము చేయుటకు వీలులేక యాతనితలపాగ తెప్పించుకొని ధరించి చిచ్చురుకి మృతినొందెను.

ఈయుద్ధము జరుగుచుండిన స్థలమునకుసమీపమున నొకకోనేటి గట్టున నొకమఠముండెను. ఆమఠములో మహాత్ములగుసన్యాసులనేకులు వసియించుచుండిరి. ఉభయసైన్యములుఁ జేరయొండొరులమీఁద ఫిరంగి గుండ్లు విసరుకొనుచున్నప్పుడు సన్యాసులు తమకవి తగులునేమోయని ప్రాణభీతినిమఠమువిడిచి పరుగెత్తిరి. ఫిరంగిగుండ్లు వడగండ్లవలె వాని సమీపమున బడుచున్నను లెక్కసేయక యాసన్యాసుల గురువు మాత్రము నిర్భయముగ నిశ్చలముగ నామఠములోఁ గూర్చుండెను. ఆతనిస్థితివిని యుభయసైన్యాధిపతులు, సురక్షితమగు వేరొక్క స్థానమునకుఁ బొమ్మని వేడుకొనుచు వానికి వర్తమానమంపిరి. అయ్యిరువుర ప్రార్థనలుఁగూడ నాముసలిసన్యాసి చెవినిఁబెట్టక యిట్లని ప్రత్యుత్తరమంపె. నాకు ఫిరంగిదెబ్బవలన చావవలసినయోగమున్న పక్షమున నెక్కడికిఁబోయిన నాకదితగలక తప్పదు. నేను చావక తప్పదు. అట్లుగాక భగవంతుం డింకగొంతకాలము బ్రతికింపదలచినపక్షమున నిచ్చటనున్నను నాకొకగుండుదెబ్బయైన తగలదు. కావున నేనిచ్చట నుండి కదలను. అంతగా నాకపాయము సంభవించునని మీరు భయపడుదురేని మీరెండుసేనలుదూరముగఁబోయి పోరాడుకొనుఁడు. అప్పుడు సాయంకాలమగుచుండెను. అందుచేత నప్పటికి రెండుసేనలు యుద్ధముమాని మరునాఁడు వేరొకచోటికిఁబోయి కయ్యమారంభించిరి.

రెండవనాఁటి యుద్ధమున రామసింగు సంపూర్ణముగ నోడిపోయి మేర్తాయను పట్టణమునకుఁ బారిపోయెను. కాని యాపట్టణము వానికి శరణ మీయఁగలపాటి సామర్థ్యము గలదికాదు. పట్టణ మతివిశాల మగుటచేతను కోటగోడలు సరిలేకపోవుటచేతను వాని కక్కడనుండుట చాల కష్టమయ్యెను. అదియును పరమనిర్భాగ్యుఁడగు తమరాణా నిమిత్తము రణరంగమున మృతినొందిన శూరులుగాక దక్కిన రాజపుత్రులందఱు భక్తునియెడ మిక్కిలి పక్షపాతము గలిగియుండిరి. ఈ స్థితిగతులు చూచి రామసింగు రెండుజాముల రాత్రివేళఁ గొందఱనుచరులను వెంటఁబెట్టుకొని మేర్తాపట్టణము విడిచి పారిపోయెను. ఈపనికిమాలిన పనికిఁ దోడుగ జయప్పసింధ్యాయను మహారాష్ట్రప్రభువుతో సంధిచేసికొని వానిశరణమును జొచ్చెను.

ఈనడుమ భక్తుఁడు విజయమునంది తిన్నగా మారువారు రాజధానియగు జాడుపురమునకుఁబోయి యచ్చట నెల్లరహాతూరులచేననుజ్ఞాతుడయి పిత్రియమగు సింహాసన మెక్కెను. పిమ్మట స్వల్పకాలమువనే రాహసింగు ప్రేరణమున మహారాష్ట్రసేనలతో సింధ్యా మారువారుపై దండెత్తెను. అప్పుడు స్వదేశసంరక్షణార్థము రాజపుత్రులనేకులు భక్తునికొలువులో సైనికులుగఁజేరిరి. భక్తుని సేన గొప్పదగుటచే నేదైనలాభమున్నపుడే కాని పోరుసేయని మహారాష్ట్రులుపోరాటమువలన గలుగులాభములకంటె నష్ట మెక్కుడగునని చల్లచల్లగజారిరి.

భక్తుఁడు సద్గుణాఢ్యుఁడై యదివఱకేలినరాజులనందఱిని మరపించి చక్కఁగఁ బరిపాలించెను. శూరుఁడు మహాబలశాలి యున్నతచిత్తుఁడు గంభీరాకారుఁడు. మహాదాత ఖడ్గమెత్తి శత్రువుల సేయునప్పుడు కలమెత్తి పద్దెములువ్రాయునప్పుడు సమానచాతుర్యము గలవాఁడునై లోకవద్యంబుగ రాజ్యముం బరిపాలించిన భక్తునిఁజూచి ప్రజలుసంతోషించి యింతమంచివాఁడు నిజముగ తండ్రిం జంపియుండునాయని సందేహించిరి. బంధువులగు రహాతూరులు సయితము భక్తుని తల్లి

మరణకాలమందు పితృవధచేసిన భక్తునిఁగూర్చి పలికిన శాపవచనములు గూడ మరచి యొకవేళ మహాపతివ్రతయగు నామెశాపము తగులు నేని యికముందెవ్వరికో తగులునుగాని భక్తునకుఁ గాదనుకొనిరి.

మహారాష్ట్రులు రాజస్థానముమీఁద దండెత్తుచుండుటచే భక్తుడువారిని బారఁదోలఁదలచి తనసంస్థానమునకు నంబరుసంస్థానమునకు నడుమనున్న యజమీరునకుఁ బోయి మహాశూరులను కచవాహులను శూరులను వెంటబెట్టుకొని మహారాష్ట్రులను దరిమివేయుటలో దనకు సహాయము చేయవలసినదని యంబరురాజగు నీశ్వరసింగునకు వర్తమానమంపెను. ఈశ్వరసింగుస్థితి ముందుకువెళ్ళిన గోయి వెనుకకువెళ్ళిన నూయి యనునట్లుండెను. ఈశ్వరసింగు గూతురును రామసింగు పెండ్లియాడెను. అదియునుగాక రామసింగు రాజ్యభ్రష్టుడై భక్తుని మీదికి మహారాష్ట్రులను బురికొల్పి తీసికొనివచ్చెను. మరియు మహారాష్ట్రులు మిక్కిలి చండశాసనులు. అందుచే నీశ్వరసింగు మహారాష్ట్రులతోనేఁగలసి యుండవలయునని తలంచెను. కాని భక్తుఁడు పోరుగువాఁడగుటచేతను తనకన్న బలవంతుడగుటచేతను తననమ్మిన స్నేహితులగు కచ్వాహాలుసయితము రహాతూరులమీఁద పనికిరాక పోవుటచేతను భక్తునితో విరోధపడినచో తనకు క్షేమములేదని యేమి చేయుటకుందోఁచక యీశ్వరసింగు భార్యనాలోచనచెప్పుమని యడిగెను. ఆమె యజితసింగుయొక్క మనుమరాలు. భక్తునకు మేనగోడలు అయినను భక్తునియందు ద్వేషముఁబూనినదగుటచేత వానినెట్లైన గడతేర్చెదనని యామె బ్రతినఁబూనెను.

అనంతరము కొంతకాలమునకు భక్తుడు సైన్యసమేతుఁడై యంబరుమీవారు మార్వారురాజ్యముల సరిహద్దులో నుండగ నంబరు రాణియగు మేనగోడలు వానింజూడవచ్చెను. ఆమెరాకచేత భక్తుఁడు పరమానందభరితుడై సర్వవిధముల నాదరించెను. ఆమె మేనమామను జూచి తనభర్త విధేయుడని చెప్పి యనేకాభరణములు విలువగల

బట్టలు బహుమానమిచ్చెను. భక్తు డాపారితోషికముల నంగీకరించి యావస్త్రములధరించెను. మేనగోడలు బహుమానమిచ్చి వెళ్ళిపోయిన కొంతసేపటికి భక్తుని శిబిరమునందు "మహారాజు చనిపోవుచున్నాడు చనిపోవుచున్నా"డని గొప్పకళవళముపుట్టి యెల్లవారిని దుఃఖసముద్రములో ముంచెను.

మొదట వైద్యులాలక్షణములనుబట్టి యది జ్వరమనుకొని చికిత్సచేసిరి. కాని పిదప రాజపుత్రస్త్రీలు బట్టలకు విషముపూసి మనుష్యులను జంపునేర్పునం గడుజాణలగుటచే నది జ్ఞప్తికిరా నెల్లవారు నది విషప్రయోగమే యని గ్రహించిరి. భక్తుడుమాత్రము తక్కినవారివలె భయపడక నెప్పటియట్ల ధైర్యముగనుండి మందులిమ్మని వైద్యునడిగెను. వైద్యుడగు సుజా యారోగమునకు మందులేదనిచెప్ప భక్తుడు "ఏమయ్యా! నావద్ద మాన్యములు గొప్పజీతములు పుచ్చుకొనియనుభవించుటయేనా మీపని. సమయమువచ్చినప్పుడు మందీయలేకపోయినచో మీపాండిత్య మెందుకు? కాల్పనా"యని యడిగెను.

అడిగినను వైద్యుం డేమియుంబలుకక యూరకుండెను. మఱి యొకరాజయినపక్షమున నప్పుడే వానిబుఱ్ఱ తీయించును. భక్తుడు యోగ్యుండగుటచే నట్లుచేయలేను. కాని నిష్ఠురోక్తులు పలికెను. వైద్యుం డాపలుకులువిని యెట్టకేలకు తనసామర్థ్యముం జూపందలంచి యొక గొయ్యి త్రవ్వించి దానినిండ నీరుపోయించి రాజు చూచుచుండ నొక వేరుముక్క యానీటిలో పారవేసెను. వేసినతోడనే యానీరు గడ్డగాం జేసికొనెను. ఎల్లవారి కదిజూపి యావైద్యుడు "ఇది నా ప్రజ్ఞ నామందుల ప్రభావము" మనుష్యయత్నములకు లోంబడినచో నేచికిత్సనైనం జేయగలను. ఇది మనుష్యయత్నమునకు మించినది.

జీవితాశ యించుకయు లేదని విని భక్తుడు మనోధైర్యమును విడువక మంత్రి సామంతుల నందఱి బిలిపించి బాలుండగు తన కుమారుని బిజేయునువానిని వారికప్పగించి వానిపక్షముండు నట్లందఱిచేత

ప్రిమాణములు చేయించెను. అవసానకాలము సమీపించుటచే బిదప బ్రాహ్మణులు వానికి బ్రాయశ్చిత్తాది కర్మలుచేయించి షోడశమహా దానముల బడసిరి. అనంతరము భర్తుండు మరణోన్ముఖుండై తల్లి శాప ముం దలంచి వెనుకతాను చేసిన పితృద్రోహము విచారించి తనవారెవరు కలు మారువారదేశమున నుండనీయవద్దని చెప్పి మృతినొందెను. పో యినచోటనే వానిని దహనముచేసి యొకసమాధి గట్టిరి. అది మొన్న మొన్నటివఱకు నుండెను. భర్తునిమరణము చేత వానికుమారుండగు బిజీ సింగు పెదతండ్రియగు రామసింగు రాజ్యమునకై కలహింప జొచ్చిరి. బిజీసింగు పిన్నవాండగుటచే మహారాష్ట్రులు మారువారును లోబరు చుకొనుట కదేసందని మేర్తాపట్టణమును ముట్టడించిరి. బిజీసింగుసైన్య సమేతుండై యక్కడకు బోయెను.

అంతట మూడుదినములు ఘోరయుద్ధమయ్యెను. ఉభయసైన్య ములుచాలనష్టపడెను. మహారాష్ట్రులు కొండలలోను జెట్లచాటున దాగి చాటుపోరున కలవడినవారగుటచే బయలుమీంద జరిగిన యీయుద్ధ మున వారికంతగా నుత్సాహము. కలుగలేదు బిజీసింగు సైనికులు పౌర బాటుపడి రామసింగు సైనికులనుకొని తమసేనలో మొరియలవంటి వారిని తుత్తునియలుగ నరికిరి. దైవికమైన యీనష్టము రాజపుత్రసేన కుగలిగినను మహారాష్ట్రులు పారిపోవుటకేనిశ్చయించిరి. అదికనిపెట్టి జయము తనకు తప్పక చేకూరినదని బిజీసింగు సంతసించి తనగుడారము లో రహస్యముగదైవమును ప్రార్థనచేయుచుండెను. అట్టి సమయమున నద్భుతముగ బలముల యదృష్టములు మారిపోయెను. ఆపదలోనున్న ప్పుడు రాజపుత్రులు కుటిలోపాయములంబన్ని తరచుగ జయము చే కొనుట ప్రసిద్ధమేగదా! రామసింగు పక్షముననున్న యొకసేనాపతిసేవ కునొక్కనిం బిలిచి బిజీసింగు సేనాపతులలోనొకనివద్ద నొకమాటచెప్పు మని పంపెను. ఆసేవకుండువచ్చి దండముపెట్టి బిజీసింగు సేనలో మను ష్యునివలె నటించి "స్వామీ మనమింక నేల యుద్ధము సేయవలయును.

మన మహారాజుగారగు బిజీసింగుగారు ఫిరంగిదెబ్బతిని చనిపోయినారు. ఈమాట మీారెఱుంగరు కాబోలు'' నని చెప్పెను.

అతఁడదినమ్మి యుద్ధముమానెను. ఆవార్త యడవి చిచ్చువలె నంతట వ్యాపించుటయు మండువేసగి యెండకు మంచువలె రాజపుత్రసేన యంతయు కరిగిపోయెను. ఇదినిజమాయబద్ధమా యని యెవ్వరు నరయరైరి. బిజీసింగును జూడరైరి. మహాశూరులగు కృష్ణనగరు మహారాజు బికనీరుమహారాజు మొదలగు రహతూరు లందఱు తిరిగిచూడక ప్రాణములమీాది ప్రీతిచే బరుగెత్తిరి. కొందఱు రామసింగు దయను సంపాదింప బ్రయత్నించిరి.

ఫిరంగులన్నియు మహాష్ట్రుల స్వాధీనమయ్యెను. సాయంకాలమగునప్పటికి యుద్ధభూమి నిర్జనమగుటయు బిజీసింగు సంపూర్ణముగఁ బరాజితుఁడై రహీర్ సంస్థాన ప్రభువగు లాలసింగొక్కఁడు దనకుసహాయుఁడై వెంటరా బ్రాణము దక్కించుకొనుటకు నాగూరుకు పారిపోవఁగడగెను. ఆచీఁకటిరాత్రి కతిపయపరిచారకులతో నతఁడెట్టులో నెట్టుకొనిపోవుచుండ గుఱ్ఱములలసి సరిగానడువవయ్యె. అనుచరులు గాయములచే బీడితులై బరువులగు కవచములు మోయలేక సకలావస్థలు బడఁజొచ్చిరి. అట్లుకొంతదవ్వరగినపిదప నాచిమ్మచీకటిలో తాముదారి తప్పినట్లు రాజునకుఁ బొడగట్టెను. పొడకట్టుటయు నతఁడు లాలుసింగును బిలిచి వెనుకకు దిరుగుమని చెప్పెను. లాలుసింగు మొదట సందేహించి కొంచెము గొణుగుకొని యెట్టకేలకు దానివలన భయములేదని ధైర్యముచెప్పి యిట్లనెను'' మనము మరియొకదారిని వచ్చుచున్నమాట నిజమేకాని యిది నాగూరునకు మిక్కిలి దూరమునలేదు. మనమిప్పుడు మాయూరికి సమీాపముగ నున్నారము. ఏలాగో యింతదగ్గరకు రానే వచ్చితిమి గనుక నన్నొకసారి మాగ్రామము బోనిండు. నేను నాయాలుబిడ్డలను జూచి తిరిగివచ్చెద''

అని పలుకుటయు బిజీసింగు నిర్విణ్ణుఁడై లాలసింగు దారిదప్పించవలయునని యే తప్పించినాఁడనినమ్మి యైదుగురు సేవకులతో నాయద్ధ

రాత్రిమున నాగూరునకు బోవ రెండవదారిపట్టెను. ఆత్మలాభపరాయణుఁడగు లాలసింగు తనునమ్మినరాజు నేకాకినిఁజేసి తనయూరుఁజేరెను. బిజీసింగు రహీన్ పట్టణము దారివిడిచి నాగూరుమార్గ మనుసరించి రేయంతయు గుఱ్ఱములు తీసికొనిపోగలిగినంతమేర పోయిరి. నాగూరు రెండామడ దూరముననుండగ వానిగుఱ్ఱము పడి చచ్చిపోయెను. వెంటనే యతఁడొక పరిచారకుని గుఱ్ఱమెక్కి మిట్టమధ్యాహ్నమయినను సూర్యుఁడు తనకిరణములచేత నిప్పులజెరగుచున్నను ఫలహారము చేయుటకైన నీరుద్రావుటకైన గుఱ్ఱముదిగక పయినము చేసెను. ఆగుఱ్ఱములు మనుష్యుల నొకవిధముగా మోయగలిగినను వారికవచములనుమాత్రము మోయజాలక బాధపడఁ జొచ్చెను. వారు మఱిమూడు మైళ్లదూరమందున్న దేశవాలుగ్రామము జొచ్చునప్పటికి గుఱ్ఱము లడుగు తీసి యడుగుపెట్టలేక కుంటివయ్యెను. అందుచేత నాయూరుగురుమనుష్యులు గుఱ్ఱములవిడిచి తాము విడిపోయి యెవరిదారిని వారు తోచినచోటులకు బోయి తమతమ యదృష్టముల ప్రకారము బ్రతుకవలయునని నిశ్చయించుకొనిరి.

బిజీసింగు కవచమును రాజచిహ్నములను దూరముగఁ బారవైచి పేదవానివేషము వేసికొని దేశవాలుగ్రామముచుట్టు నిట్టటు దిరుగుచుండ రెండెడ్లబండివాఁ డొకఁడు కనఁబడెను. ఆతఁడు వానితో సంభాషణులకుఁజొచ్చి "రే పుదయములోపున నన్ను నాగూరునకు దీసికొనిపోగలవా!" యని యడిగెను. అక్కడికి నాగూ రెనిమిది క్రోసులదూరముండుటచేతను రాత్రియంతయు బండితోలవలసియుండుటచేతను బండివాఁడు కొంచె మనుమానించెను. రాజు తనయాత్రముచేత నెటులైనఁ దన్నుఁ దీసికొనిపొమ్మనియడిగి రైనురూపాయలిచ్చెదనని యాసపెట్టెను. బండివాఁడు బలవంతముమీఁద నట్టెటో యంగీకరించి "నాకు క్రొత్తరాజగు రామసింగుగారి ముద్రయున్న రూపాయలే యివ్వవలయునుగాని బిజీసింగుముద్రయున్న పాతరూపా

య లక్కరతే"దని చెప్పెను. సరేయని యారాణా బండియెక్కి బండి వానిప్రక్కనుగూర్చుండి రెండవరాత్రి పయనమారంభించెను. ఎద్దెంత వేగముగఁ బోవుచున్నను వానితొందఱనుబట్టి యవి మెల్లగా ప్రాకు చున్నట్లు బిజీసింగునకుఁ దోఁచుటచే నతఁడు త్వరగా నాగూరుఁజేర వలయునని ఛోయి ఛోయి యని యెడ్లను త్వరపెట్టసాగెను. అందుచే బండివాఁడు మిక్కిలికోపించి బిజీసింగును బలుమారు కసరి "నీవెవ్వఁడవు? నాగొడ్లను బ్రతుకనియ్యవా యేమి? ఈయెద్దులను దోలుట కన్న యుద్ధములోనికిఁబోయి బిజీసింగుగారిపక్షమునుండి పగవాండ్లను దోలరాదా? నీవైఖరిఁజూడ నిన్ను వెనుకనుండి యెవ్వరో తరుము కొనివచ్చుచున్నట్లుఁ దోఁచుచున్నది. నీవెంత గొంతుకబ్రద్దలుచేసికొని యఱచినను సరే చచ్చినా నేనింతకంటె నెక్కువవడిగా తోలను. ఇష్ట మున్నయెడలఁ గూర్చుండుము లేదా దిగినడువు" మని కఠినముగఁ బలికెను.

ఆపలుకు విని రాజు "అవస్థాపూజతేరాము" అనుమాట జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొని కాలానుసారముగ నడువకఁదప్పదని తలవంచుకొని మాటలాడక కూర్చుండెను. అక్కడికి నాగూరు క్రోసెడు దూరముండెను. అంతలో బల్లున తెల్లవారె. తెల్లవారినది మొదలుకొని బండి వాఁడు వానిమొగమువంక పరీక్షపట్టి పలుమారులు చూడఁజొచ్చెను. చూచిచూచి యుద్ధములోనలిగి రెండుదినముల నిరంతరప్రయాణముచే డస్సి తొట్రుపాటుతో మారువేషము వేసికొని సర్వవిధములచేత తేజోహీనుఁడై యున్నను బండిలోఁగూర్చున్నవాఁడు తనరాజనిగుర్తెఱింగియా బండివాఁడు బండిమీఁదినుంచి దిగ్గున క్రిందికురికి రేని కాళ్ళమీఁదబడి తన్నుక్షమియింపుమని పరిపరివిధములఁ బ్రార్థించి "నే నేలినవారితో సమానముగా కూర్చుండి సామాన్యునితో మాటలాడినట్లు దేవరవారితో మాటలాడితిని. న న్నేమిచేసినను పాపమున్నదా" యని విచారించెను.

అతనిదైన్యమునుజూచి జాలినొంది "మరకిప్పుడు మరియాదలతో బనిలేదు. నిన్ను నేనుక్షమియించితిని. భయములేదు. బండెక్కితోలు" మని యానతిచ్చెను. ఇచ్చినను వాఁడు ధైర్యములేక "స్వామీ! నేనంత చనువునకుఁ దగను. నేనేమి? యేలినవారితో సమముగా గూర్చుండి బండితోలుటేమి? నడచుచు దోలెద"నని పలుక రాజు వానిం బలవంత పెట్టి బండి యెక్కించెను. వాఁడు బండియెక్కి తనవద్దనున్న బిరుసు పిండిరొట్టెలు పెరుగు మొదలగు పదార్థములు రాజునకుఁబెట్టి యాకటిఁదీర్చి ఛోయి ఛోయియని యెడ్లను తానేత్వరపెట్టి సత్వరముగ బండి నాగూరునకుఁజేర్చెను.

గ్రామముజేరి బిజీసింగు బండివాని కైదునూపాయలిచ్చి తనకు రాజ్యము ప్రాప్తించినప్పుడు మాన్యము లిచ్చెదనని వాగ్దానముచేసి వాని నంపెను. పిమ్మట కొన్ని నాళ్ళకు బండివానికి భూములుకూడ నీయఁబడెను. బిజీసింగునకుఁ ద్రోవలోనిచ్చిన రొట్టెలవంటిరొట్టెలు పెరుగువంటిపెరుగు ప్రతిసంవత్సరము బండివానివద్దనుంచియు వానివంశస్థులవద్దనుంచియుఁ బుచ్చుకొనుచు బిజీసంతతివా రామర్యాదలం జరిపిరి. అవి నేటికిని బండివాని వంశస్థులకు జరుగుచున్నవి.

మహారాష్ట్రులతో జరిగినయుద్ధమునందు హతశేషులగు రాజపుత్రులువచ్చి నానాఁటికి నాగూరులో బిజీసింగును కలసికొనిరి. అంతట శత్రువులు నాగూరుకోట ముట్టడింప రాజపుత్రులామాసములు కోటఁ గాపాడుకొనిరి. ఈనడుమ మారువారులోనున్న కోటలు పట్టణములు క్రమక్రమముగ మహారాష్ట్రుల సహాయమొందిన రామసింగుచే తిలోఁ బడఁజొచ్చెను. అందుచే బిజీసింగు బైటనుండి తనకుఁ దగిన సహాయమువచ్చినంగాని తనకు సేమములేదని గ్రహించెను. నాగూరు కోటలో నతనితో నైదువందల లొట్టిపిట్టలుండెను. బిజీసింగు తన్ను ముట్టడించుచున్న మహారాష్ట్రు లేమరిపాటున నుండ నొక్కనాఁడు చక్కని యుపాయముపన్ని యొక్కొక్క లొట్టిపిట్టమీఁద నిద్దఱురహా

తూరులను గూర్చుండఁబెట్టి కోటవెలుపడి శత్రువుల పైబడి నురు మూడి యెనిమిదిజాములలోపుగనే తనచిన్నసైన్యములతో బికనీరుపట్ట ణము జేరెను.

బికనీరుప్రభువు బిజీసింగు పక్షముననుండి కొంతసేపు పోరాడి తనయేలిక మృతినొందినాడన్న యపవార్త విని ముందుగా పారిపోయెను. రాజ్యభ్రష్టుఁడైన బిజీసింగునకు మరల సహాయముచేయుట కిష్టములేక యతఁడు వానిని నిరసించెను. అట్లు భగ్నమనోరథుఁడయ్యు బిజీసింగు ధైర్యమును విడువక మరలనొకదినము ప్రయాణముచేసి జయపురమున కుఁజని తనతండ్రిని జంపించిన యీశ్వరసింగును సహాయమడిగెను. తన కు మిత్రుఁడై తనపక్షమునఁ బోరాడిన బికనీరురాజుకంటె ప్రాఁతపగ తుఁడైన యీశ్వరసింగే మంచివాఁడయ్యెనని యతనికి దోఁచెను. ఆ రాజు సన్మానపూర్వకముగా బిజీసింగును గోటలోఁబ్రవేశపెట్టుటయే గాక కొలదికాలముననే స్వయముగా వానిదర్శనము చేయుటకుఁబోయి వానిని మిక్కిలి గౌరవించి ప్రేమతో నాలింగనముచేసికొని వానితో సమానముగా ప్రక్కను గూర్చుండి కుశలప్రశ్నము లడిగెను.

అక్కడకు బిజీసింగుతోఁగూడ నొకరహతూరు శూరుఁడువచ్చె ను. అతనిపేరు జోవానుసింగు. అతఁడు బిజీకి నమ్మినబంటై యతనిప్రాణ మునకుఁ దనప్రాణ మడ్డమువేసి కంటికి రెప్పయట్లు తోడై యెల్లప్పుడు వానికుడిప్రక్క నేయుండును. ఆదినమునమాత్రమతడెందుచేతనోతనయజ మానునికుడిప్రక్కనుండక ప్రక్కను గూర్చున్న యీశ్వరసింగు నంగ రకాలకొంగులమీఁద గూర్చుండెను. అట్లుచేయుటకుఁగారణమేమాయ ని బిజీసింగును రోంచించుచుండెను. అతనింజూచియీశ్వరసింగుమిక్కిలి యక్కజపడి "ఏమోయీ! నీవీదినమున మీరాజు వెనుకప్రక్కనుగూ ర్చుండుటకుఁ గారణమేమి" యని యడిగెను. 'ఈవేళ నట్లుచేయవలసివ చ్చిన'దని జోవానుసింగు ప్రత్యుత్తరముచెప్పి తన రాజువంకదిరిగి 'తక్షణమే లెండు. లేచిపోవలకుఁబొండు. పోవరేని మరణమో చెరసాలయో

తప్పు"దని బిగ్గరగ హితోపదేశము చేసెను. బిజీసింగు కచ్ఛవాహుల దుస్స్వభావమెఱిగినవాఁడగుటచే తనబంటు చెప్పినమాటదప్పక తత్క్షణమే యుటనుండిపోయెను. ఈశ్వరసింగు బిజీసింగును సాగనంపుటకు లేవఁ బ్రయత్నించెను. కాని లేవలేకపోయెను. ఏలయన జోవానుసింగు వాని యుంగరకాలకొంగులమీఁద గూర్చుండి కదలకపోవుటయే గాక విశేషించి తన కైజారు వాని మెడకు సూటిగ బెట్టి హెచ్చుతగ్గు వచ్చినచోఁ బొడువనిశ్చయించుకొని దాటిపోవుచున్న తనరాజుతో 'మీరు లొట్టియనెక్కఁగానే నాకు వర్తమాన మంపు'డని కేకవేసి చెప్పెను. ఈశ్వరసింగు చుట్టములగు కచ్ఛవాహాదొరలు తెల్లబోయి చూడసాగిరి. తనరాజు లొట్టియనెక్కువఱకు జోవానుఁడదేవిధముగ నుండి కచ్ఛవాహులనందఱ గడగడవడంకునట్లు జేసి చెక్కుచెదరక లేచి యీశ్వరసింగునకు సలాముచేసి తనకు సెలవిమ్మని యడిగెను. ఈశ్వరసింగు తనమనోరథము భగ్నమైనదనియు జోవాను తన్ను పరాభవించెననియు సిగ్గుపడి మరల సలాముచేసి పంపెను. అంతట రహాతూరులందఱు నొంటెలనెక్కి సాగిపోయిరి. అప్పుడీశ్వరసింగు తన సరదారుల "చూచితిరా వాని విశ్వాసము, రాజభక్తి యెట్లున్నవో? అట్టి శూరులుండఁగ నా రాజు నెవఁడు గెలువగల"డని పలుకుచు లోనికిఁబోయెను. జోవానుసింగు పైవిధముగా చేయుటకుఁ గారణమిది. జోవానుసింగు మామగారీశ్వరసింగు సేనాపతులలో నొకడు. ఈశ్వరసింగు బిజీసింగునకు ద్రోహము దలచినాడని తనమామవలన విని జోవానుఁడా విధమునఁ జేసెను. బిజీసింగు మరల బయనమై నాగూరునకు బోయి యనాయాసముగఁ గోటలోఁ బ్రవేశించెను.

అనంతర మతఁడు తనజీవితకాలములో దనకు రాజ్యప్రాప్తి కలుగునను నాస విడిచియుండ నాఱుమాసములు గడచినతరువాత నొకనాఁడు వానియొద్ద కొకరాజపుత్రుఁడు నొకమహమ్మదీయుఁడు వచ్చి జోహారు చేసినిలచి "స్వామీ! మాకుటుంబములను మీరు పోషించుటకుఁ వాగ్దానముచేయుదురేని మీ పరమశత్రువు నొక్కనిని మేము గడతేర్పగలము.' అ

తఁడు కడతేరినపిదప నంతయుఁ జక్కబడునని బలికిరి. బిజేసింగునకుఁ బరమశత్రువులిరువురు మహారాష్ట్రసేనాపతియగు జయప్పసింధ్యా యొకఁడు; పెదతండ్రియగు రామసింగొకఁడు. ఈయిద్దరిలో నెవరు గడతేరినను వానికి మంచిదే కాబట్టి యతఁడు వారుచేసిన ప్రతిజ్ఞ నంగీకరించెను.

ఒకనాడు జయప్పసింధ్యా దంతధావనము చేసికొనుచు డేరాగుమ్మమువద్ద గూర్చుండ సైనికులకు సరకులమ్మ వర్తకులిద్దఱు లెక్కల పుస్తకములు ముందు వేసికొని నీదితప్పు నీదితప్పని బిట్టుగఁ గలహించి తమతగవు దీర్చుమని జయప్పను వేడుకొందమని యొకరి యాఁడువాండ్ర నొకరు బూతులు తిట్టుచు చేతులు బారలు జాపుకొనుచు నొండొరుల వెక్కిరించుకొనుచు మీఁదిమీఁదికిఁబోవుచుఁ గ్రమక్రమముగా జయప్ప సమీపమునకుఁ బోయిరి. అప్పుడాకస్మికముగా రెండుకత్తులు తళతళ మెరసెను. మెరసినతోడనే "ఇది నాగూరుపోటు" "ఇది జాదుపూరుపో" యని పలుకుచు నిరువురు రెండుకత్తుల జయప్పను రెండుపోటులు పొడిచిరి. జయప్పయు వెంటనే పీనుగయై డేరాగుమ్మమువద్ద పడెను. పడుటయు శిబిరములో గొప్ప కళవళము పుట్టెను. ఆతొట్రుపాటులో జయప్ప సైనికులు తమ యేలికనుజంపిన యిరువురలో దురకం దుత్తునియలుగ నరికిరి. రెండవవాఁడగు రాజపుత్రుఁడు సైనికులచాటునఁబడి చల్లచల్లగ నావలకు దాటి నాగూరునకుఁబోయి శుభవార్త బిజేసింగునకు విన్నవించెను.

రాజపుత్రుఁడు మహమ్మదీయుఁడు బిజేసింగుతో చేసిన ప్రతిజ్ఞ నెరవేర్చుకొనిరి. మహారాష్ట్రులదివఱకే యుద్ధములు చేసిచేసి విసికి యుండుటచేతను నాయకుఁడు సంహరింపబడుటచేతను సంధి కొప్పుకొనిరి. బిజేసింగు కొంతకప్పము నజమీరుదేశము మహారాష్ట్రులకిచ్చి సంధిచేసికొని తానుమారువారునకు రాజయ్యెను. లంచగొండులగు నామహారాష్ట్రులు రామసింగుపక్షము విడిచి బిజేసింగును రాజునుచేసి స్వదేశమునకుఁ బోయిరి. రామసింగు రాజ్యము సంపాదించుట కిరువది

రెండు యుద్ధములు చేసి జయము నందలేక క్రీ॥ శ॥ 1773 సంవత్సరమునందు రాజస్థానమందలి జయపురనగరమున మృతినొందెను. బిజీసింగు సింహాసనమెక్కి యెడతెగని యుద్ధములు చేసిచేసి ముప్పదియొక్క సంవత్సరములు మారువారుదేశమును పాలించి 1794 వ సంవత్సరమున గాలధర్మము నొందెను.

కృష్ణకుమారి.

పదునెనిమిదవ శతాబ్దాంతమందు హిందూదేశమంతయు మిక్కిలి దురవస్థలోనుండెను. ఔరంగజేబు మృతినొందినతోడనే వానిసంతతి మొగలాయీలు దుర్బలులై స్త్రీలోలులై మద్యపానమత్తులై రాజ్యము మంత్రులచేతికప్పగించి దేశమునకు దమకు నాశనమును దెచ్చుకొనిరి. వారిదౌర్బల్యముంగనిపెట్టి మహారాష్ట్రులు మఱింత విజృంభించి ఢిల్లీరాజ్యమునందలిభాగముల నూడబెఱికి పంచుకొని దేశమునకెంతయు క్షోభ గలిగింపఁజొచ్చిరి. ఒకప్రక్కను సీకులు తలయెత్తి రాజ్యమును స్థాపింప జొచ్చిరి. మఱియొకప్రక్క నింగ్లీషువారు ఫ్రెంచివారు దేశాక్రమణ మారంభించిరి. దక్షిణమునుండి మహారాష్ట్రులు నిర్నిద్రప్రతాపులై దేశమును మంగలములోఁ బెట్టివేచినట్లు తపింపజేసిరి. నవాబులు రాజులు తమలోతామైకమత్యములేక కయ్యములకుఁ గాలుద్రువ్వుచు కారణము లేకయేపోరుచు దేశమును రక్తభూయిష్టముజేసిరి. దేశమందు వ్యాధులు కంటకములు మెండయ్యెను. స్థిరముగా నొకరాజొకదేశమును గొంత కాలము పరిపాలించుననుమాట నిశ్చయములేదు. ఈయాపదలకుదోడు పారసీకమునుండియు కాబూలునుండియు మహమ్మదీయులు దండువెడలి దేశములంగొల్లగొని స్త్రీలంజెరబెట్టి యెల్లయెడల నాశనదేవతను నెలకొలిపిరి. ఆకాలమున హిందూదేశమంతలో రాజస్థాన మనుభవించిన కష్టము లెవ్వరనుభవింపలేదు. రాజపుత్రులు తొంటివలె దమకులగౌరవమును దేశగౌరవమును నిలుపుటకుఁ బాటుపడక యంతఃకలహములు పెంచుకొని పోరుచుఁ దమసహాయార్థము మహారాష్ట్రులను బిలచుచు

వారిచే నడతెగని బాధలంబడజొచ్చిరి. అందు ముఖ్యముగ మీవారు సంస్థానము పడినపాటు చెప్పనలవిగాదు.

పదునెనిమిదవ శతాబ్దాంతమందు భీమసింగనునతఁడు రమారమి యెనిమిదేండ్లప్రాయమున మీవారు సింహాసనమెక్కెను. ఇతనికియుక్తవయస్సువచ్చుకొఱకు వానితల్లి రాజ్యపాలనమును జేయుటకై పూని వయస్సువచ్చినవెనుకగూడ వానికి రాజ్యమీయక తానే యధికారము చెల్లింపఁజొచ్చెను అతఁడప్రయోజకులలో మొదటివాఁడు. మిక్కిలి దుర్బలుఁడు. వానికి జగన్మోహనాకారియగు కృష్ణకుమారియను కూఁతురుగలదు. ఆబాలికయే సంస్థానమునకువచ్చిన మహాపత్తు మహాద్భుతముగా నివారించెను. ఆభీమసింగు మీవారు నలువదిసంవత్సరములు పాలించెను. అంతకాలము రాజ్యము దురవస్థలోనే యుండెను తల్లియధికారమెట్టెటో యతఁడు వదలించుకొని యీవలఁబడ మంత్రులు వానిని మోసపుచ్చి తమయధీనము జేసికొనిరి. దేశమువెలుపల మహారాష్ట్రులు మహమ్మదీయులు కాఱుచిచ్చులట్లు జనులను బాధింపుచుండిరి. దేశములోపల రెండురాజపుత్రకుటుంబములు మంత్రిత్వము వహించి రాజుపేర నధికారముచేయుటకుఁ దమలోతాము కలహించిరి. వీరు చందావతులు సూక్తావతులు. పూర్వము వీరిరువురు యుద్ధములలో నొండొరులనుమించి పౌరుషముజూప బ్రయత్నింపుచువచ్చిరి. కాని యిప్పుడు బుద్ధిలేనిరాణాను బుట్టలోబెట్టి దేశమేలుటకు కలహించిరి. మొట్టమొదట చందావతువంశస్థులే గెలుపుఁగైకొనిరి. కాని వారు గర్వితులై యెవరిని సరకుగొనక యందఱ నవమానించుచుండ రాజమాత కలహించి యధికారముగైకొమ్మని సూక్తావతులం బురికొల్పెను. అదిమొదలు మీవారుదేశము పడినపాట్లు కుక్కలు నక్కలునహింతము బడియుండవు. ఆసంగతులు నిద్దురలో జ్ఞప్తివచ్చినను భయముపుట్టకపోదు.

చందావతుల నాయకుడు సూక్తావతుల నాయకుని నిష్కారణముగా నధర్మముగఁ జంపి వాని క్రొన్నెత్తురుతో దడిసినచేతులతోనే రాణావద్దకుఁబోయి బీరములుకొట్టెను. అందుచేత నారెండుతెగలవారు

విధివిరామములు లేక పోరుసల్పుచు నొండొరుల మగవారింజంపుచు గెల్చినవారు దేశమున నధికారులమని బయలుదేరి కప్పములిమ్మని ప్రజలంబీడించుచు రాక్షసకృత్యములు చేయసాగిరి. ఈయంతఃకలహమును సహింపలేక దుర్బలుడగు రాణాభీమసింగు విధిలేక తనకు సాయము చేయుమని సింధ్యాను కోరెను. ఈకోరుట కొఱవితో దలగోకికొనుటయే యయ్యెను. మహారాష్ట్రులు మిడుతలదండువలెవచ్చిపడి రాణాకు సహాయముచేయుదుమని వంకబెట్టి యకార్యములనెల్ల జేయజొచ్చిరి. చందావతులలో నొకడు సింధ్యావల్ల లంచము గ్రహించి చిత్తూరు పట్టణము వానియధీనముచేసెను. అదిస్వాధీనముజేసికొని సింధ్యా గార్యాంతరములమీద పునహానగరమునకుబోయెను. పోవునప్పుడుదుష్టశీలుడగు సంబాజీయనుమంత్రిని రాజస్థానవ్యవహారములు చక్కబెట్టుటకై నియమించెను. వాడెనిమిదేండ్లు మీవారున నధికారము చేసెను. వాడెంతదుర్నీతిపరుఁడైనను రాణాపట్ల మంచివాఁడై మొండివాండ్ర ననేకులనడచి వారియధీనములో నుండినరాణా కప్పగించెను. అంతలో నతనికి మఱియొకగొప్పయుద్యోగము కాగా నతనికన్న నధమాధములు కొందఱు మీవారునందధికారము చేయుటకువచ్చిరి. వారువచ్చినవెనుక ప్రజలనుభవించినదుఃఖము నెవఁడనుభవింపఁగలడు?

అంతలో సింధ్యా మృతినొందెను. అతనివారసులుతమలోదాము కలహించి రాజపుత్రుల బంధముల నెక్కువజేసిరి. ఆ వారసులలో నెట్టకేల కెవఁడోయొకఁడు సింధ్యా యయ్యెను. అతఁడు మీవారు సంస్థానము తనకు సామంతసంస్థానమని యెంచి తనసేన గొంతనక్కడ నిలువజేసి వానిఖర్చులు రాణా నిచ్చుకొమ్మనెను. ఎడనెడ సింధ్యాకు మఱియొక మహారాష్ట్రప్రభువగు హోల్కారునకు వివాదములు, వాటితో యుద్ధములు సంభవించెను. ఆయుద్ధములలో హోల్కారు గెల్చినప్పుడు హోల్కారు సింధ్యా గెల్చినప్పుడు సింధ్యా మీవారునకువచ్చి తామే యధిపతులమని లక్షలకొలది ధనము కప్పమిమ్మని రాణాను బీడించుచు వచ్చిరి. రాణాచేఁ జిక్కినధనమంతయు నిచ్చి

మహారాష్ట్రుల యాశ యెంతకుఁ దీరకపోవుటచే నెట్టకేలకు నంతఃపురస్త్రీల నగలను వారివిలువగల వస్త్రములను సయిత మమ్మి యామహాత్ముల ధనదాహము తీర్పవలసివచ్చెను.

దేశ మాస్థితిలోనుండ రాణాభీమసింగు కూఁతురగు కృష్ణకుమారి యుక్తవయస్కురా లయ్యెను. ఆమె కప్పటికి పదునైదవయేఁడు. ఆమఖలావణ్యము, ఆశరీరకాంతి, ఆయంగసౌష్ఠవము, ఆపలుకులమార్దవము వానినన్నిఁటినిమించిన యామంచితనము వర్ణించుటకు కాళిదాసుని వంటి కవులు గావలయును గాని తదితరులు చాలరు. మూర్తీభవించిన చక్కఁదనమువలెను గలియుగమునకు వచ్చిన జగన్మోహనావతారము వలెను కృష్ణకుమారి ముద్దులు మూటగట్టుచుండెను. ఆబాలికసౌందర్యముగము నానాటి రాజులందఱు విని యామెను దేవిగాబడయుట యెట్లని యువ్విళ్ళూరుచుండిరి. అందు మొదటివాఁడు సింధ్యా. అతడు తన కామెనిమ్మని భీమసింగునకు సందేశ మంపెను. కూఁతును సింధ్యాకిచ్చిన పక్షమున రాణాకుమిక్కిలి లాభమై యుండును. రాణా యెంత చెడిపోయి దుస్థితిలోనున్నను స్వలాభ మావిషయములో జూచుకొనక కుల గౌరవము నెంచి కుమార్తెను సింధ్యాకియ్యననెను. అనంతర మంబరు సంస్థానప్రభువగు జగత్సింగు బాలిక నిమ్మని యుదయపురమునకుఁ దూతనంపెను. అంబరురాజులు కులగౌరవమున మీవారురాణాలకు నొకవన్నెఁ దీసిపోదురు. ఏలయన మొగలాయీలకు దమకూఁతులనిచ్చి పెండ్లిచేసిన మొట్టమొదటి రాజపుత్రులువీరే. వంశముమాట యటుండఁచి వరునిగుణములు చూచినపక్షమున నవియుఁ దృప్తికరములుగావు. జగత్సింగు కుటిలుఁడు భోగపరాయణుఁడు దుర్వ్యసనాసక్తుఁడు నని వాని కదివరకే యపకీర్తి సంభవించెను. అట్టియవస్థలో బుత్రికకుఁ దగినభర్తను వెదకువాఁడై భీమసింగు మిక్కిలి పరితాపము నొందవలసివచ్చెను. ఇట్లు మూడునాలుగేండ్లు వివాహముగాక కృష్ణకుమారి నిలిచెనా వయసుముదిరినదని యెంతయధముఁడు నామెం జేకొనఁడు. ఎటిఁగి యెఱిఁగి కులహీనులకుఁ గుణహీనులకు నీయబుద్ధిపోదుగదా!

ఎన్ని విధముల యోచించినను దొరకినవారిలో జగత్సింగుసంబంధమే మంచిదనితలంచి భీమసింగు వానిదూతను గౌరవించి సబహుమానముగాఁ బంపెను. పిదప జగత్సింగును ప్రధానము చేసికొని రమ్మని యమూల్యాభరణములు వస్త్రములు నిచ్చి మంత్రిపురోహితుల నుదయపురమునకంపెను. ఆప్రధానమైన కొన్నినాళ్ళకు జగత్సింగుకన్న బలవంతుఁడు గుణములలో వానికన్ననధముఁడు నగు మఱియొకవరుఁడు కృష్ణకుమారినిమ్మని యడిగెను. అతఁడు మారువారు సంస్థాన ప్రభువగుమానసింగు. అన్న చనిపోవుటచే మానసింగు స్వల్పకాలము క్రిందటనే రాణాయయ్యెను. ఈతఁడు కన్యనడుగుటలో నొకక్రొత్తపుంతఁ ద్రొక్కెను. కృష్ణకుమారి యదివరకే మృతినొందిన మానసింగుసోదరునకు వాగ్దత్తము చేయఁబడెనఁట. అందుచేత మానసింగు భీమసింగున కిట్లువర్తమానమంపెను. "మీరు మీకన్యకను మాయన్నకు వాగ్దానముచేసిరి. అతఁడు వివాహము కాకమునుపే మృతినొందెను. మీవాగ్దానము మారువారురాణాకుఁగాని ప్రత్యేకము మాయన్నకుగాదు. నేనిప్పుడుమారువారురాణాగ నైతిని. కనుక మాయన్నగారి తక్కినయాస్తి నాకురావలయును."

ఈవాదమునకుఁ దోడుగ నతఁడు సింధ్యాతోడుగూడ సంపాదించెను. సింధ్యాకు జగత్సింగునకు వైరముండుటచేసింధ్యావీనిపక్షమే యవలంబించి జగత్సింగుతో సంబంధబాంధవ్యము మానుకొని కూఁతును మానసింగున కిచ్చిపెండ్లిసేయుమని రాణాభీమసింగునాజ్ఞాపించెను. కులగౌరవమునిలుపుటకై భీమసింగదివఱకే యొకసారి సింధ్యాకోరికనిరాకరించుటచే నిప్పుడునట్లే వానియాజ్ఞను తిరస్కరించెను. అట్లు చేయుటచే వానికాపద మూఁడెను. సింధ్యా తనయాజ్ఞాతిరస్కారముగావించినరాణాను దండింపఁదలఁచి తనఫిరంగు లుదయపురముమీఁద బారుపెట్టి పట్టణము భస్మీపటలము చేయుటకు సన్నద్ధుఁడైయుండెను. అదిచూచి రాణాభయపడి సింధ్యా చెప్పినచొప్పున చేయుట కొప్పుకొనెను. జగత్సింగు సాహసుఁడౌటచే మారువారు రాజ్యమునకు మానసింగుగాక మఱి

యొకవారసుఁడున్నవాఁడని విని వానిని లేవఁదీసి తాను వానిపక్షముఁ బూని మానసింగును సింహాసనభ్రష్టునిఁ జేయఁదలచెను. మారువారు సేనలో సగము మొదటనే యావారసుని పక్షముఁజేరెను. అటులంబరు మారువారు సంస్థానములు పరస్పర వినాశమునకై ప్రయత్నించి యుద్ధములు చేయఁజొచ్చెను. మానసింగు పరాజయమునొంది సిగ్గుపడి కత్తితోఁ బొడుచుకొని చనిపోవలయునని సమకట్టెను. కాని యాతని మిత్త్రులలో నొకఁడు వానినాసాహసమునుండి తప్పించెను. ఈజయము గలిగినతోడనే జగత్సింగు మానసింగును దరిమిచంపి యుదయపురమునకుఁ బోయి కృష్ణకుమారిని వివాహమాడి తనరాజధానియగు జయపురమునకుఁ దీసికొనిపోయినచో నెంతయు బాగుగ నుండియుండును. కాని యెందుచేతనో జగత్సింగట్లుచేయక యూరకొనుటచే మానసింగు తనరాజధానియగు జోడుపురమునకుఁ బారిపోయి కోటలోదూరి బలపరచుకొని దృఢస్థితి గలవాడయ్యెను.

జగత్సింగు కొందఱు రాజపుత్త్రులను సహాయముగైకొని జోడుపూరుకోటం జుట్టుముట్టిమాఱుముట్టడించెను. క్రమక్రమముగాజగత్సింగు సేనలో నాహారపదార్థములు తక్కువగుటయు బరస్పరకలహములు జనించుటయు మొదలగు నరిష్టములు కలిగెను. ఈకలహములచేతజోడుపూరుకోట యొకవేళ స్వాధీనమైనను మానసింగును వారు పట్టుకొనలేనంత దురవస్థకు వచ్చిరి. మానసింగు కోటలోనుండి చెక్కుచెదరక పగతుర నిరాకరింపఁ జొచ్చె. ముట్టడించు సైనికులొండొరులం జెఱుపఁ దలంచుచుండుటచే వారికి జయముగలుగుట యరిదియని వెల్లడియయ్యెను. అంతలో జగత్సింగుతల్లి మారువారుసైన్యమొకటి తమ సైన్యములో గొంతభాగమును పత్తునియులుగా ఖండించి రాజధానియగు జయపురముమీఁదికి వచ్చుచుండెనని కొడుకునకు వర్తమానమంపెను. జగత్సింగు విషాదమగ్నుఁడై మానసింగువద్ద బట్టుకొన్న నలువది ఫిరంగులను స్వసైన్యములో జాలభాగమును దనరాజధానికిఁబంపఁ దలఁచెను. అదివఱకు మానసింగుతోఁ గలహించి జగత్సింగు పక్షము

వచ్చిన మారువారు రాజపుత్రులు జగత్సింగు చేసినపనికిఁ గోపించి తమ రతనితోఁ జేసికొన్న యొడంబడికను సరకుసేయక తమరాజుమీఁదగల క్రోధమును మఱచిపోయి తత్క్షణమే మానసింగుతోఁ జేరి జగత్సింగు భటులపైఁబడి తమశిరంగులు తాము పుచ్చుకొనిరి.

మారువారు రాజపుత్రులు తన్ను త్యజించినతోడనే జగత్సింగు పిచ్చివాఁడై యెద్దియుందోచక తన్నుసురక్షితముగఁ బారిపో నిమ్మని మహారాష్ట్ర సేనాపతికి లంచమిచ్చి తనపట్టపుటేనుగును సయి తము యుద్ధభూమిలో విడిచి ప్రాణములఱచేతఁబెట్టుకొని రాజధానికి బలాయితుఁడయ్యెను. ఎట్లైననతడు సురక్షితముగ నిల్లుచేరెను. ఈబ్రతికియుండుట యపకీర్తి నిమిత్తమేయయ్యె. అతడు ప్రాణముదక్కించుకొనెను గాని వాని సైనికులనేకులు మార్గమధ్యమునంబడి చచ్చిరి. వారిమొములు చాలకాలమువఱకు జయపురము దారిలో పోగులు పోగులుగబడి చూపరులకు భయము గొలుపుచు వచ్చెను.

ఈవిధముగ బరరాజులతో సంభవించిన యుద్ధమున మానసింగు విజయమునొంది యంతశ్శత్రువగు తనజ్ఞాతిని నిర్మూలింపప్రయత్నించెను. ఈకార్యమున నతనికి సింధ్యాసేనాపతియగు సమీరుఖానను మ్లేచ్ఛుడు చాల సహాయము చేసెను. ఆతురక వాని జ్ఞాతికడకుబోయి మాన సింగు పక్షము తాను మానినట్లు వానికి సహాయముఁ జేయబూనిన ట్లు దియ్యనిమాటలు జెప్పి వానిపక్షముననున్న గొప్పసరదారులను తన శిబిరమునకు సంధిమాటలనిమిత్తమురమ్మని పిలిచెను. ఆసరదారులు వానిమాటలు సత్యములుగావగచి వానిగుడారమునకు వచ్చి యతఁడు చేయించిన మేజువాణి చిత్తగించుచుండిరి. అంతలో సమీరుఖాను డే రావిడిచి యావలకుబోయెను. వెంటనే గుడారము గుభాలున వారిమీ త్తిని గూలిపడెను. అందఱు బాణావశిష్టులై గిజగిజ తన్నుకొనుచుండ మహారాష్ట్రసైనికులు వారితలలు నరికి వెలుపలనున్న వారిసేవకులను దుపాకులతో గొట్టి చంపిరి.

ఇత్తెఱంగున మానసింగు శత్రుసంహారము గావించి తనదేశము నిష్కంటకముగఁ జేసికొని కృష్ణకుమారిని వివాహామాడ నిశ్చయించు

కొనెను. అప్పుడుసింధ్యా "నీకూఁతును మానసింగునకిచ్చివివాహముచేసినను సరే లేక యన్యులపాలుగాకుండ నామెను జంపినను సరే"యని భీమసింగుతోఁ జెప్పుమని యమీరుఖాను నుదయపురమున కంపెను. కృష్ణకుమారిం దనకిమ్మని వెనుకసింధ్యా భీమసింగు వేఁడినప్పుడతఁడునిరాకరించినందున నాఁటిపగ దీర్చుకొనవలయునని సింధ్యా యిట్లుచేసెను. పాపము భీమసింగు కడుపుతీపిచే నట్టిపని యన్యాయమని దారుణమని యెన్నివిధములనో మొఱపెట్టుకొనెను. కాని ప్రయోజనము లేదయ్యె. పిమ్మటనతఁడు తననమ్మిన మంత్రియగు నజితసింగునుబిలిచి యాలోచనచెప్పుమనియె. దురాశాపాతకుఁడు దుస్స్వభావుఁడు దుర్నీతిపరుఁడునగు నజితసింగు లంచగొండియై యమీరుఖానువద్దనుండి కొంతధనము స్వీకరించి యీక్రిందివిధమున దురాలోచనము చెప్పెను. "మీవారు రాజ్యరక్షణమునిమిత్తము కృష్ణకుమారి చచ్చితీరవలయు. మీరుజగత్సింగునకు గూఁతునిత్తురేని మానసింగు సింధ్యాప్రముఖులతో దేశమును భస్మీపటలము చేయును. మానసింగున కిత్తురేని బలగర్వితుఁడగు జగత్సింగు దండువెడలి మీవారు నెత్తురువరదలు చేయును. కన్యక నెవ్వరికియ్యకయంతఃపురమున దాఁచుదురేని సింధ్యా మరాటిమూకలతోఁ గోట జుట్టుముట్టి పురుషులనెల్లఁ గత్తికి బలియిచ్చి యాఁడువారిని నింతింతయనరాని పరాభవము పాలుసేయును. మనమెట్లైనను మనయాఁడువారి గౌరవము గాపాడవలయుగదా! కాబట్టి రాజ్యము గోల్పోయి యనేకులిడుమల బడుటకంటె రాజ్యరక్షణనిమిత్త మొక్కతె మృతినొందుట చాలమంచిది."

అని మంత్రిచెప్పిన సహేతుకమైన యుపదేశమును విని దుఃఖముచేత మతిచెడియున్న రాణా యదిలెస్సగానున్నదని యొప్పుకొనెను. కృష్ణకుమారిగతియు నిశ్చయముచేయబడెను కాని యాబాలికను జంపుట చంపింపుమని యుపదేశముచేసినంత సులభముకాదు. రాజకన్యను రాజబంధువులే వధింపవలయును. పరపురుషు లామెం దేరిపారైన జూడరాదుగదా. రాజబంధువులలో రాతిగుండె గలయట్టి పురుషుఁడు దొరకవలయు. చూచిచూచి యాజగన్మోహనవిగ్రహమును చేతులార

నెవ్వఁడు జంపగలఁడు. ఎట్టకేలకు రాణా తన బంధువులలో నొకనిం
బిలిచి యాపనిచేయుమని వేఁడెను. ఆతఁడాపలుకులు విని గడగడ
వడఁక నిర్విణ్ణహృదయుఁడై "నేనీ ఘోరకృత్యమును జేయజాల. ఇంత
కంటె నన్ను నామరూపములులేకుండ జంపివేయు"డని ప్రత్యుత్తర
మిచ్చెను. పిమ్మట రాణాతన సవతితమ్ముని బిలిచి యాకృత్యము నిర్వ
హింపుమనియె. అతఁడును సాహసికుఁడై సరేయని ఖడ్గపాణియై గంభీ
రముగ నంతఃపురము బ్రవేశించి నిష్కళంకమగు మనస్సుతో దేదీప్య
మానప్రభలతో వెలయుచున్న యాలోకైకసుందరిని జూచి చంపుటకు
జేతులురాక కత్తి నేలబారవైచి యేడ్చుచు నామె పాదములపయింబడి
తనవచ్చినపని జెప్పి యామెదగ్గఱ నిలువలేక మరల రాణావద్దకుబోయెను.

మహాపాతకహేతువై హృదయనిర్భేదకమగు నీఘోరకృత్యము
నంతఃపురవాసు లెవ్వరు జేయజాలక పోవుటచే రాణా రాతిగుండెగలవాని
నెవనినైన బయటనుండి బిలుపింపవలయునని తలంచుచుండ నంతఃపుర
మునందుండు నాడువాండ్రు కొందఱా కార్యము జేయుటకొప్పుకొనిరి.
దానికి రాణాయును సమ్మతింప నాయాడువాండ్రును దారుణములగు
కొన్ని విషములను గలిపి యొకగిన్నెలో వేసి సిద్ధముచేసిరి.

ఆబాలికతల్లి తనముద్దులకూతునకు జరుగుచున్న మహోపద్ర
వమును గన్నులార జూచి యాంతఃపురము ప్రతిధ్వనులిచ్చునట్లు దాపున
నున్నవారి హృదయములు భిన్నములగునట్లు విలపించుచుండ జెలికత్తె
లు కంటికి నేలకు నేకధారగ నేడ్చుచుండ గృష్ణకుమారి మహాధైర్య
ముతో ముఖము వైవర్ణ్యమునొందకుండ భయము లేశము లేకుండ
నంగము చలింపకుండ పానకము ద్రావినట్లా విషమునుద్రావి తల్లిం
జూచి "యమ్మా! యేలయేడ్చెదవు. మరణమన్న నాకుభయములేదు.
నేను నీకూఁతురును గానా. రాజపుత్రికలు దుఃఖింపనగునా! రాచ
బిడ్డకు సాధారణముగ బలవన్మరణమే కలుగుచుండునుగదా! నన్నింత
కాలము బ్రతుకనిచ్చినందుకే నాతండ్రికి నేను గృతజ్ఞురాలనైయున్నా"
నని జ్ఞానగర్భితములగు మాటలచేత నూరడించెను. ఆమెశరీరతత్వ

మునుబట్టయో పాళుసరిగా పడకపోవుటచేతనో యావిసమామెను జంపలేదట. అందుచేత మూడుసారులామెకు విసముకలిపి యివ్వవలసి వచ్చెను. ఎట్టకేలకు వారు మఱియొకవిషము తేనెతో గలిపి యిచ్చిరి. ఆమెయది చేతబట్టుకొని చిఱునవ్వునవ్వుచు “నిదియైన నాయంతమును జూడకపోవునా” యని త్రాఁగి నిర్మలముగా గన్నులఁమూసి నిదుర వోయెను. ఆనిదురయే యామెకుఁ బెద్దనిద్దురయయ్యె.

మంత్రియగు నజితసింగు సంతోషముతో నీవార్త యమీరు ఖానునకుఁ జెప్పగా నతఁడును దారుణమగు నాకృత్యమునకు వగచికాబోలు ‘ఇదియా రాజపుత్రశౌర్య’ మని వానిం బరిహసించెను. ఈదుర్వార్త రాజస్థానమంతట వ్యాపించినప్పుడు ప్రజలందఱు హాహా కారములుజేసి యతిఘోరమనిరి. ఆవార్త వినినప్పుడేగాక తరువాత ననేక సంవత్సరములకుగూడ రాజబంధువులు లోకులు కృష్ణకుమారిమాట జ్ఞప్తికివచ్చినప్పుడు గోలుగోలున నేడ్చుచువచ్చిరి. మందభాగ్యుఁడగు రాణా దుర్మంత్రి సమేతుఁడై నిశ్చేష్టుడై కొలువుకూటమున గూర్చుండి యంతఃపురమున జరిగిన దారుణ వృత్తాంతమును వినియెను. తనకు గూతురుతోడిదే లోకమని యామెతల్లి మరల నన్నముముట్టక నీరు ద్రావక స్వల్పకాలములోనే కృష్ణకుమారిం గలుసుకొనెను. రాణా జీవచ్ఛవమై దారాపుత్రులం గోలుపోయి కూఁతుంజంపించిన దురాత్ములతో గలసి బ్రతుకవలసివచ్చెను. రాణిమరణమునుగూడ వినివిలపించుచున్న రాణావద్దకు సుక్తావతుల నాయకుడుగు సంగ్రాముఁడనువాడు వచ్చి రాజున కెప్పటిమరియాదలు సేయక నిర్లక్ష్యముతో రాజసింహాసనమువద్దకుఁబోయి తలవంచి నమస్కారమైన జేయక యీవిధంబున బలికెను. “హాపిరికిపంద! రాజవంశమునకు శాశ్వతమైనయప్రతిష్ఠఁ దెచ్చితివి. ఈవఱకెన్నఁడు మనకులమునకు గళంకమురాలేదు. పాతకుఁడవగు నీకతమున గొప్ప మచ్చగలిగినది. ఈమచ్చయెన్నటికిని మాయదు. బప్పరావులవంశమింక నాశనమగును. దేవతలు మనమీద మహాగ్రహాచిత్తులై యున్నవారు. ఇంక మనకుజయము లేదు జయము లేదు” అని

గజగజవడంకుచున్న యారాణానువిడిచి మహాపాతకుఁడగు మంత్రి
నుద్దేశించి "దురాత్మా! నీవు రాజపుత్రకులమున తప్పబుట్టితివిరా? నీతలగొట్ట. ఛీ! ఛీ! నీబ్రతుకెందుకురా? నీవంశమునిర్మూలమగుగాక. నీపేరునశించుగాక. ఏమంతయాపదవచ్చెనని యింతపని జేయించితివిరా? తురకలు మనకోటగుమ్మముకడకువచ్చి ముట్టడించిరా? శత్రువు డంతఃపురముబ్రవేశించెనా? మనపెద్దలీవిధముగానే గౌరవము కాపాడుకొనిరా? పూర్వము చిత్తూరు ముట్టడించిన పగతురను మనపూర్వులిట్లే చేసిరా? ఛీ! ఛీ! మీరు రాజపుత్రులుగారు. రాజపుత్రుడైనవాడు ఖడ్గపాణియై రణరంగమున జావవలయు. నంతఃపురస్త్రీలగ్నిహోత్రమున బడి మ్రగ్గవలయు. అట్లుగాక దేశము నెమ్మదిగనున్నప్పు డెవఁడోయొక యపాత్రుడు చెప్పినాడని నోరెఱుంగని పసిబాలికను నిష్కారణముగ జంపింతువా? శూరులమై రణమున మనము మృతినొందినచో దైవానుగ్రహమున మనవంశములుండును. ఇంక మనవంశములుండవు"

అని సింహనాదముతో దూలనాడి యవ్వలకుంబోయెను. రాణాగాని వానిమంత్రులుగాని యాశూరశిఖామణి కెదురుమాటాడజాలక పిల్లులవలె నొదిగియుండిరి. కాలక్రమమున వానిమాటలక్షరాలజరిగెను. ఈదారుణకృత్యము జరిగినకొన్ని వారములకేమంత్రికొడుకులిద్దరుభార్యయునాకస్మికముగ మృతినొందిరి. లోకులజితుని కాకులు పొడిచినట్లు పొడిచి నిందించుటచే లోకాపవాదము బడనోపక యతఁడుబైరాగివేషము వేసికొని పాపపరిహారమునకుఁ బోవుదుననువంకబెట్టి యొకపుణ్యక్షేత్రమునుండి మఱియొకపుణ్యక్షేత్రమునకుఁ బోవుచుఁ దిరుగులాడఁజొచ్చెను. కొన్నినాళ్లట్లుతిరిగి మరల దేశమునకువచ్చి తన యెప్పటికుట్రలు ప్రారంభించినతోడనే రాణావానిని దేశమునుండిసాగదోలెను. రాణా కితరసంతతియేదియులేకపోయినను పుత్రసంతతిమెండుగలదు. ఈయనకు తొంబదియైదుగురు బిడ్డలుండిరఁట. అందులో నాతనికన్నులముందరనే తొంబదియిద్దరుకడతేరిరఁట. ఆమిగిలినమువ్వురిలో నిద్దఱు కూఁతులు నొకకొడుకునుండిరి. అక్కడమానసింగు గతియున్నట్లే యుం

డెను. ఆమీరుఖాను వానిని నానాబాధలుపెట్టి వానిముఖ్యమిత్రుల నిద్దఱఁజంపి మనస్తిమితము లేకుండఁజేసెను. మరాటిమూఁకలువచ్చి దేశము నుదోఁచుకొనఁజొచ్చెను ఈసిలుగులు బడలేక మానసింగు రాజ్యము కొడుకునకప్పగించి తా నన్నివ్యవహారములు మానుకొని సుఖముగ గూర్చుండెను. ఆతని కుమారుఁడు స్వల్పకాలమే రాజ్యమేలి యవమానకరమగుమరణమొందెను. మానసింగునకు మతిపోయెను పందొమ్మిదవ శతాబ్దప్రారంభమున నింగ్లీషువారు మూరువారును వశపరచుకొని రాణాకు సహాయముజేసిరి. మానసింగు వారిసహాయము వడిసి తన పూర్వపుశత్రువుల నందఱ బరిమార్చి దేశస్థులందఱకు విరోధియై దేశమును బాడుజేసెను. జగత్సింగుచరిత్ర వర్ణించుటకు నయితము, సిగ్గగు నట్లుండెను. కర్పూరసారమను పేరుగల యొకతురకపడఁతి నుంచుకొని రాజ్యము జంగములు, చిల్లరిదుకాణదారులు మొదలగు నీచులకప్పగించి దానిపొత్తులుమరిగి యదేస్వర్గము మోక్షమని దానిని రాణిఁజేసి నాణెములమీఁద దాని పేరుముద్రింపించి లోకమునే మరచి వర్తించెను. ఎట్టకేలకు సరదారులందఱు వాని చేష్టలకు విసిగి వానియుంపుడు కత్తెను బట్టుకొని చెరలోఁబెట్టిరి. అనంతర మాకులట వార్ధకముచేత మృతినొందెనో లేక సరదారులే వెనుక తమకడిగావించిన యవమానము లంగలంచి కడతేర్చిరో తెలియదుగాని యది మొదలామెచరిత్ర మడుగంటినది. జగత్సింగు పదునేడు సంవత్సరము లేకవిధముగా దుష్పరిపాలనముజేసి పరలోకగతుఁడయ్యెను. అతఁడు పోయిన చాల సంవత్సరములకు వానిభార్యలలో నొకతె యొక కొడుకునుగనెను. అతనిజన్మమునుగూర్చి రాజబంధువులు చాలశంకించిరి. కృష్ణకుమారి జనకుఁడు నామెను వరింపఁదలఁచిన రాజకుమారులు తుదకీవిధంబున నైరి.

నూటతొంబది గుణములుగల జయసింగు.

మేవారు బూందీసంస్థానముల కుత్తరమునను మూరువారు బికనీరు సంస్థానములకు బడమటను జయపుర సంస్థానము గలదు. దీనినే

కొంద అంబరుసంస్థానమనియుఁ గొందఱు ఢూనేధార్ సంస్థానమనియు జెప్పుదురు. ఆసంస్థానమేలు రాజపుత్రులు కచ్ఛవాహులు, ఈశబ్దమున కు వారిభాషలోఁ దాబేలని యర్థము. వారు బాహుబలమందుఁదక్కిన రాజపుత్రులకుఁ దీసిపోవుటచే స్వబంధువులకు వారియెడ గౌరవ మించుక తక్కువ.

పూర్వమంబరురాజగు భగవానుదాసు తురకలని సందేహింపక ఢిల్లీ మొగలాయీ చక్రవర్తులకుఁ దనకూతునిచ్చి వివాహము జేసెను. తురకలతో వియ్యమందిన రాజపుత్రులలో నితఁడే మొదటివాఁడు. అతనిదత్తపుత్రుఁడు మానసింగు భగవానుదాసుననంతరమునసింహాసన మెక్కెను. అక్బరు పరిపాలనమునం దితనిపేరుతఱచుగవచ్చుచుండును. ఇతఁడక్బరుచక్రవర్తికి నమ్మినబంటై సోదరునిమీఁద దిరుగఁబడి ధ్వజ మెత్తిన యక్బరుతమ్ములలో నొకనిని జయించుట, దిరుగబడినపటాను లను లొంగదీయుట, మారువారుప్రభువగు ప్రతాపసింగుతో నక్బరు పక్షముజేరి పలుమారుపోరాడుట మొదలగు నుపకారములఁజేసి బంగా ళము, బేహారు, దక్షిణదేశము, కాబూలు మొదలగుదేశములకు నక్బరు చేతఁ బ్రతినిధిగా నియమింపఁబడి తనయేలికకుఁ జాల నమ్మికగలుగు నట్లు బాలించెను. ఇవ్విధంబున తనయనుగ్రహము సంపాదించిన మాన సింగు నధికారముజూచి యోర్వలేక యక్బరొకమారు వానిం గడ తేర్పఁదలఁచి మిఠాయిలో విషము గలిపించెననియు నది మానసింగున కిప్పించుటకు బదులుగా బొరపాటున దానే తిని మృతినొందెననియు నొక కట్టుకథ గలదుగాని యదినమ్ముటకు వీలులేదు.

1615 వ సంవత్సరమున మానసింగు మృతినొందెను. ఇతనికాల మున నంబరుసంస్థాన మనేకాపదలుగడచి స్థిరమయ్యెను. అతని యనంత రమున రాజ్యమునకువచ్చిన యిరువురురాజులు మిక్కిలి ప్రయోజకులై ఢిల్లీదర్బారులోఁ దమకుఁగల గౌరవము పోగొట్టుకొని మారువారు రాజులు పాలుజేసిరి. అందుచే స్వబంధులగు కచ్ఛవాహులు వారిపై నలిగిరి. అప్పుడు జహాంగీరు ఢిల్లీచక్రవర్తిగ నుండెను. అతనిభార్య

లలో నొక్కతె బికనీరుప్రభువుల యాడుపడుచు. ఆమెపేరు జోదాభాయి. ఒకనాఁడు చక్రవర్తి జోదుభాయింగూడి మేడమీఁద నిలిచియుండ మానసింగుయొక్క మనుమఁడు జయసింగనువాఁడు క్రింద నడచిపోవుచుండెనట. జోదుభాయి వానిని మగనికి జూపి యంబరు రాజ్యము వానికిమ్మని బ్రతిమాలెను. జహాంగీరు పట్టపుదేవిమాట దిరస్కరింపలేక సరేయని "ఓయంబరురాజా! నీకు రాజ్యమిచ్చితి నీరాజ్యప్రాప్తికిఁ గారణమైన యీజోదుభాయికి జోహారు (సలాము) సేయు" మని వానిని బలుకరించెను. రాజపుత్రపురుషుఁడు ప్రాణముపోయినను సరే స్త్రీకి సలాముజేయఁగూడదని యొక యాచారము గలదు. తలవనితలంపుగాఁ దనకు గొప్పరాజ్యము చేబడినందుకు జయసింగు మిక్కిలి సంతసించుచుండియు దన కులాచారవిరుద్ధముగ నామెకు నమస్కరించుట కిష్టపడఁడయ్యె. అంతియగాక యతని మతమున జోదుభాయి స్వచ్ఛమగు రాజపుత్రవంశమున బుట్టి గోహంతకుఁడగు తురకను బెండ్లియాడుటచే బొత్తిగా వందనమున కర్హురాలుగాదు. ఈరెండుకారణములనుఁ దలంచి చక్రవర్తికి సలాముచేసి ధైర్యగాంభీర్యములతో "స్వామీ మీయంతఃపురముననున్న యేస్త్రీకైనను నమస్కరించదను; కాని బుఱ్ఱపోయినను జోదుభాయికిమాత్రము సలాముచేయ" నని పలికెను. రాజపుత్రుల యాచారముల చక్కగా నెఱిగినదగుటచే జోదుభాయి వానిపైనలుగక గొప్పరాజ్యము ప్రాప్తించినను స్వకులధర్మమువిడిచిపెట్టని బంధువుఁడు తనకొకఁడైననున్నాఁడని పైపెచ్చులోలోపల సంతసించి వానిమాటలకుఁ జిరునవ్వునవ్వి "పోనీ నాకు సలాముచేయకపోయినను సరే,నీకంబరు రాజ్యమిచ్చితినిపుచ్చుకొమ్మని" మేడమీఁదనుండి మెల్లగఁ బలికెను.

అట్లు సింహాసనమెక్కి జయసింగుతన్నేర్పఱచినవారికిసంతోషకరముగా బాలించి చక్రవర్తికి ననేకోపకారములుచేసి యంబరుసంస్థానమేలినప్రభువులలో నగ్రగణ్యుఁ డనిపించుకొనెను. అత డౌరంగజేబునకుఁజేసిన యుపకారము లనేకములుగలవు. అతనికి జిరశత్రువై హ్యాద

యశల్యమటులుండిన శివాజీయను మహారాష్ట్రప్రభువును జయసింగు పట్టి యప్పగించెను. ఔరంగజేబు తనయధీనమందున్న శివాజీని జంప బ్రయత్నించుచున్నట్లు విని శివాజీని బారిపొమ్మని దానికిం దగినవీలు గలుగఁజేసెను. ఇతనికి మీర్జారాజాయని చక్రవర్తి బిరుదిచ్చెను. ఇతడు తనరాజధానియగు సంబరుపట్టణము మునుపటికంటె నెంతో యందము గానుండునట్లు చేయుదలంచి యొకసరోవరము త్రవ్వించి దానిచుట్టు పూవుదోటలు వేయించి తనపూర్వికుఁడు కట్టనారంభించినయంతఃపుర మును ముగించి యొకగొప్ప కొలువుకూటమును ఘటించెను. దీనికే దివానుఖానాయని పేరు. దీనిలో నెత్తురాళ్ళస్తంభములుగట్టబడియున్నవి. ప్రతి స్తంభముమీఁద మనోహరములగు విగ్రహములు చెక్కఁబడియున్నవి. అనేకు లిప్పటికి నానగరమునకుఁబోయి యాకొలువుకూటముఁజూచి సంతసించుచుందురు. ఆకొలువుకూటము జహంగీరుకాలములోనే ముగిసెను. ఈజయసింగు ముగ్గురు చక్రవర్తులకాలములోనుండెను. అందుచే మువ్వురుసంబంధములైనకథలు వచ్చుచుండును. ఆకొలువుకూటముముగిసినతోడనే జహంగీరువద్దకు గొందఱుపోయి జయసింగు గొప్పదివానుఖానా కట్టెననియు ఢిల్లీ యాగ్రానగరములలోనైన దానిసాటి కొలువుకూటము లేదనియు జెప్పిరి. ఆమాట జక్రవర్తికి దుస్సహముగా నుండుటచేఁ నతఁడు వెంటనే కొందఱుద్యోగస్థులంబిలిచి యంబరునకుఁ బోయి యామందిరమును స్తంభములను బడగొట్టుమని యాజ్ఞాపించెను. ఆయుద్యోగస్థు లంబరునకు బోయినప్పుడు మీర్జారాజా వారి నత్యంతగౌరవముతో నాదరించి వారువచ్చినపని నెఱిఁగి "కాసంతయున్న దానిని లోకులు గంపంత జెప్పుకొందురు. నేనెక్కడ? జగదీశ్వరులవంటి ఢిల్లీచక్రవర్తులెక్కడ? వారిరాజధానితో బ్రతివచ్చునట్లు నేను కక్షఁబూని మందిరముకట్టగలనా? అయినను స్వయముగవచ్చి మీరే చూడుఁడు. దానియాథార్థము తెలియఁగల"దని వారి నాసభాభవనమునకుఁ దోడ్కొనిపోయి చూపెను. ఆయుద్యోగస్థు లటకుఁబోయి తాము విన్నట్లులేకపోవుటచేఁ దెల్లబోయి యొకరిమొగ మొకరుచూచుకొనిరి. వారు

చూచునప్పటి కక్కడ మునుపటి విగ్రహములు లేవు. ఎఱ్ఱరాళ్ల స్తంభములు లేవు. ఆయుద్యోగస్థులు తరువాత నాగ్రనగరమునకుఁబోయి చక్రవర్తికిఁ దముచూచినదంతయు నెఱిగించి తాము విన్నవాడుక యబద్ధమని చెప్పి వానిని సంతుష్టునిఁజేసిరి. చక్రవర్తికి దనమీఁద నాగ్రహము గలిగిన దనివిని జయసింగు వానియుద్యోగస్థులు రాకమునుపే స్తంభములు వానిమీఁదివిగ్రహములు గనుపడకుండ దట్టముగ గచ్చు పూయించెను. ఆగచ్చు కొన్నిచోట్లపోయి యిప్పుడిప్పుడు కొన్ని విగ్రహములు కానబడి చూపరకు మహానందము గలిగించుచున్నవి. కొన్ని యిప్పటికిఁ గానబడుట లేదు. రాజులకే యోర్వ లేనితనమున్నప్పుడు ప్రజలైశ్వర్యవంతులగుట కష్టము. పయి కార్యమునుబట్టి తెలివి దెచ్చుకొని వినయముగానుండుటకుమారు జయసింగు ఢిల్లీచక్రవర్తులయెడ లక్ష్యములేక గర్వితుఁడై యుండజొచ్చెను. అందు ముఖ్యముగా నౌరంగజీబు నతఁడు నిర్లక్ష్యము జేసెను. ఆతనివద్ద నిరువదియిద్దరు సేనాపతులుండిరి. ఒక్కొక్కనియొద్ద వేయిమంది సైనికులుండిరి. ఆ యిరువది యిద్దఱు సేనాధిపతులు దన్నుఁ బరివేష్టింప జయసింగు కొలువుదీర్చి కూర్చుండి రెండుచేతుల రెండద్దములబట్టుకొని కుడిచేతిలోదానికి ఢిల్లీ యనియు నెడమచేతిలోదానికి సతారాయనియు బేరుపెట్టి సతారాను క్రిందబారవైచి "సతారాపనియైనది. ఇంక ఢిల్లీ నాచేతిలోనున్నది. నేను దానినిఁ బడగొట్టదలఁచితినా క్షణములో బడగొట్టగల" నని తనతో సమస్తమున్నదని గర్వోక్తులు పలుకుచుండునట. ఈమాటలు కర్ణాకర్ణిగ నౌరంగజీబునకు దెలిసెను. తెలిసినతోడనే యతఁడు జయసింగు నింక బ్రతుకనియ్యగూడదని నిశ్చయించుకొనెను. కాని బహిరంగముగ నౌరంగజీబు జయసింగుమీఁదికిఁబోవ సాహసింపక విషప్రయోగముచేత వానిం గడతేర్పఁదలచి యాసమయమునఁ దనవద్దనే యున్న జయసింగు కుమారుని బురికొల్పి వానిచేతనే విషప్రయోగము జేయింపదలఁచెను.

పితురనంతరమున తనకు సింహాసనమిచ్చునట్లు చక్రవర్తిచేత వాగ్దానము జేయించుకొని యారాజకుమారుఁడు నల్లమందు మద్దతులో

గలిపి విషప్రయోగముజేసి తండ్రింగడతేర్చెను. ఈదుష్కార్యమునిర్వ
ర్తించి యాపితృహంతకుడు తన్ను రాజ్యప్రతిష్ఠుని జేయుమని చక్రి
వర్తినడిగెను గాని యౌరంగజీబు వానికి రాజ్యమీయక యొకచిన్న జిల్లా
నిచ్చెను. అతని యన్నయగు రామసింగు తండ్రి గద్దెనెక్కి యప్రయో
జకుడై యూరుపేరు లేక కొంతకాలము పరిపాలించెను. అతని యనంతర
మున సింహాసనమెక్కిన విష్ణుసింగనునతఁడు వానికన్న నధముడగుటచే
నంబరుసంస్థానము క్రమక్రమముగ క్షీణదశకువచ్చి యెట్టకేలకు కచ్ఛ
వాహులలో నగ్రగణ్యుఁడగు నూటతొమ్మిది గుణముల జయసింగు
రాజ్యమునకు వచ్చునప్పటికి బొత్తుగ పేరు లేక యుండెను.

ప్రస్తుత మంబరు సంస్థానమునకు రాజధానియై జయపురమును
గట్టించిన మహావీరుఁ డీనూటతొమ్మిది గుణములుగల జయసింగే. ఆన
గరముయొక్క యందమును జూచినవారందఱు స్వర్గములో నొకభాగమే
మోయని తలంపకమానరు. ఆపురమధ్యమున గులాబిరంగు గాలిమేడ
యనన్యసాధ్యమగునట్లు జగద్విఖ్యాతముగ గట్టించిన శిల్పశాస్త్రవేత్త
యితఁడే. ఒకశత్రువుమీఁద నింకొకశత్రువునుంబురికొల్పి ఇరువురగతులు
జాగ్రత్తగా గనిపెట్టి వారియుచ్ఛనీచదశలవల్ల తాను లాభము నొందు
చున్నట్లె జ్యోతిశ్శాస్త్రముల నొకదానిని నిర్మించి యనేకయంత్రములు తెప్పిం
చి యాకాశముమీఁద సంచరించు గ్రహముల మార్గములంగనిపెట్టుచు
నిరంతర మంకెలంగుణించుచు మహానందము నొందుచుండును. జ్యోతి
శ్శాస్త్రమం దీయనకుఁగల పాండిత్యము [illegible] యింతింతయని చెప్ప
నలవిగాదు. ఆసంస్థానమునకుఁ బూర్వ రాజధానియగు నంబరుపట్టణము
నువిడిచి తనపేర జయపురమను పట్టణమును గ్రొత్తగా గట్టుకొని
యందుఁగాపురముండునతఁడు పూర్వరాజధానిమీఁదఁ యభిమానము
విడువక యక్కడపూలతోటలో స్ఫటికశిలామందిరము గట్టించి గోడ
లలో నడుమనడుమ నిలువుటద్దములు వేయించి మొదట జయసింగు
చేసిన యలంకారమునకు వన్నె దెచ్చెను.

ఈజయసింగు పయిన చెప్పిన విష్ణుసింగుయొక్క కుమారుడు. ఈ
విష్ణుసింగున కిద్దఱు భార్యలుండిరి. అందొకభార్యకుమారుఁడు విజయ

సింగు. ఒకరాజున కెరుపురు భార్యలున్నప్పుడు వారికిఁ గుమారులున్నప్పుడు సాధారణముగ రాజాంతఃపురముల నాశిశువులకు క్షేమముండుట యరిది. బహుభార్యలున్న రాజుల యంతఃపురములలో రాజపుత్రిలకు బాహ్యశత్రుబాధలకంటె నంతశ్శత్రుబాధలే యధికముగ నుండును. అందుచేత విజయసింగు తల్లి సింహాసనమును గూర్చి యెప్పుడో యొకప్పుడు వివాదములు రాకమానవనియు వచ్చినప్పుడు తనకుమారునకు సేమముండదనియు గ్రహించి తనకుమారుని పుట్టినింటికంపెను. కాలక్రమమున విష్ణుసింగు మృతినొంద దగ్గరనున్న జయసింగే సింహాసన మెక్కెను. జయసింగు గద్దెయెక్కిన కొన్నినాళ్ళకు విజయసింగు వానియొద్ద కొకరాయబారినంపి వానిచేత నిట్లు సందేశమంపెను. "మన మిద్దర మొకతండ్రి కుమారులమగుటచే వానియాస్తి నాకుఁగూడ రాదగునుగదా. అందుచేత నా భరణమునిమిత్తము బుస్వాపరగణా నాకిమ్ము" ఆసందేశము విని జయసింగు చిరకాలమునుండితనసోదరుని వార్త తెలియకపోవుటచే వానికోరిక సంతోషముతోఁ దీర్పదలంచెను. కాని యంతలో పిడుగువంటి వార్త వానికి దెలియవచ్చెను. ఢిల్లీదర్బారులోనున్న ప్రియమిత్రు డొకడు "సేరక్తస్పర్శగల బంధుధుఁ డొకఁడు నిన్ను రాజ్యభ్రష్టునిఁ జేయదలఁచుచున్నాడు. కావున మిక్కిలి జాగరూకతతో నుండుమని వర్తమానమంపెను విజయసింగు వినయముతో జయసింగునకు సందేశములంపుచు గుటిలుఁడై ఢిల్లీ ప్రవేశించి యంబరు సంస్థాన ప్రభుత్వమును సంపాదించుటకు బ్రయత్నించుచుండెను. వానితల్లి యంతఃపురములోనుండియే కుమారునిం బురికొల్పు సందేశములంపుచు దగుసహాయము చేయుచుండెను. విజయసింగుతల్లి పంపిన వెలలేని నగలు కానుకలిచ్చి కమారుద్దీనుఖానుయొక్క యనుగ్రహము సంపాదించెను. ఈకమారుద్దీనునకు జక్రవర్తివద్ద మిక్కిలి చనువుండెను. తనసోదరుని రాజ్యభ్రష్టుని జేసినపక్షమున గావలసినంత ధనము నైదువేలగుఱ్ఱము లిచ్చునట్లు వాగ్దానముచేసెను. కమారుద్దీను దానికొప్పుకొని చక్రవర్తి యంగీకారమును గూడ బడసి వలసినదస్తావేజులుఁ పట్టాలు వ్రాయించి సైన్యమును సిద్ధముచేసెను. ఆవార్త జయసింగు

విని మంత్రియాలోచనమడిగెను. ఆతఁడు చక్కఁగా విచారించి "మన శాస్త్రములలో శత్రుసాధనమునకు సామదానభేదదండములనియెడు నాలుగుపాయము లున్నవి. ఇందులో నేదోయొకటి మనము బ్రయోగింపవలయు. దండము మనము సేయలేము. సామము వ్యర్థము. దానము వారు గ్రహింపరు. గావున భేదోపాయమే యుత్తమమయినది. "వజ్రంవజ్రే నభిద్యతే" యన్నట్లు "మోసగాడు మోసముచేత పడిపోవు" నని రాజునకు విన్నవించెను. జయసింగు యుద్ధమునందు మంచిపేరు సంపాదించలేదు. రాజనీతిలోనో యుగంధరచాణుక్యులవంటి నయశాలి. అందుచే జయసింగు మహావీరులగు పండ్రెండు తెగల రాజపుత్రులను బిలిపించెను. వారిలో నగ్రగణ్యుఁడు మోహానసింగు. అతడు కూమూసంస్థానప్రభువు. నాథావతుల తెగలోనివాఁడు. జయసింగు మోహానసింగుప్రముఖులగు వీరులతో నిట్లనియె. "చూచితిరా నాయవస్థ యెంతవరకు వచ్చినదో. మీరు నన్ను గద్దెయెక్కించిరి. నాసోదరుఁడు విజయసింగు బూస్వాతాలూకా పుచ్చుకొని సంతుష్టుఁడఁగుటకు నంగీకరింపక మారుద్దీనుఖాను బలవంతముగ వానికి నాసమస్థానమిప్పించెదనని బురికొల్పుచున్నాఁడు. చేయవలసిన పనిచేయుఁడు."

ఆపలుకులు విని యమ్మహావీరులు జయసింగునకుఁ గావలసిన సహాయము చేయుదుమని యైకకంఠ్యముగఁ బలికి "నీకార్యభారమంతయు మామీద వదలుము. ఈయపాయము మేముతప్పించెదము. బుస్వాసంస్థాన మెప్పటికయిన విజయసింగున కీయవలయునుమా" యని కార్యాలోచనము పేరుగ నుపదేశించిరి. వారియుపదేశమువిని "బుస్వాసంస్థానము మీరెప్పుడిమ్మన నప్పుడు మాసోదరున కిచ్చెదను. అది విజయసింగుదే, మీకనుమానమెందుకు. ఇదిగో పట్టానిప్పుడే వ్రాయుచున్నా"నని వ్రాసి ఘోరప్రమాణముజేసి కొలువు చాలించెను. ఆవీరులు స్వగృహమునకుఁ బోయి కర్తవ్యము విచారించుచుండిరి.

ఆరాజపుత్రులందఱుఁ దమలో తామాలోచించుకొని విజయసింగువద్ద కొకరాయబారి నంపిరి. "నీవివాదముపరిష్కరించుకొనుటకు మావద్దకు రమ్ము. బుస్వాతాలూకా నీకిప్పించెదము. జయసింగు నీకది

యిచ్చునట్లు వాగ్దానము చేసె. అతఁడు మాట తిరుగఁడు" కాని విజయసింగుగూడ కచ్ఛవాహావంశజుఁడే గావున సోదరునిమాటనెంతవఱకు నమ్మవచ్చునో యెఱుఁగుదు. అందుచేత నతడు "నా కపాయములే కుండునట్లు తగినయేర్పాటులు మీరు చేయనిపక్షమున నేను మాసోదరుని నమ్మి జయపురములో నడుగుపెట్టను. అటువైపుచూడ" నని వారికి బ్రత్యుత్తరమంపెను. రాజపుత్రవీరులు పండ్రెండుగురు భయముపడవలసిన యావసరము లేదనియుఁ దనమాటమీఁదివచ్చిన తను కుటుంబములు పండ్రెండు వాని కంగరక్షగా నుండుననియు జయసింగు చేయరానిపని యేదియైనఁ జేయునేని వానిని రాజ్యహీనునిజేసి విజయసింగునే సింహాసనమెక్కింపఁ బ్రయత్నము జరుగుననియు మరల సందేశమంపిరి. విజయసింగు వారిమాటమీఁద నంబరుసంస్థానమునకుఁ బోయి బుస్వాతాలూకా గ్రహింపఁదలఁచి పోవుటకు సెలవిమ్మని కమారుద్దీనును కోరెను. కాని వానికంత యిష్టముగ లేకపోయెను. ఎందుచేత నన కచ్ఛవాహులు తమలాభమును జూచుకొని స్వకార్యసిద్ధికొఱకు వాగ్దానములుచేసి కార్యాంతరమందు విసర్జింతురని యాతురకమంత్రి యెఱుగును. ఎఱిగియు విజయసింగు పోవ నిశ్చయించుటచేతను పండ్రెండుగురు రాజపుత్రుల సహాయమున నొకవేళ నంబరురాజ్యమే తన మిత్రునకు వచ్చిన రావచ్చుననియు లోనెంచి కమారుద్దీను విజయసింగు పోక కనుమతించి యాఱువేల గుఱ్ఱపుదళమును దర్బారులోనున్న యిద్దరు సామంతులను వానికి సాయమిచ్చి పంపెను. ఆయిద్దరిలో మునుపు జయసింగునకు రహస్యముగ వర్తమాన మంపిన మిత్రుఁడొకడుండెను. కమారుద్దీను వాని సంగతి నెఱుగడు.

ఈనడుమ జయసింగు తమ్మునిమీఁద నెక్కడలేనియనురాగమునుబూని వానిరాక నెంతోప్రేమతో నెదురుచూచుచుండెను. అతడంబరుపట్టణములోనే మొదట విజయసింగును గలసికొనఁదలచెను. కాని సోదరుఁ డొప్పుకొనకపోవుటచే నచ్చోటుమాని కూమరా గ్రామమున గలసుకొనఁ దలచెను. ఈయూరు నాథావతుల ప్రభువగు మోహనసింగునకు రాజధాని. ఎందుచేతనో జయసింగు కూమరాగ్రామమున

గలసికొనుట కిష్టపడక మరల సంగనేరుగ్రామమున గలసుకొనగోరి సోదరు నక్కడకు రమ్మనియెను. ఆయూరు జయపురమునకు నైరుతి భాగమున మూడుమైళ్ళ దూరములోనున్నది. విజయసంగిక్కడకు సపరివారముగ వచ్చియుండెను.

జయసింగు సంగనేరునకు బోవుటకు బ్రయాణసన్నాహముచేసికొని దర్బారులో గూర్చుండ వానిమంత్రిప్రవేశించి యిట్లనియె "మీసోదరులిద్దరు ప్రాతపగ లడంచుకొని సంధిచేసికొని మిత్రులై యుండగా మీయమ్మగారు కన్నులపండువగా మిమ్ము జూడదలంచుచున్నారు. మీసెలవైనచో నామెగూడ సంగనేరు వత్తునని మీకు జెప్పుమన్నారు" అని మంత్రివిన్నవింప జయసింగుమహారాజు మిక్కిలి వినయముతో "నామిత్రులు పంద్రెండుగుర యిష్టముకాని నాయిష్టముగాదని చెప్పెను. అనవుడు నాపంద్రెండుగురు పెద్దది కన్నులపండువుగాజూచునప్పుడు మనకాటంక మేమున్నదని యందు కొప్పుకొనిరి. అప్పుడు రాజమాతపల్లకి బయలుదేరెను. ఆపల్లకివెంట మూడువందలగవిసెనబండ్లుబయలుదేరెను. మార్గమధ్యమున వేనవేలుజనులు గుంపులుగూడి "యీపల్లకిలో రాజుగారితల్లియున్నది. ఈబండ్లలోనివారు దాసదాసీజనంబు"లని చెప్పుకొనుచు విస్మయముతోఁజూచిరి. వారివెనుక జయసింగు వానిమంత్రులు రాజపుత్రులు పంద్రెండుగురు తక్కినపరిచారకులు బయలుదేరి వెళ్ళిరి. సంగనేరుజేరినపిదప జయసింగు మొగమున చిరునవ్వుదోప సోదరు నత్యంతప్రేమతో గాఢాలింగనముచేసికొని యానందబాష్పములు విడిచెను. అచటజేరినవా రందఱు వాని భ్రాతృవాత్సల్యమునకు వీనిసౌజన్యతకుఁ జాలసంతసించిరి. ఆసమయమున జయసింగు సోదరునితో నిట్లనియె. "తమ్ముఁడా బుస్వాతాలూకా నీకు పుత్రపౌత్రపారంపర్యమనుభవించుట కిచ్చుచున్నాను. ఇదిగో పట్టా. నీవింతతో దృప్తినొందక రాజ్యము నాతో సమముగా బంచుకొనదలఁతువా నాకదియు నిష్టమే. లేదా నీవే యంబరుసంస్థానప్రభువుగా దలంతువా యదియును మేలే. నేనే బుస్వాతాలూకాపుచ్చుకొని నీకుపట్టముగట్టిపోదును. మనకిరువురకుమాత్రము వైరమొద్దు" అని పలికిన జయసింగు పలుకులు

వినినతోడనే విజయసింగు సోదరునకుఁ దనపైఁగల ప్రేమను దలంచి తనకంత ప్రేమ లేనందుకు సిగ్గుపడి నోరెత్తలేక "నాకు బుస్వాతాలూకా చాలును. మఱియేమియు నక్కఱలే"దని ప్రత్యుత్తరము చెప్పెను.

అట్లు చిరకాలదర్శనములచేత మహానందభరితులైన సోదరులం జూచి యాసభికులు సంతుష్టులై వారిం బ్రశంసించుచుండ నంతలో జయసింగుమంత్రి యక్కడకువచ్చి "అమ్మగారు మీయిరువురం జూచుటకు మిక్కిలి వేడుకపడుచున్నారు. మీరిరువు రామెకడకు వత్తురా? ఆమెనే యిక్కడకురమ్మనెదరా" యని యడిగెను. జయసింగు సభవారివంకజూచి "మీయిష్టమెట్లో యట్లుచేయుఁడు మమ్మక్కడకుబొమ్మన్నచో బోదుము. లేదా మీరావలకుబోయినపక్షమున నామె నిటకే రప్పింతు"మనిపలికెను. సభవారు రాజమాత నక్కడకు రప్పింపఁగూడదనియు మీరే యామెకడకు బోవుటుచితమనియు నైకకంఠ్యముగపలుక నరేయని జయసింగు విజయసింగును జేయిపట్టుకొని స్త్రీలున్న బసకుఁ దోడ్కొనిపోయెను. ఆబస బ్రవేశించినతోడనే జయసింగు తనమొలలోనికత్తి నూడఁబెఱికి "ఛీ! మాతృదర్శనమునకుఁబోవునప్పుడు ఖడ్గమెందు"కని ద్వారపాలకుని జేతికిచ్చెను. జయసింగు దీసినప్పుడు తాను ఖడ్గము దీయకపోవుట మంచిదికాదని విజయసింగుగూడ తనకత్తి నావల పారవేసి డేరాలలోని కరిగెను. వెంటనే గుమ్మముకడ కాచియున్న మంత్రి ద్వారముబంధించెను. విజయసింగు లోనికరిగినతోడనే వానికడకెవ్వరోవచ్చి రెండుచేతులు మెడకుఁజుట్టి యాలింగనము చేసికొనిరి. ఆహస్తములు తల్లిహస్తములుగావు. ఇనుపగడియలవంటి మోటచేతులు ఆకౌఁగిలింతనుండి విజయసింగు తప్పించుకొనుటకు గిజగిజ తన్నుకొనియెను. వానిపట్టు విడిపించుకొనలేదు. కేకలువేసి తనవారిని బిలుచుటకు నోరురాలేదు. పల్లకిలోఁగూర్చుండి వచ్చినరాజమాత భట్టిసంస్థానప్రభువేకాని రాజమాతగాదు. అతఁ డేనుఁగవంటివాఁడు. వానిముందర విజయసింగు చేయునదిలేక పిల్లివలెనుండ వాఁడతనిని గాలుసేతులు గట్టి తనపల్లకిలో బడవైచి తానందుగూర్చుండి పల్లకి యంబరుపట్టణమునకుఁ బట్టించెను. వానివెనుక నెప్పటియట్లు గవిసెనబండ్లు మరాదువం

దలుబయలుదేరెను. మార్గమధ్యమున వారిం జూడవచ్చినజనులు మొదటిపల్లకి రాజమాతదనియుఁ దక్కినబండ్లు దాసదాసీజనంబులవనియుఁ దలంచిరేకాని యామొదటిపల్లకిలో కాలుసేతులు బంధింపఁబడిన విజయసింగును బట్టుకొని భట్టియారాజుండెననియు మూడువందల బండ్లలో నినుపకవచములు దొడగికొనిన మహావీరపురుషు లుండిరనియు నెఱుంగకపోయిరి.

జయసింగు వాఱంద రంబరుపట్టణముఁజేరువఱకు నాగుడారములోనేయుండి విజయసింగు నిర్బాధకముగ నంబరుపట్టముజేరి యచ్చట ఖైదీమైయున్నవాడని విని యాడేరావిడిచి కొంద ఱంగరక్షకులతో గలసి తనసభికులయొద్దకువచ్చెను. అతఁడొక్కఁడేవచ్చుటజూచి యాసభికులు తెల్లబోయి యొకరిమొగము లొకరుజూచుకొని యెట్టకేలకు విజయసిం గెక్కడనున్నాడని యడిగిరి. ఆమాటలువిని జయసింగు “విజయసింగా! నాకడుపులోనున్నాఁడు. మేమిరువురము విష్ణుసింగు కుమారులము. అందు నేను జ్యేష్ఠుఁడను. గావున నాకు మీరు రాజ్యమిచ్చిరి. వానిని రాజుజేయఁదలంతురేని నన్నుఁ ముందుజంపి యటు మీఁద జేయు”డని వారికిప్రత్యుత్తరమిచ్చి యంతతోబోక వారేమనుకొందురోయని సందేహించి మరలనిట్లనియె. “నేను మీక్షేమముకొఱకే యిట్టిద్రోహము జేసితిని. చూచితిరా, విజయసింగు మొగలాయిసేన దెచ్చి యెదురొమ్ముమీఁద కుంపటిలాగు మనదేశములో నిలిపినాఁడు. అతఁడాసేనను మనమీఁదికి నడపెనా మీఱందరు జావవలసియుండును” ఆపలుకులువిని యాపండ్రెండుగురు రాజపుత్రులు తక్కినసభికులు నిశ్చేష్టులై నిష్కారణముగా తమమాటలునమ్మి విజయసింగు దురవస్థపాలయ్యెనని విచారించి రాజుస్థితి మిక్కిలియుచ్చదశనుండుటచే వానినేమనుట కది సమయముగాదని మారువల్కక తొలంగిపోయిరి. అనంతరము జయసింగు చేయవలసినపని యింకొకటుండెను. అది యేదియన సోదరునకు సాయముచేయవచ్చిన మొగలాయీసేనను వచ్చినదారినే పంపుట.

ఆమొగలాయి సేనల కధిపతి విజయసింగువార్త దెలియక యతడెక్కడనున్న వాఁడని జయసింగు నడిగెను. “ఆసంగతి నీకెందుకు?

మీ దేశాలు విప్పుకొని తత్క్షణమిచ్చుటనుండి నడువుడు. లేనిచో గుఱ్ఱములను హరించి బుద్ధిచెప్పి పంపించెద" నని వానిప్రశ్నకు జయసింగు బదులుచెప్పెను. మొగలాయీసేన యామాటలువిని విజయసింగు కర్మము విజయసింగుదని తమమూట ముల్లెలు గట్టుకొని పయనమై పోయెను. విజయసింగుగతి యేమయ్యెనో యెవరికిందెలియదు. జయసింగును గురించి జనులుచెప్పుకొను నూటతొమ్మిది కథలలో నిదియొకకథ.

ఇవ్విధంబున రాజ్యంబున సుస్థిరుఁడై యదివఱకు రాజపుత్ర సంస్థానములలో మిక్కిలి తక్కువదశలోనున్న యంబరుసంస్థానమును జాల వృద్ధిపఱచుటకు సంకల్పించెను. ఇంతకుపూర్వము దానివైశాల్యము తక్కువగ నుండెను. మొగలాయీలు దానిపడమటిభాగమును జాల వఱకుకలుపుకొనిరి. అంతకుమున్ను నంబరురాజునకు గప్పము గట్టుచు లోబడిన సిఖావతు వంశస్తుడగు నొకరాజు స్వతంత్రుడయ్యెను. అంబరుతోనున్న పండ్రెండుగురు చిన్నసంస్థానాధిపతులు తక్కిన రాజపుత్రుల వలె ప్రతిష్ఠలుగాంచక పేరులేకుండిరి. మీవారు రాణావద్ద సామంతుఁడై సేనాధిపత్యముచేయు నలుంబ్రాయనునతడే యంబర రాజుకంటె గొప్పవాడైయుండె. ఇంక తక్కిన రాణాలు గొప్పవారని వేరెజెప్పనేల? పైసంగతులన్నియు జక్కగా గ్రహించి జయసింగు చల్లగా తనరాజ్యము వృద్ధిచేసికొనుట కారంభించెను. అతఁడు గుండెలు తీసినబంటు. నీతికి నతనికి వేయియామడ దూరము. అతనికిఁ దనజాతి రాజపుత్రుఁడన్న యభిమానము లేదు. అన్యజాతివాఁడు నన్యమతమువాఁడు నగు తురకమీద ద్వేషములేదు. అవసరమగునపు డిద్దరియందు సమాన ద్వేషమే. ఇరుగుపొరుగురాజు లెంతయాపదలో నున్ననునగే యతఁడు తన లాభము జూచుకొని యాసమయములో వారివద్ద నేదో గొంతయాస్తి సంగ్రహించును. ఔరంగజేబుతో రాజస్థానప్రభువులు చేసినముప్పదియేండ్లయుద్ధములో జయసింగు చిక్కుచేఁ గక యెవరిపక్షము పోక యిరువురితో నెయ్యములు నలుపుచు నొకనిమీద నొకని నెక్కించుచు తానభివృద్ధినొందెను.

నీతిమంతులగు వారు చేయనొల్లని యకార్యములను జేసి సాధారణముగా లోకమున దుర్నీతిపరులందఱు వృద్ధిలోనున్నట్లె యతఁడును వృద్ధినొందెను. అందుచేత నంబరుసంస్థానము రాజస్థానమందలి దేశములలో మిక్కిలిప్రసిద్ధికెక్కె. ఆకాలములో దాని రాణా యందఱి రాణాలం దృణీకరించియుండెను. వెనుకటి ముప్పదియేండ్ల యుద్ధములో నతఁడు పన్నినకుట్రలు చేసిన ద్రోహములు తక్కిన సంస్థానచరిత్రలతో సంభవించియుండును గనుక నిచట వానిని చెప్పనక్కఱలేదు.

ఇరుగుపొరుగు సంస్థానములతో నతని కేట్టిసంబంధములు గలవో తెలియజేయుట కతఁడు దియోతిసంస్థానము నెట్లుపుచ్చుకొనెనో చెప్పినంజాలు. అంబరు సరిహద్దులలో దియోతియను చిన్నసంస్థానము గలదు. అది స్వతంత్ర రాజ్యము అది చిరకాలమునుండి బిర్గూజర్ వంశస్థుల పాలనముక్రింద నుండెను. దానికి రాజధాని రాజూరు. ఈకుటుంబమువారు కచ్ఛవాహా కుటుంబమువారు నొకజాతివారేయైనను దియోతీవారు తాము పెద్దకుటుంబమువారమనియు కచ్ఛవాహులవలె తమ కూతులను దురకల కిచ్చి పెండ్లి చేయలేదనియు నీరెండు కారణములచేత దాము గొప్పవారమనియు గర్వించుచుండిరి. కచ్ఛవాహులో ఢిల్లీచక్రవర్తులతో వియ్యమందినవారమనియు దమకంటె గొప్పవారు లేరనియు విఱ్ఱవీగుచుండిరి. అందుచేత గాలక్రమమున నారెండు తెగలవారికి రవరవలు పుట్టెను.

అప్పటి దియోతిప్రభువు ఢిల్లీచక్రవర్తులకు గొలువుసేయుటకుఁ గొంతపరివారముతో ఢిల్లీకిఁ జనియుండెను. అతఁడు తనలేనికాలమున దారపుత్ర సంరక్షణమునకు రాజ్యసంరక్షణమునకును దన తమ్ముని నియోగించి చనెను. ఆతమ్ముఁడు మిక్కిలి వేఁటలతమకముగలవాఁడు. అతఁడొక నాఁడడవిపందిని వేటాడదలచి పయనమై భోజనము పెట్టుట యాలస్యమైనందున సేవకులమీఁద మండిపడఁజొచ్చెను. వానివదినె నిష్కారణముగు వానికోపమును జూచి "ఇంతలోనేయింతతొందర యెందుకు. ఈతొందర మనశత్రువుడగు జయసింగును బొడుచుటలో నుండిన బాగుండు"నని మరది నెగతాళి చేసెను. ఆపలుకులు విని నుర

హంకారముగల యీరాజపుత్రుఁడు "సగే జయసింగును బొడిచియే నీయింట నేనన్నము తినియెద నంతవఱకిక్కడ విస్తరివేసి భుజించ" నని తక్షణమే భోజనశాలవిడిచి పదిమంది రౌతులం దోడ్కొని కోటతలుపులం దీయించి రాజూరు విడిచి యంబరుమార్గమును బట్టి పోయెను.

అట్లుపోయి యీసాహసుఁ డంబరుపట్టణము జేరి కోటవెలుపల బసచేసియుండెను. ఆయుధములతోను గుఱ్ఱములతోను వచ్చిన యీ క్రొత్తవాఁ డెవఁడో యెఱుంగక పురజనులువచ్చి చూచిపోవుచుండిరి. అతఁడు మొదట వచ్చుట కొన్నిదినములుండఁదలచి పని ముగియకపోవుటచే గొన్నివారములుండి యప్పటికిఁ గార్యముగామి కొన్ని నెలలుండెను. భోజనపదార్థములు తరిగిపోవుటచే నతఁడు తనతో వచ్చిన పరిజనులను నొక్కనినొక్కనినే యింటికిపంపి క్రమక్రమముగా నన్నిగుఱ్ఱముల నమ్ముకొని తినెను. అప్పటికి వానిమనోరథము సఫలము గాకపోవుటచే నతఁడా స్థానము విడువక కనిపెట్టుకొని యుండెను. పిదప నాపంతగొండి యొక్కొక్క పూట భోజనమున కొకొక్క యాయుధము చొప్పున తనబల్లెము తక్క తక్కి నవన్నియు నమ్ముకొని తినెను. అప్పటికి వానిపని తీరకపోవుటయు నతఁడచ్చోటు బాయక పొట్టనిండమి గుంటలుపట్టిన కన్నులతో శుష్కించిన యవయవములతో నాకలిగొన్న పులివలె గూర్చుండెను. ఎట్టకేలకు తినుట కేమియు లేక మూఁడుదినము లుపవాసముచేసి నాల్గవనాఁడు తలపాగ రెండుముక్కలుచేసి యందొక ముక్క యమ్మి యన్నము దెచ్చుకొని తిని కార్యసాఫల్యము నిమిత్తము నిరీక్షించుచుండెను. ఆదినమున జయసింగు చుట్టుగవిసెనలు వేసిన పల్లకి నెక్కి కార్యాంతరముమీఁద నెక్కడికో బోవుచు మార్గవశమున నీచలపాదియున్న వైపునకు వచ్చెను. వెంటనే యీపంతగొండి యీఁటెను వానిపై విసరెను. అది దైవవశమున జయసింగునకుఁదగులక తెరచింపుకొని పల్లకిలో నొకమూలబడెను. అది చూచి రాజభటులు మహాకుపితులై తక్షణమే యీమహాత్ముని తుత్తునియలుగా దునిమెదమని వానిపైఁ బడబోవ జయసింగు మహారాజు వారిని వారించి చంపనీయక వానిఁబట్టుకొని యుంచి తాను తిరిగి వచ్చినపిదప తనకప్పగింపుమని యాజ్ఞాపించెను.

జయసింగు తిరిగి రాజధానికివచ్చి యాసాహసుని తనసముఖమునకు రావించి నీవెవ్వఁడవు? ఏల యిట్లు చేసితివని యడుగనతఁడిట్లనియె. "నేను దిమోతీప్రభుసోదరుఁడను నావదినెగారు నన్ను దూలనాడుటచే రోషావేశమున నేనీ పని చేసితిని. నన్ను నీవు చంపినను సరే విడిచినను సరే. నేను చిరకాలము నానావస్థలుబడి నీప్రాణములు గొనుటకు నిరీక్షించియుంటిని. మూఁడుదినముల యుపవాసముచేఁ జేతిలో సత్తువలేకపోఁబట్టి యీనాఁటి యిట్లునిరర్థకమయినది. కానిచో దానిపనినదిచేసియే యుండును". జయసింగు రాజనీతిసారము జూచినవాఁడగుటచే వెంటనే శిరచ్ఛేదము జేయింపక వాని కాలుసేతుల కట్లువిడిపించి వానికిదోఁడిగికొనుటకు విలువవస్త్రముల నిచ్చి గౌరవించి మంచిగుఱ్ఱమెక్కించి యేబది మందిసైనికుల వెంటనిచ్చి మరల రాజూరునకు వానినిబంపెను. ఆరాజకుమారుఁడు రాజూరునకుబోయి తన కావించిన సాహసము నెఱిఁగింప వాని వదినె తద్దయు విచారించి మఱఁదికిట్లనియె "అయ్యో యెంత పని చేసితివి. జయసింగు చిరకాలమునుండి మనతో గిల్లికయ్యము తెచ్చుకొనవలెనని జూచుచున్నాఁడు. త్రాచుబామును ద్రొక్కివచ్చితివి. అది పగబట్టి మనలఁజంపక పోదు. ఇంక మనము రాజూరు సంస్థానమునకు నీళ్ళువదలుకొనవలయును. జయసింగు మనమీఁదికి రాకమానఁడు."

అని యామెపలికినతోడనే మంత్రులు సేనాపతులు యుద్ధసన్నద్ధులై రాణితప్ప తక్కిన స్త్రీలను బిడ్డలను తమరాజున్న తావునకుబంపి కోటలు బలపరచి జయసింగురాకంబ్రతీక్షించుచుండిరి. వారిరాజప్పటికి స్వదేశముజేరక గంగాతీరమున నొకగ్రామమునయుండెను. ఆరాజకుమారుని బంపిన మూఁడవనాఁడు జయసింగు తనమంత్రిసామంతులం బిలిచి "దిమోతరాజు సోదరుఁడు నాప్రాణములు దీయఁదలఁచెను. కావున మనమింక వారిమీఁదికిదండెత్తి పోవలయును. ఇష్టములేనివారు తమతమ యభిప్రాయములఁ జెప్పవచ్చునని యాజ్ఞాపించుటయు, వారందఱు రాజునకుజడిసి యెదురాడరైరి. అందులో కుమారాసంస్థానప్రభువగు మోహనసింగు మాత్రము తనకిష్టములేదని స్పష్టముగాజెప్పెను. ఏలయనఁ దిమోతీరాజు భార్య వాని చెల్లులు. ఆమె యాడిన కఠినోక్తులమూల

మునసే మఱఁదివచ్చియాపని జేసెను. అదియునుగాక దియోతీసంస్థానము
తోఁయుద్ధమువలదనుటకీక్రింది కారణముగూడ చెప్పెను. "దియోతీప్రభువు
ఢిల్లీచక్రవర్తికి మిక్కిలి యిష్టుఁడు. ఆప్రభువిప్పుడు స్వసైన్యముతో
జక్రవర్తి కొలువునేచేయుచున్నాఁడు. దియోతీమీఁద మనము దండె
త్తినవార్త చక్రవర్తి వినునేని యతఁడు మనమీఁద కత్తుసాధింప
వచ్చు. అపుడు మనము పశ్చాత్తాప మొందినను గార్యములేదు".

అతనిమాటలు సహేతుకములుగ నుండుటచే మొదట నోరె
త్తక యూరకున్న సభికులందఱు మోహనసింగుమాటలు బాగున్నవి.
యుద్ధము వలదని యేకగ్రీవముగ బలికిరి. జయసింగు మహాకుపితుఁడై
కొలువుచాలించెను. అప్పుడూరకుండి జయసింగొక నెల గడచినపిదప
మరలఁ దనసభికులను బిలిపించి యుద్ధసన్నద్ధులుగమ్మని చెప్పెను. సభి
కులందఱు నిష్టములేక వానిమాటల కుత్తరమీయరైరి. అప్పుడు ఫతీ
సింగను పేరుగల యొక చిన్న జమీందారుడు మిక్కిలి పేరుప్రతిష్టలు
లేనివాఁడు. నూటయేబది సైనికులకంటె నెక్కువలేనివాఁడు. లేచి
తాను సైన్యమును నడపించి యుద్ధమునకు బోవుదునని చెప్పెను. జయ
సింగువానికైదువేల గుఱ్ఱపుసేన నిచ్చి దండయాత్ర నడుపుమని పం
పెను. ఈయుద్ధము రాజునకుఁదప్ప మఱియెవ్వరి కిష్టములేదు.

దియోతీరాజు సోదరుఁడు పరమమూర్ఖుఁడగుటచే బంధువుల
యింట పెండ్లికై రాజూరు విడిచి యెటకో పోయెను. అతఁడా వివాహ
మహోత్సవములో మహానందభరితుఁడై యుండ వానికడ కిరువురు
రాయబారులు పోయి "యంబరుసేనాపతియగు ఫతీసింగు వచ్చినాఁడు.
మీకు నమస్కారములు చెప్పుమనినాఁ" డని విన్నవించిరి. ఆరాయ
బారుల సందేశము విని యాధూర్తుండు సేయుట కెద్దియుం దోపమి
యాయిరువురు దూతలంబట్టి చంపించెను. ఆవార్త విని ఫతీసింగు వానిని
వానిసహాకారులను దరిమి తరిమి కొట్టిచంపెను.

అనంతరము ఫతీసింగు రాజూరుకోటం బట్టుకొనియె. రాణియా
త్మహత్యఁ జేసికొని కులగౌరవము నిలుపుకొనియెను. అంబరురాజసైని
కులు రాజూరు సైనికులం జంపి చచ్చినవారి తలలం దెగనఱికి చేరుమూ

ళ్ళలో వానిని మూటగట్టి స్వదేశమునకుఁ బోయిరి. జయసింగు తనపై వెనుక బల్లెము విసిరిన రాజూరు రాజసోదరుని తలదెమ్మని యడిగి దానిం జూచి సంతుష్టుఁడయ్యెను. కాని వృద్ధుఁడగు మోహానసింగు జ్ఞానహీనుఁడగు నాధూర్త వీరుని శిరస్సుఁ జూచి "వీని మోటతనమునం గాదె పండువంటి సంసారము భగ్నమయ్యెను. రాజ్యముల స్వతంత్రము పోయెను. మా చెల్లెలు దారుణమరణమొందె"నని కొలకులనుండి కన్నీళ్లు దొరగ విచారించెను. జయసింగు మోహానసింగు విలాపము చూచి మహాకుపితుఁడై "ఓయీ నీవు రాజద్రోహివి నీ మొగముఁ జూడరాదు. నీ మూలముననే నా పగదీర్చుకొనుట కొక నెలతడవైనది. ఆ దురాత్ముఁడు నా మీఁద బల్లెము విసరినప్పుడు నీకు దుఃఖము లేదుగాని యిప్పు డెక్కడలేని దుఃఖము వచ్చుచున్నది" అని తూలనాడి యంతతో నిలువక వాని రాజ్యమును బుచ్చుకొని తన్ను సింహాసనమెక్కించి మహోపకారము చేసిన యా వృద్ధుని దేశమునుండి వెడలనడచెను. మోహానసింగు దేశమును విడిచి యుదయపురమునకుఁ బోయి మీవారు రాణాయనుగ్రహమునకు పాత్రుఁడై యుండెను. దిమోతీరాజు గంగాతీరమందలి యానష్టిహాశేయను గ్రామమునం దుండగా పగతుర బారినుండి తప్పించుకొని పోయిన స్త్రీలవలన బాలకులవలన రాజూరునకు ప్రాప్తించిన దురవస్థ విని స్వసంస్థానమున కెన్నఁడు రాక యతఁ డక్కడనే యుండి పోయెను. చక్రవర్తి వాని కదియే మఖాసాగా నిచ్చెను. అతని వంశస్థు లా మఖాసా ననుభవించుచు నూరేండ్లక్రిందటి వఱకు నక్కడ నుండిరి. మందభాగ్యుఁడగు నా రాజు దూరదేశమున నుండుటచేత స్వలోపము వలనగాక ధూర్తుఁడగు సోదరుని మోటతనమున రాజ్యమును గోల్పోయి విదేశముల పాలయ్యెను. ఈవిధముగా జయసింగు పరరాజ్యముల నాక్రమించుకొని యంబరుసంస్థానమును మిక్కిలి బలపరచెను. వ్యవహారములో నతఁడు బొత్తుగ నీతియు నియమము లేక వర్తించినను మొత్తముమీఁద నతఁడు వివేకము గలిగి స్వలాభము నెఱిఁగి పనిచేసి రాజ్యమును వృద్ధి చేసెను. పూర్వరాజధానియగు నంబరుపట్టణమును క్రొత్త రాజధానియగు జయపురమును గలిపివేసెను. అతని గొప్పమందిరములన్నియు

నొక జైనునిచేత నిర్మింపఁబడెను. శిల్పశాస్త్రములలోఁ బ్రవీణులగు వారి నందఱను తురకలు హిందువులను భేదములేకుండ నతఁడాదరించినను జైనులయందు బక్షపాతముండెను. ఆకాలమునందు జ్యోతిశ్శాస్త్రమందతనికి సమానుఁడెవఁడు లేఁడు. ఆశాస్త్రమం దాతప్రజ్ఞయున్నందున నతఁడు మహారాజై పుట్టక సామాన్యపండితుఁడై యేబీద కుటుంబములోనైనఁ బుట్టి నిరంతరము గ్రహచారముల నెన్నుకొనుచు గాలము శాస్త్రచర్చలయందే పుచ్చినపక్షమున నింతకంటె నెక్కువకీర్తి సంపాదించియుండుననియు నేకులు తలంచిరి. ఆశాస్త్రము నితఁడేఁడుసంవత్సరములు కృషిచేసి నేర్చుకొనువారికి సులభమగునట్లు రెండుగణితమానముల నేర్పరచెను. అంతలో తృప్తిఁబొందక జయసింగు పోర్చుగలుదేశమందు గొప్పజ్యోతిశ్శాస్త్రవేత్తలున్నారనివిని యాదేశపురాజైన యిమాన్యుయలుగారివద్దకు రాయబారులనంపి యక్కడ వ్యవహారములలోనున్న గణితమానములఁ దెప్పించుకొనెను. అవి వచ్చిన పిదప తనగణితములను వారిగణితములతోఁ బోల్చిచూచి మనగణితములే హెచ్చుతగ్గులులేక సరిగనుండెననియు పోర్చుగలువారివి సరిగలేవనియు జెప్పెను. వారివి సరిగనుండకపోవుటకుఁ గారణము తెల్లవారి నక్షత్రదర్శనయంత్రములలోనున్న లోపమేయనిచెప్పెను. ఆతనిసాధనయంత్రములు మిక్కిలియద్భుతములైనవి. వాని సహాయమున నతఁడు మిక్కిలి గొప్ప సంగతులం గనిపెట్టెను. యూరపుఖండవాసుల యంత్రములు మంచివికావని యతఁడభిప్రాయపడినను వారివద్ద నేర్చుకొనవలసిన విద్యలుమాత్ర మతఁడలక్ష్యముచేయలేదు. యూక్లిడ్డువ్రాసిన రేఖాగణితశాస్త్రము మఱికొన్ని గణితసిద్ధాంతములు సంస్కృతములోనికి వానియాజ్ఞచేతనే భాషాంతరీకరింపబడెను. విద్యావినోదియగుటచే నతఁడు కష్టపడి యనేకగ్రంథములఁ జేర్చియొక భాండాగార మేర్పరచెను. అతని యనంతరము రాజ్యమునకు వచ్చినవారిలో నొకమూర్ఖుఁడు పుస్తకముల యుపయోగ మెఱుఁగక వానిని తనయిచ్చవచ్చినట్లు పంచిపెట్టెను. జయసింగు మంచిచట్టముల నేర్పరచి జనులను న్యాయముగఁ బరిపాలించెను. జనులవిషయమున నతఁడు మిక్కిలి యోగ్యుఁడే. తన

రాజ్యమున ననేకప్రదేశములయం దతఁడు బాటసారులనిమిత్తము సత్ర
ములు కట్టించెను. ఆకాలమున రాజపుత్రులు తమకుఁబుట్టిన కూఁతు
లకుఁ దగిన సంబంధములు తేఁజాలకయు వచ్చినయల్లరకు లక్షలకొలఁది
కట్నములు పెట్టఁజాలకయు నాఁడుపిల్లలను జన్మించినతోడనే జంపుచు
చుండెడివారు. ఈదురాచారము నిర్మూలించుటకు వివాహవ్యయములఁ
దగ్గించుటకు జయసింగు కొన్ని చట్టముల నేర్పరచెను. అతఁడు తఱచుగ
త్రాగెడివాఁడుక గలవాఁడు. ఒక్కొక్కప్పుడు మితిమీరి త్రాఁగుచుం
డును. రాజపుత్రుని దేహతత్వ మెక్కువ సహానుభరింపగలది యగు
టచే నతఁడెంత త్రాగినను నొడలెఱుంగక స్వక దేశమును పాడుజేయకయుం
బరుసంస్థానమును నలువదినాలుగేండ్లు పరిపాలించెను. ఇరుగుపొరుగు
రాజులతో నెట్టికలహములు ప్రాప్తించినను జయము జయసింగునదే. అత
నిటక్కరితనముం గనిపెట్టి ఢిల్లీచక్రవర్తి వానికి శివేయి యనిబిరుదమిచ్చె
ను. ఈశబ్దమున కర్థ మొకటిపావు. అనఁగా జయసింగు తక్కిన తనకా
లపు రాజులకంటె నొకపావు ఘనుఁడని చక్రవర్తి యభిప్రాయము. అ
తనిసంతతివా రిప్పటికి శివేయి యను బిరుదము నిలుపుకొనియున్నారు.
జయసింగు తనజీవితకాలమున రెండుసారులుమాత్రమే యొకరికిఁ జంక
గలసివచ్చె. ఆజంకు రెండుసార్లు నాఁడుదానికే.

జయసింగు తోఁబుట్టువు బూందీసంస్థానప్రభువగు భూతసింగును
వివాహమాడెను. ఆప్రభువున కామెవలన సంతానము గలుగలేదు.
ఈకారణమున నామె మిక్కిలి చింతించుచుండెను. ఆచింతకుఁదోడుగ
నామెసవతియగు మీనావారు రాజుల యాపుపడుచునకు ముద్దులుమూట
లట్టు కొడుకు లిద్దరుపుట్టిరి. దైవికమైన యీబాధనము సహింపలేక
యామె మగఁడు రాజధానివిడిచి మఱియొకరాజుతో యుద్ధముచేయు
టకుఁ బోయియుండగా గర్భవతియైనట్లు నటించెను. నటించి భూతసింగు
వచ్చునప్పటికిఁ జిన్నికుమారు నొకనినొడిలో బెట్టుకొని కొలఁదికాల
ముక్రిందటనే వానిం గనినట్లు దెలియజెప్పెను. బూందీప్రభువు పుత్ర
జననమునకు సంతసింపక యాబిడ్డఁడు తనకుం దనభార్యకుఁగూడ పుట్ట
లేదని నిశ్చయించుకొని యప్పుడేమియు ననగూడదని యూరకుండెను.
ఆదినములోనే జయసింగు తనబావను జూచుటకు బూందీపట్టణమున

కుబోయెను. అప్పుడు బూందీరాజు తనభార్య చేసిన మోసమామెయె దుటనే యామెయన్నతోఁ జెప్పెను.

జయసింగు మహాగ్రహమునొంది దాని నిజమరయుటకు సోదరి వసేక ప్రశ్నము లడుగఁజొచ్చెను. ఆమెయుఁ దన పన్నుగడ యంతయు బయటకువచ్చునను భయమున వానిప్రశ్నములకు కుడికి సోదరుని నోటికివచ్చినట్లు దిట్టి రాక్షసివలె మీఁదబడి మెలదట్టి పట్టుకొని కైజారుతోఁ బొడువ యత్నించెను అప్పుడు జయసింగు వడవడలాడి యేమియుఁజేయలేక యాడుదానికంటె నధముఁడై ప్రాణములఁ దక్కించుకొని యావలకుఁ బారిపోయెను.

ఆతనికి జరిగిన రెండవపరాభవము వానిభార్యలలో నొకతెవలన; ఆమె కోటాసంస్థాన ప్రభువుల యాడుపడుచు; ఆమెపుట్టినింటివారు హారవంశజులు. ఆమె వారియౌన్నత్యము వారియాచారవ్యవహారములు నిలుపుకొనుచు వచ్చెను. ఆమె చిన్ననాఁటనుండియు మిక్కిలి పొడవు వెడల్పు దట్టముగల చీరలుకట్టుట కలవాటుపడి యత్తవారియింటికి వచ్చినప్పుడు నయిత మవియేగట్టుచు వచ్చెను. జయసింగుయొక్క తక్కిన యంతఃపుర స్త్రీలు భార్యలు ఢిల్లీజనానాస్త్రీలు కట్టెడి విధము నొడలు గనఁబడెడు సన్నని దువ్వలువలు గట్టుచుండిరి. తోడియువిదలెన్నిసారులు దన్నెగతాళిచేసి చెప్పినను మగడెన్నిసారులు సన్నదువ్వలువలు గట్టుమని ప్రేరణముజేసినను కోటాప్రభువుల యాడుపడుచు వినుపించుకొనక యెప్పటియట్లె ముతుకబట్టలు కట్టెను. ఒకనాఁడా దేవితోఁగూడి జయసింగుమహారాజు తనయంతిపురమున నేకాంతముగ నుండి తక్కిన యంతఃపురాంగనలు చీనిచీనాంబరములు గట్టుచుండ నీవీవిధంబున వీలుచాలు లేనట్లు మోటబట్టలు గట్టెదవేల” యని యామెను బరిహాసము చేసెను. మగడెంత యెగతాళిచేసినను మహాపతివ్రతయగుటచే నామె యేమియు ననక తలవంచుకొనియుండెను. ఆమె మెత్తతనము గనిపెట్టి జయసింగుచేత నొకకత్తెను బుచ్చుకొని నేలజిమ్ముకొనునట్లు వ్రేలాడుచున్న యామెకుచ్చెళ్ళను గత్తిరించెదనని లేచెను. అప్పుడాదేవి యీనిన పులివడువున మహాక్రోధపరవశయై

గుబాలున పాన్పుమీదనుండియురికి ఖడ్గముచేతఁబట్టుకొని భయంకరా కారిణియై మగని నొకప్రక్కకుద్రోసివేసి యిట్లనియె. "జాగ్రత! హార వంశమునందుబుట్టిన యాడుపడుచు లిట్టిపరిహాసమును సహింపరు. పోటహాస్యములుచేయవద్దు. సతీపతులలో నొకరియం దొకరికి గౌరవ మున్నప్పుడె సౌఖ్యము మరియాదయునుండును. ఈసారి యిటువంటి హాస్యముచేసిచూడు. అంబరురాజు కత్తెరబూని చేయుపనికంటె కోటా ప్రభువులయాడుపడుచు ఖడ్గముబూని యెక్కువపని చేయగలదని లోకమునకు వెల్లడించెదను"

ఆమెక్రోధావేశమునుజూచి రాజుభయపడి వినయముతో నన్ను క్షమింపుమని యెన్నియో బ్రతిమలాడెను గాని యామె శాంతమునొం దక హారవంశస్థులటుమీఁద నెన్నడు కచ్ఛవాహులతో సంబంధములు జేయగూడదనియు జేసినచో మరియాద యెఱుఁగని కచ్ఛవాహులిల్లి భార్యల నవమానింతురనియు శాశించెను.

శివేయి జయసింగు 1743 వ సంవత్సరమున మృతినొందెను. అతనితో వానిభార్యలు ముగ్గురు సహగమనముచేసి లోకాంతరము నొందిరి. అతనియనంతరమున దుర్బలురు దుర్నీతిపరులు దుస్స్వభావులు గద్దెయెక్కి జయసింగు తెచ్చిన యున్నతిస్థితినుండి యంబరురాజ్యమును మిక్కిలి యధమస్థితికిఁదెచ్చిరి. అందుముఖ్యుఁడు జగత్సింగు. ఈభోగ పరాయణుఁడే. కృష్ణకుమారిని వివాహమాడుటకు ప్రయత్నించిన వాడు. ఈతడు జయసింగుసంపాదించిన ధనమంతయు వెచ్చబెట్టెను. జయసింగు సొగసగుకొలువుకూటముగట్టించి వాసస్తంభములమీఁదను సరంబీమీఁదను వెండిరేకు లతికించెను. ఆమందిరప్రవేశముచేయునప్పు డతఁడు సూర్యునకొకగుఱ్ఱమునుబలియిచ్చెను. జగత్సింగు నీతిలేక యా మందిరమందలి వెండినంతనుదీయించివేసెను. మూర్ఖుడగు నాజగత్సింగు తురకభోగముదానినుంచుకొని జయసింగుచేర్చిన గ్రంథభాండాగారము నందు సగము పుస్తకము లామెకిచ్చెను. దానిబంధువులు వ్రాతపుస్తక ములుచేతబట్టుకొని యిల్లిల్లుదిరిగి వానినమ్ముకొనిజీవించిరి. ఈవిధముగ జయసింగు మాయోపాయములచేత సంపాదించినరాజ్యము వానివార సులు మిక్కిలి తక్కువకాలములోనే నిజస్థితికిదెచ్చిరి.

హారవంశస్థులకథలు.

రాజస్థానమధ్యమున నొకమెట్టనేలగలదు. దానిపేరు పతారు. రాజశాసనముం దిరస్కరించినవారు దొంగలు మొదలగువారి కాభూమి చాలకాలము శరణ్యమైయుండెను. అది మీవారు రాణాలకు లోఁబడి యుండెనని చెప్పుకొనుటయేగాని యలాయుద్దీను చిత్తూరుకోట ముట్టడించి పాడుచేసినదిమొద లామెట్టనేల యన్యాక్రాంతమే యయ్యెను. కొండకొనలమీఁద గొండల మొదళ్లవద్ద నడవులనడుమ నిప్పటికిని మెట్టనేలలో బాడుపడినకోట లనేకములు మనకుఁ గనబడుచుండును. వానిబట్టి పూర్వ మామెట్టనేలకూడా కొంతకాలము వైభవమనుభవించినదనియు దానిరాజులు సుప్రసిద్ధులై ప్రతాపనిధులై వెలిగిరనియు గాలగతివల్ల నిట్టియవస్థవచ్చెననియు జూచువారికందఱకుఁ దోచకపోదు. ఇందొక్కొక్కకోట కొక్కొక్కచిత్రకథగలదు. ఆమెట్టనేలలో బడమటివైపున బూర్వము బుమోడాయను నొకపట్టణముండెను. దానిరాజు పదినాలుగుకోటలకధిపతియై యుండెను. ఇప్పుడాపురము పాడునడియున్నది. ప్రస్తుతస్థితినిఁబట్టి కోటయొక్క మొదటిప్రాకారమును రెండవప్రాకారమును మూడుదేవాలయముల నొక కొలువుకూటమును జూచువా రానవాలుపట్టి స్థలనిర్దేశము జేయవచ్చును. ఆకోటక్రింద నొకరాతిగుట్టమీఁద హారవంశస్థుల కులదేవతవిగ్రహమున్నది. దానియాకారము భయంకరమై మిక్కిలి పెద్దదిగనున్నది.

బుమోడాగ్రామము పదునాలుగవ శతాబ్ద ప్రారంభమున నొక హారవంశస్థునిచేఁ గట్టఁబడెను. హారవంశస్థులు చోహాణవంశములోఁ జేరినవారే. చోహాణవంశస్థులు పేరెన్నికగన్న ముప్పదియాఱు రాజపుత్ర కుటుంబములలోఁ జేరినవారు. హారవంశస్థులుఁగూడ మిగులఁ బ్రసిద్ధికెక్కిరి. ధైర్యమునందు బుద్ధికుశలతయందు రాజభక్తియందు సాహసమునందు హారవంశస్థులకు సమానులెవ్వరు లేరని చెప్పవచ్చును. వేయేల రాజపుత్రులలోనున్న సారమంతయు హారవంశమై పుట్టెనని కొందఱనుకొనిరి. అందుఁబుట్టిన యాఁడుపడుచులుసయితము పౌరుషమంబునకు మెప్పువడసిరి. ఇంతయెందుకు? రాజపుత్రకుటుంబములలో

నెక్కుడైనను సరే పూర్వము సాహసముగల యోధుడియుండిన నామె హారవంశస్థుల యోధుపడుచేయని గ్రహింపవలయును.

మొట్టమొదట బుమోడా కట్టి యేలినరాజు పండ్రెండుగురు కొడుకుల తండ్రియై యంత్యకాలమున రాజసంరక్షణము సేయుమని వారిని నియోగించి చనిపోయె. ఆకొడుకులలో నొకఁడగు రావుదేవు పతారుదేశమునకుఁ బ్రభువై తనచాకచక్యము చేతను మగటిమిచేతను నిరుగుపొరుగువారికి భయంకరుఁడై యుండెను. అతనికీర్తి ఢిల్లీనగరము వఱకు వ్యాపింప ఢిల్లీచక్రవర్తి మీవారునుబాడు చేసినను దనకు పక్కలోబల్లెమట్లు మఱియొక సంస్థానము బయలుదేరెనని విని యోర్వలేక వానిం జెరుపఁగలఁచి యారాజును ఢిల్లీకిరమ్మని సబహుమానముగ బిలిచెను. ఢిల్లీకిఁ బోయినచోఁ బ్రాణములతో మరల నింటికివచ్చుట యరిదియని యెఱింగియు నతఁడు చక్రవర్తి దర్శనమునకు బోయెను. పోవునప్పుడు తనకొడుకునకు రాజ్యమప్పగించి తక్కినచుట్టముల నెల్ల నతఁడు తన వెంట గొనిపోయెను.

రావుదేవునివద్ద మిక్కిలి యక్కజమగు గుఱ్ఱమొకటి యుండెను. అట్టిది చక్రవర్తి నద్దనైన లేదు. దానితండ్రి మీవారు రాణావద్దనుండిన గుఱ్ఱము. తల్లి పతారుమెట్టలో బుట్టినదే. ఆగుఱ్ఱమొకమాత్రపు పేరును డెక్కతడిగాకుండ దాఁటగలదఁట అట్టిగుఱ్ఱమును వెంటబెట్టుకొని రావుదేవు ఢిల్లీకిఁ బోవ చక్రివర్తి చూచినతోడనే దానిని తన కిమ్మని యడిగెను. చక్రవర్తి వేడుకొన్నను బెదిరించినను రావుదేవుఁడు గుఱ్ఱము నియ్యడయ్యెను. అందుచేత జక్రవర్తి తనపిలుపువలన దనయింటి కతిథియై వచ్చిన యారాజశిఖామణిని జంపింపఁదలచెను. రావుదేవు డీసంగతి నెట్లో జాడకట్టి తనతోవచ్చిన బంధువులను రహస్యముగ నొక్కరొక్కరుగ స్వదేశమునకు బంపి తానొక్కఁడు మాత్రము మిగిలియుండెను.

ఒకనాఁడు చక్రవర్తి యొక మేడమీఁద గూర్చుండియుండ నొక శూరుఁడు సర్వాయుధములు దాల్చి గుఱ్ఱమెక్కి సవారుచేయుచుండెను. అతఁడు రావుదేవుడే. అతఁడు గుఱ్ఱమెక్కి పోవుచు మేడమీఁద

నున్న చక్రవర్తి వంక దిరిగి "అయ్యా! నాకిదే సెలవు. మీకు మాకు నిక సంబంధము లేదు. రాజపుత్రులు నడుగకూడని కోరికలు మూడు న్నవి. మొదటిది కత్తి. రెండవది భార్య. మూడవది గుఱ్ఱ"మని యెలుగెత్తి చెప్పి వెడలిపోయెను. అతనిగుఱ్ఱము తరటు చేసినతోడనే వాయువేగ మనోవేగములం బరుగెత్తి క్షణములో దృష్టిపథము నతిక్రమించెను. చక్రవర్తి మహాకుపితుండై వానిం దరిమి పట్టితెమ్మని ఢిల్లీలో నున్న మంచి పారసీక హయముల నెక్కించి గొప్పసరదారుల నంపెను. కాని వానిం గలసికొన నెవరితరము!

అట్లు ఢిల్లీ విడిచి రావుదేవుండు స్వదేశమువచ్చి బుమోడాపట్టణము చేరునప్పటికి వానికుమారుండు యుద్ధసన్నాహము మీదనే యుండెను. అతనినట్లు జాగ్రత్తగా నుండుమని రావుదేవుండు తాను గంగానదీతీరమునకు బోయి యిప్పుడు బూందీనగరమున్న ప్రదేశముల దిరుగులాడంజొచ్చెను. అప్పుడాదేశమందలి జనులందఱు చండశాసనుడగు నొక బందిపోటుదొంగ బారిపడి నిద్రాహారములు లేక బాధపడుచుండిరి. ఆదొంగపేరు రామగంగండు. వాడు రామఘురుగ్రామమున గట్టి కోట గట్టుకొని యప్పుడప్పుడు దోపుడు చేయుటకు జుట్టుప్రక్కల గ్రామములపై బడుచుండును. రెండుమాసముల కొకసారి పున్నమనాటి రాత్రి రావుగంగడు దండువెడలి తనకీయవలసిన కప్పమునొక సంచిలో బోసి యీయనిగ్రామస్థులను జిత్రవధలు జేయును. రావుదేవుడీ దారుణకథలువిని యీదొంగ సేయు దుండగములకురోసి వాని దండింపదలంచి ముందు నెలదొంగలజేడు వచ్చినప్పుడు కప్పమీయవలదని గ్రామస్థుల కుపదేశము చేసెను.

రావుగంగడును బున్నమినాడెప్పటియట్ల నిర్భయముగ కత్తి నొరలో వేసికొని పరిజలు కప్పము దెచ్చి యుందింతు రనుకొని గ్రామములకు బోయెను. కాని కప్పము రాదయ్యెను. అప్పుడు వాండు మహాకోపమున మండిపడుచు నెదుటనున్న జనులజూచి యెవడురా నాయెదుట నిలుచు వాడని కఠినముగ బలికెను "నేనురా"యని ఖడ్గపాణియై రావుదేవుడు వానియెదుటనిలిచెను. అప్పుడిరువురకు నద్భుతముగు

ద్వంద్వయుద్ధముజరిగెను గంభీరాకారమందు ధైర్యమందు వారొండొరు లకు దీసిపోవరైరి. రావుదేవునకు విజయలక్ష్మివంటి గుఱ్ఱముండిన రావు గంగనికిగూడ దానికి దీసిపోవని గుఱ్ఱమేయుండెను. వానిగుఱ్ఱముకూడ తనయజమానుని బలుమారుపద్రవములనుండి తప్పించి మహోపకారము చేసెను. కొంతయుద్ధమగు నప్పటికి గంగడు మిక్కిలియలసి తనకు బరాజయమేయగునని నిశ్చయించి గుఱ్ఱమెక్కి పరుగెత్త సాగెను. రావుదేవుడు తనగుఱ్ఱమెక్కి దొంగను వెంటనంటి తరుమజొచ్చెను. దొంగయు దూరుపుకొండలలోనున్న రామఘురుగ్రామముదెస పారిపోయి చంబలు నదీతీరముననున్న గుట్టలపై కెక్కెను. అప్పుడు రావుదేవుడు "హా! అవ్వల నదియున్నది. ఏడికి నెందుబోగలడు. నాచే జిక్కినా" డని సంతసించుచు వానిదగ్గఱకు వచ్చునప్పటికి గంగడు మహాసాహసమున కొండకొనమీదనుండి గుఱ్ఱముమీదనున్నపాళమున గుభాలునక్రింది ప్రవాహమునం దుమికెను. అదిచూచి రావుదేవుడు తనచేతచచ్చుటకంటె శత్రువుడు గంగలో దిగి చచ్చుట మంచిదని భావించి యట్లు దుమికెననుకొని తాను గుఱ్ఱముమీదనెక్కి కొండకొనను నిలిచి పడినవాని గతియేమయ్యెనోయని చూచుచుండెను. అంత నొకగడియలో వానికి మహాశ్చర్యమగునట్లు రావుగంగడు చావలేదు సరిగదా! చెక్కుచెదరక గుఱ్ఱమెక్కియవ్వలయొడ్డు చేరెను. చేరుటయు రావుదేవుడు మహాద్భుతము మహానందము నొంది వహ్వా రాజపుత్రుడా వహ్వా! నీపేరెవ్వరని యడిగెను. "నాపేరు రావుగంగడు కాని నీపేరెవ్వ" రని యొడలు దుడుచుకొనుచు నతడు బదులుచెప్పెను.

"నాపేరు రావుదేవుడు. ఇకమీద మనమిద్దరము వైరము మాని మిత్రులమగుదము. ఈనదియే మనయిరువుర దేశములకు సరిహద్దగుగాక" యని హారవంశస్థుడు ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. ఇట్లు రావుదేవుడు రావుగంగనికి మొదట పరిచితుడై పిదప మిత్రుడయ్యెను. అదిమొదలు రావుగంగడు వానిదొంగలగుంపులు దేశములు దోచుటమానిరి. రావుదేవుడు బూందీయను పట్టణమును గట్టి యదితనకు ముఖ్యపట్టణముగ రాజ్యమేలెను.

అతనికుమారుడు బుమోడాపట్టణము చాలకాలమేలిమృతినొంద వానికొడుకు రావుదేవుని మనుమడునైన యాలూహారుడు సింహాసన మెక్కెను. వానినిగూర్చి యనేక చిత్రకథలు గలవు. రాజపుత్రులందరివలె యతఁడును శౌర్యనిధియు గాంభీర్యనిధియు నయ్యెను. అతనినోటనుండియేదియైన మాటవచ్చెనా మరితిరుగుటలేదు. ఎంతబహుమానమిచ్చినను సరే. ప్రాణభయము వచ్చినను సరే. యతడన్నమాటదాటి యెఱుగడు. ఒకనాడతడు వేటనుండి మరలి వచ్చుచుండ నొకచారణుడు (స్తోత్రపాఠకుడు) వానికగపడిదీవించెను. చారణు డాశీర్వదించినప్పుడు రాజపుత్రుడేదైన తత్క్షణము వానికిచ్చుట యాచారమగుటచే నేమిగావలయునని యాలూహారుడు వానినడిగెను. ఆచారణుడు రాజుగారి పాగ కావలయునని యడిగెను. ఆలూహారుడు తలపాగమాత్రమడగవద్దనియు దానికిబదులు కోరిననగలుగాని మాన్యములుగాని ధనముగాని యిచ్చెదననియు మిక్కిలి బ్రతిమాలినను చారణు డందుకొప్పుకొనడయ్యె. ఎట్టకేల కాలూహారుడు దాని నిచ్చుటలేదని పలుక చారణుడు వానిని శపింతునని బెదరించెను ఆలూహారుడు సహజముగ నతిధైర్యశాలియయ్యు శాపమునకు భయపడి తలపాగ వానికిచ్చెను. అదితన తల బెట్టుకొని యాచారణుడరిగెను.

అనంతరమాయాలుహారుఁ డొకనాడు బుమోడాపట్టణమునఁ గొలువుదీర్చియుండ వినయముతో నొకమనుష్యుడు వానివద్దకువచ్చి నిలిచెను. ఆతఁడు వెనుకటిచారణుడే. అతడు ప్రయాణముచేతనలసి పై బట్టజారుచుండ వెనుకటిరాజిచ్చిన తలపాగ చంకబెట్టుకొని మారువారురాజును నిందించుచు రాజున కెదుటనిలిచియిట్లనియె. "నాడు నేను దేవరవారితలపాగదీసికొని సెలవుపుచ్చుకొని మారువారు రాజధాని యగు మండూరునకుబోయి కొలువుకూటముఁజేరి నాతలమీఁదనున్న పాగాను కుడిచేతితోదీసిపట్టుకొని యెడమచేతితో నామారువారురాజునకు సలాముచేసితిని. అట్లుతలపాగతీయుటకు నెడమచేతసలాము చేయుటకుఁ గారణమేమని యతఁడు నన్నడుగ నేనిట్లంటి. "ఇది యాలూహారునితలపాగ. ఆరాజుపాగ మఱియొకనికి వంగినమస్కరింపదు" స్వామీ!

యపుడేమిచెప్పెదు? నాపలుకులువిని యారాజు బిట్టలుకతో నాచేత నున్నపాగ తనకాలితోదన్ని కొలువునుండి నన్ను వెడలనడిపించెను. నేనును దేవరవారి కడ విన్నవించుటకు రోజుచువచ్చితిని. వానిమీఁద మీరు తప్పకకసిదీర్చుకొనవలయును.''

ఆపలుకులువిని యాలూహారుఁడు చారణుని శ్లాఘింపక "నేను నీకుగావలసినన్నిగోవులు, నగలు నిచ్చెదనని యెంతబ్రతిమాలినను వినక మోటపట్టుపట్టి మీతలపాగ పట్టుకొనిపోయి దానితో కయ్యమునుదెచ్చితివి! ఈగడ్డిపీలికనిమిత్తమిపుడు నేను వానితో యుద్ధమునకుఁబోవుదునా?"యని వానింజీవాట్లుపెట్టి యవ్వలకంపెను. పంపినను వాని మనస్సులోమాత్ర మాపరాభవము రవులుచునే యుండెను. అందుచేత నతఁడు తనచేతిక్రిందనున్న యైదువందలరాజపుత్రవీరులను సత్వరము బిలిపించి వారియాలోచనమడుగ వా రేకగ్రీవముగ నిట్లనిరి. "మారువారురాజునకొకమారుబుద్ధిచెప్పవలయును. బుద్ధిచెప్పుటకుఁబోవుచున్న మనము మరల బ్రతికిరాకపోవుదుముగాక" యని వారు రాజుం బురికొల్పి సాధారణముగా యుద్ధమునకు బోవునప్పుడుచేయు ఘోర ప్రమాణములుచేసి గృహములకుజని యాలుబిడ్డలువద్ద కడసారిసెలవు పుచ్చుకొని కొండకోటదిగి యమ్మవారి విగ్రహము ప్రక్కనుండి నడిచి మారువారునకు దండువెడలిరి. ఆదినమున వారితో బయలుదేరని మగవాడు కోటలో నొక్కఁడేయుండెను. అతఁడాలూహారుని యన్నకొడుకు బాలుఁడు. వానింగూడ తీసికొనిపోయిన తనవంశము నాశనమగునను భయమున నాలూహారుఁడు వాని నేడుప్రాకారముల మధ్యనున్న యొకగదిలో దాచెను.

ఆలూహారుఁడు చండశాసనుఁ డగుటచే జరిగిన పరాభవమునకు బ్రతిక్రియసేయక మానఁడని మారువారు రాణాతో గొందఱు ముందుగజెప్పిరిగాని యతఁడదినమ్మక యులక్ష్యముచేసి "ఏమీ! ఒకచిన్నజమీందారుఁడు నావంటి మహారాజుమీఁద దండెత్తగలఁడా? ఎత్తనిమ్మతని నేనడుగులుపెట్టిన భూములన్నియు బ్రాహ్మణులకు దానమిచ్చెద"నని బీరములు బలికెను. కొంతకాలముజరుగ నొకనాడారాజు నిద్రించుచుండఁగ

అర్ధరాత్రమున గొప్పచప్పుడువిని యతఁడులేచెను. ఆచప్పుడు రణభేరుల మ్రోతతోను యుద్ధములలో నూదుకొమ్మనునాదముతోను గలసి వినబడెను. అది విని యతఁడు కోపముతో "యెవఁడురా! మండూరు కోట గుమ్మమువద్ద నింతధ్వనిసేయ సాహసించినాఁ' డని యడుగ 'బుమౌడాప్రభువగు నాలూహారుఁడు స్వామీ' యని యొకఁడో ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను

ఆలూహారుఁడు వానిమూఁకలు గుజ్జరపువర్తకుల వేసములు వేసికొని సందడిసేయక పట్టణముజొచ్చి వెనుక తలపాగకు జరిగిన పరాభవమునకు బగవడ్డితో దీర్చుఁకొనుటకు గ్రామము నెత్తురువరదలుజేయుటకు నిశ్చయించుకొని వచ్చిరి. మారువారు రాజుగూడ తానును రాజపుత్రుఁడేయగుటఁ దగినట్లుప్రవర్తించెను. "శత్రుసైనికులు త్రొక్కిన భూములన్నియు బ్రాహ్మణులకు దానమిచ్చెదనంటివి. యిప్పుడిచ్చెదవా యని తల్లి మారువారు రాజుం దెప్పెను. వానిసైనికులు బెబ్బులులట్లు బగతురపై నెప్పుడుపడుదుమాయని తొందరపడుచుండిరి. శత్రువులగు హారవంశస్థులు యుద్ధమునకు రా రమ్మని పిలుచుచుండిరి. అవియన్నియు జూచియు మారువారురాజు తన కెక్కువబలమున్నందుకు పౌరుషవంతులగు నందఱి హారవంశజుల నొక్కసారి చంపుట మంచిది కాదని తలంచి శత్రువుల సైనికుల నైదువందలతో బోరుఁటకు దన సైనికుల నైదువందలమంది నేర్పరచెను. ఆ యాలోచనము బాగున్నదని యాలూహారు డొప్పుఁకొనెను. వీరప్రతివీరు లొకస్థలమునకు జేరిరి. నయనోత్సవముగ దాని జూచుటకు వేనవేలుఁజనులు చుట్టుమూఁగిరి. ఉభయపక్షములవీరులు యుద్ధసన్నద్ధులై యుండిరి. అప్పుడు దూరపు ప్రయాణమున సలసిన యొకగుజ్జరపురౌతు వానినడుమ నిలిచెను. అంతరాయములేని పయనము సేయుటచే గుఱ్ఱము నురుగులుగ్రక్కుచు డొక్క లెగరవేయు జొచ్చెను. రౌతుమాత్ర మిక్కిలి బాలుఁడు. అటు లారౌతు కొంచెమిట్టటుచూచి మారువారురాజుకడకుఁ బోయి యుద్ధమునకు మొట్టమొదట హారవంశస్థులపక్షమున దానువచ్చుట కంగీకరింపుమని వానిం బ్రార్థించెను. మారువారుజనులు వీ డెవ్వ డెక్కడనుండి వచ్చెనని విస్మితులగుచుండ హారులు నిశ్చేష్టులైరి.

అల్లూహారుఁడు వంశనాశనమగునను భయమున నేడుప్రాకారముల గదిలోఁబెట్టి తాళము వేసి దాఁచినగుఱ్ఱవాఁడితఁడే. అల్లూహారుఁడు మొదట మాటలాడలేనంత నిశ్చేష్టుఁడై యెట్టకేలకు ధృతిదెచ్చుకొని బాలుంజూచి "ఓమూర్ఖ! యోదుర్వినయసంపన్న! హారవంశమునకు మొలకయైన లేకుండ జేయుటకు వచ్చితివా?" యని కోపముతో నడుగ నాబాలుడు "లేకపోయిన లేకపోవుగాక; ఆపదసమయమున మీకక్కరకు రానప్పుడు నేబ్రతికిన బ్రయోజనమే" మనిప్రత్యుత్తర మిచ్చెను.

ఆకుమారుడు నిర్భయముగ యుద్ధమునకున్ముఖుడగుట జూచి స్వసైనికులు వానికి దేవీప్రసాదముకలిగెనని తలంచిరి. అది నిక్కమే యట. ఎట్లన, నాడు దానిం దాచినట్లు పినతండ్రి తన్నేడుప్రాకారముల నడుమగదిలో పెట్టి తాళము వేసి యుద్ధమునకురానీయనందు కాబాలుడు మహాభిమానవశుడై కోపముచేత నోడలెఱుంగక లోలోపల నెంతయు మఱుగుచుండ గొంతసేపటికి తలుపు గడియలు విడిపోయెనట. తలుపులు తమయంతటనవియే తెరువబడెనట. ఒక్కక్షణములో భవాని మాత ప్రత్యక్షమై వానికనులయెదుట నిలిచెనట. నిలిచి బాలుంజూచి "వత్స నీహృదయతాపము నేనెఱిగి జాలినొంది వచ్చితిని. ఈయాయుధము నీవుపుచ్చుకొని యుద్ధమునకుబోయి విజయుడవై నీవంశమునకుబ్రతిష్ఠ తె"మ్మని యామె పలికెనట.

ఆబాలునియుత్సాహముజూచి వానితో బోరుసల్పుటకుమారువారురాజ్యపత్తుమునుండిపోరాటములలో నారితేఱిన యొకమహాయోధు సిద్ధమై నిలిచి మొదటదెబ్బ తన్నుగొట్టుమని బాలునిం బురికొల్పెను. కాని యాబాలుడు పెద్దలయం దతిగౌరవము గలవాడగుటచే "మీరే మొదటిదెబ్బ కొట్టు"డని సగౌరవముగ బలికి యెంతసేపటికి కామేటి జోదు యుద్ధము మొదలపెట్టకపోవుటచే విసికి తానే మొదలుపెట్ట దలచి ఖడ్గముబూని యొక్కవ్రేటు వేయ నామహాయోధు రెండుతునకలై నేలబడియె. అనంతర మాబాలుని మారువారులో బేరుగన్న మేటిమగ లందఱు రోసంబునందాకి మొదటివాడు పోయినగతికే

పోయిరి. ఆకుమారుని నిరంకుశ వీరవిహారముజూచి వారిపక్షము వారందఱు "దేవి వానిననుగ్రహించి మేనునిమిరి దుర్జయునిగా జేసినప్పుడు వానియెట్టయెదుట నెవడు నిలువనోపు" నని యొండొరులతో జెప్పుకొనిరి. అట్లు కొంతసేపు విజృంభించి యెదుటబడిన వీరులనందఱి దన కఱకుకత్తి కెఱచేసి శ్రాంతుడై యాబాలకుడు మఱియొకమహావీరుని చేతమెడమీద దారుణమగు దెబ్బతిని మృతినొందెను.

దేవీప్రసాదముగాంచిన యతడు మృతినొందుటకు గారణమిది. ఆదేవి కృపారసనిష్యందములగు తనహస్తములతో వానిమేను నిమిరి నిమిరినభాగమెల్ల వజ్రశరీరముజేసి మెడమీద జేయివేయ మఱచెనట. అది కారణముగ రాజపుత్రుడు శత్రునిహతుడయ్యె. ఉత్తమోత్తముడగు నారాజపుత్రు క్రొన్నెత్తురులజూచి హరవంశస్థులు రోషాయత్తచిత్తులై శత్రువుల కుత్తుకలు గోయనుంకించిరిగాని మారువారు రాజుతల్లి దేశము నెత్తురువరదలగుననుభయమున కొడుకుంబిలిచి యాపోరాటము మానిపింపఁదలఁచి యిట్లనియె. "ఇట్టి మహావీరవంశము నిష్కారణముగ నాశనము కాగూడదు. తలపాగకుజరిగిన యవమానమునకుఁ దగినట్లు కసి దీర్చుకొనుటయైనది. మనయాడుపిల్లలలో నొకతె నాలూహారునకిచ్చి పెండ్లిచేయుదము. ఇప్పుడు పోయినబాలుని వెలితి కనఁబడకుండ నామెవలన వీరసంతతి కలుగఁ గలదు."

రాజమాతపలుకుల కందఱు సంతసించి యట్లుచేయుమనిరి. మారువారురాజు తక్షణము తనకూఁతు నాలూహారునకిచ్చి వివాహము చేసెను. అతఁడు వధూసమేతుడై బుమోడాకు బోయెను. వారిరువ్వురకు బెద్దలుతలంచినట్లు గుమారుఁ డుదయింపలేదు. కాని యొకకూతురుదయించె. ఆలూహారుఁడు తనకు పుత్రసంతానము లేకున్నను కూఁతువలననైన వీరరసావరులగు దౌహిత్రులు గలిగి వంశమునకుఁ బ్రతిష్ఠాకారులు గావచ్చునని తలంచి యుక్తవయస్సు వచ్చినతోడనే యాబాలికకు వరుని వెదకి పెండ్లిచేయ నిశ్చయించి యావివాహమునకు యిష్టదేవత యగు దేవినిరమ్మని స్వయముగ నాలయమునకుఁ బోయి పిలిచెను.

అంతట వివాహ ముహూర్తము సమీపింప నంతయు సిద్ధమయ్యె. రాజబంధుగు లందఱు సమావేశమైరి. ఆశుభకార్యమునందు గడుపునిండ కూడుదొరకునని పుట్టెడాసతో బిచ్చగాండ్రు)వందల కొలఁది సభాభవన సమీపమున నిలిచియుండిరి. ఆవచ్చిన నిరుపేదలలో నొక ముసలియవ్వ యుండెను. ఆమె మొగము ముడుతలువాఁడెను. తల పుగ్గుబుట్టవలె నరసెను. ఆయవ్వ దట్టముగ మూఁగినజనుల నొత్తిగించుకొని కొంచెము ముందుకుఁబోయి "నాకాలూహారునితో మాటలాడవలసిన పనియున్నది. కావున వానిం బిలువుమని ద్వారపాలకునితోఁ జెప్పెను. వాఁడును దానిం బరిహాసముజేయుచు నీకు రాజుగారితో మాటలాడవలసిన పనియున్నదా? ఓసీ! అవకతవకముండా చాలు జాలు నీపాటికపతలకుఁ బొమ్ము రాజుగారికి నీతో మాటలాడుటకంటె నెక్కువయవసరపుఁ బనులు లేవనుకొంటివా? నీమాటలుచాలించి ముసలికంపుకొట్టకుండ దూరముగ బొమ్మని కసరికొట్టెను. అయ్యో! అతఁడేవచ్చి స్వయముగ నన్నుఁ బిలిచినాడయా! యని యాముదుసలి మరల యెలుగెత్తి పలికెను. ద్వారపాలు రామెను దరిఁ జేరనీక తరిమిరి.

ఆయవ్వ ద్వారపాలురు తన్నుఁ దరుముచుండఁ గిక్కురుమనకుండ నావలకుఁబోయి యాలూహారుఁడు స్వయముగా దన నిలయమునకుఁబోయి వివాహమునకు రమ్మని పిలిచివచ్చినప్పు డావివాహమున నావాహనము విసర్జనము లేకుండ ద్వారపాలకులచేత గెంటించినందుకు గోపోద్దీపితయై వానిని శపించి యంతర్ధానము నొందెను. అది మొదలామె యెవ్వరికిం గనఁబడలేదు. ఆవచ్చిన ముదుసలియవ్వయే యాలూహారునియిలవేల్పగు దేవి. ఆమె యిచ్చిన శాపవశమున నాలూహారుఁడు స్వల్పకాలములోనే లోకాంతరగతుఁ డయ్యెనఁట.

అతఁడు మృతినొందినను వానివంశస్థులశౌర్యము హానితోనంతమొందక తరువాతకూడ నప్పుడప్పుడు ప్రకటిత మయ్యెను. ఈహారవంశస్థులకుఁ బర్వతద్వారసంరక్షకులని యొకబిరుదునామముఁగలదు. ఆలూహారుఁడు పోయిన కొంతకాలమునకు గోమానుసిం గనునొక హారవంశ

స్థుఁడు పర్వతద్వారసంరక్షకుఁడుగ నుండెను. అతడు ద్వారసంరక్షకుడుగనున్న పర్యంతరము మాళవసంస్థానమునకుగోటాసంస్థానమునకునడుమ హారవంశస్థుల దేశమునకు దక్షిణముగనుండెను. పర్వతద్వారసంరక్షకుఁడగు గోమానుసింగు మహావీరుడైన కోటాసంస్థానప్రభువునకు లోఁబడి యుండెను. గోమానుసింగు తనప్రభువునెడల భక్తిశ్రద్ధలుగలిగి తనపని నిర్వహించుచున్నను మచ్చరముచేత నెవ్వరో దురాత్ములు వానిమీఁద ప్రభువుతోఁ గొండెములు చెప్పిరి. ఆకొండెములు విని యజమానుడగు కోటసంస్థానప్రభు గోమానుసింగును బిలిపించి వానియుద్యోగము నధికారము ధనము భూములు మొదలగు సర్వస్వము నూఁడదీసికొని దేశమునుండి వెడలనడచెను. ధనము నధికారము బోయినందుకు గోమానుసింగు మిక్కిలి విచారింపలేదు గాని తనవంశస్థుల కందఱకుఁ జిరకాలమునుండి జరుగుచున్న పర్వతద్వారరక్షకత్వము దీసివేసినందుకు మిక్కిలి చింతించి పోవుటకు బయలుదేరి కొంతదూర మరుగ మార్గమధ్యమునఁ దనమీఁద ప్రభువుతోఁ గొండెములు చెప్పిన దురాత్ముఁడు పల్లకినెక్కి కొంతపరివారము వెంటరాఁ బెద్దకాగడాలు వేయించుకొని ఠీవితోఁ బోవుచుండగఁజూచెను. చూచి కోపముపట్టజాలక కాగడావాని నేలంగూల్చి పల్లకిలోనున్న యామనుష్యునిఁ దన యీటెతోఁబొడిచి పరివారము చెల్లాచెదరుగజేసి కొంతవఱకు సంతుష్టుఁడై గోమానుసింగు తిన్నఁగా తననివాసస్థలమునకుఁబోయి పరివారమును జేరఁదీసికొని కోటాప్రభువు తనకితరద్రోహమేదియుఁ జేయుటకు వీలులేకుండునట్లు తక్షణమే మీవారు రాణావద్దకుఁబోయి వాని శరణుజొచ్చెను.

ఆరాణా వానియందుఁ దయాళువై పోషణమునిమిత్తము వానికొక చిన్నసంస్థానమునిచ్చి యాదరించెను. గోమానుసింగు తన దుఃఖమునుమరచి కొంతకాల మతనియందనుండెను. అటులుండ నంబరుసంస్థానప్రభువు కోటాసంస్థానప్రభువుమీఁద దండువిడిసి ముఖ్యపట్టణమును ముట్టడించుచున్నాఁడని మీవారులో నొకవార్త బయలుదేరెను. ఆవార్త వినినతోడనే గోమానుసింగు పూర్వసంబంధమును జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొని పూర్వవైరమును దక్షణమేమఱచి తన పూర్వయజమానుఁ

డగు కోటాప్రభువునకు సహాయముజేయ నిశ్చయించుకొని మీవారు రాణావద్ద సెలవుపుచ్చుకొని కొంతపరివారమునుజేర్చి రాత్రియనక పగలనక నిరంతరప్రయాణములుసేసి యతికష్టముమీఁద కోటపట్టణ సామీప్యమునకుఁజేరెను. అంతకుమునుపే యంబరురాజసైనికులు కోటాపట్టణమును నలుదెసలం జుట్టుముట్టి పోతుటీగయైనం జొరఁబడుటకు వీలులేనట్లు కాచియుండిరి. కావున నితరులకుఁ గనఁబడకుండ గోమానుసింగు కోటాపట్టణము బ్రవేశించుటకు వీలులేక బహిరంగముగానే బోవలయునని నిశ్చయించుకొని తనరణభేరీవేయించి నిర్భయముగ స్వసైన్యముఁదీసికొని యంబరురాజసైన్యమధ్యమునుండి యారాజు గుడారమున కెదుటనుండిబోవసాగెను. అంబరురాజదిచూచి "యెవడురా నాకు వినంబడునట్లు రణభేరీవేయించుకొని నాయెదుటనుండి బోవ సాహసించినవాఁ"డని యడిగెను.

ఆపలుకులకు గోమానుసింగే యిట్లుత్తరముచెప్పెను. ఎవ డా గోమానుసింగు కోటాప్రభువునకు సహాయముచేయుటకు మీవారు నుండివచ్చుచున్నాడు." ఆమాటవిని యంబరురాజు "ఏమీ! గోమానుసింగా! అతఁడే నిజముగ వచ్చినపక్షమున వానిని నావద్దకుగొని తెండు. అతఁడు మున్నొకసారి చేత నేయాయుధమును ధరింపక పెద్దపులినిజంపెనని మాతండ్రి చిన్ననాఁట నాకుంజెప్పుచువచ్చెను. ఆమహావీరు నొక్కసారి కన్నులార జూడవలయునని యున్నది. తీసికొనిరం"డని సేవకుల కాజ్ఞాపించెను. సేవకులు గోమానుసింగును దమప్రభువు వద్దకురమ్మనియడుగ నతఁడొక్కఁడు పోవుటకిష్టములేక పరివారసమేతుడై యంబరురా జెదుటకుఁబోయెను. ఆరాజు గోమానుసింగును సగౌరవముగ నాదరించి కోటాప్రభువునకు సహాయముజేయవలదనియు దనపక్షమున నిలువవలసినదనియు వానిఁ బలువిధముల బ్రార్థించి తన పక్షముననున్న యెడల జాలధనమిచ్చెదనని వాగ్దానముజేసి మరియు నిట్లనియె. "కోటాప్రభువు నిన్ను మున్నొకసారి పరాభవించెను. నిన్నంత యవమానముపాలుచేసిన ప్రభువునకు నీవెదురుతిరిగినచో నందు తప్పేమియును లేదు. అదియునుగాక పట్టణము నాకులోఁబడకతప్పదు. అది

యెఱింగి యెఱింగి యేలనీవు మృతినొంద సాహసించెదవు? ఈతమలపాకుల చుట్ట నములునంత సేపటిలో కోటాపట్టణము నాచేతఁబడును. చూడుము నాదెబ్బ" ఆరాజుపలుకులు చెవులంబడుటయు గోమానుసింగు మహా కుపితుఁడై కనులెఱ్ఱజేసి "ఇరువదివేలమంది హారవంశస్థుల నెత్తురులు ప్రవహింపకుండ నీవు కోటాపట్టణము పట్టుకొనలేవు. నీలంచములు నాకక్కఱలేదు. ఇదిగో సలాము. పోయివచ్చెద"నని చివాలున లేచి పోయెను.

అంబరురాజుకూడ మిక్కిలి సరసుఁడగుటచేఁ దన యధీనములో నున్నను వానినప్పుడేమియుననక గోమానుసింగునుఁ దనసైన్యమధ్యము నుండి కోటాప్రభువద్దకుఁబోవనిచ్చెను. గోమానుసింగు వానివద్దనుండి తిన్నగవచ్చి కోటాపట్టణముప్రక్కను బాఱుచున్న నది కావలియొడ్డున నిలిచి "పర్వతద్వారసంరక్షకులము. నావ కావలయును పంపుడు పంపు" డని కేకలువేసెను. కోటాప్రభువు తనకోటలోఁ గూర్చుండి యా కేకలు విని యెవరో వారిని దెమ్మని నావ పంపెను. అదియెక్కి యేరుదాటి గోమానుసింగు ప్రభువు సన్నిధిజేరి నమస్కరించి నిలిచెను. ఆప్రభువు మున్ను తనచేత నవమానింపఁబడి ధన మపహరింపఁబడి దేశభ్రష్టుఁడై యుండియు వెనుకటి పగలు మఱచి మరలదనకుసాయము చేయవచ్చిన యాయున్నతచిత్తునిజూచి లజ్జయు నానందము సంభ్రమముదోప తెల్లబోయి చూచి కౌగలించుకొనెను. వెనుకతాను చేసినయపరాధములు క్షమింప మనుటకుగాని క్షమింపమనికోరుటగాని యపుడుచేసిన సాయమునకు జాలసేపు కొనియాడుటకుగాని కోటాప్రభువునకు వ్యవధిలేక పోయెను. ఏలయన, వారిరువురు మాటలాడుటకు మొదలుపెట్టినతోడనే పగతురు ఫిరంగులతో కోట గోడ బగులగొట్టజొచ్చినారని వర్తమానములు వచ్చెను. అదివిని గోమానుసింగు మాటలుకట్టిపెట్టి ప్రభువునకు గడపటిసలాముచేసి తనపరివారమును వెంటబెట్టుకొని యుద్ధమునకు జొరబడెను. చొరబడి కంఠమున ప్రాణమున్నంతసేపు శత్రువులు కోటగోడవద్దకు రాకుండ నాతఁడుతఱిమెను. ఎట్టకేలకు పగతురసంఖ్య

యత్యధికమగుటచే నాతఁడు చేయునదిలేక తనబలగముతో మరణ మొంది కీర్తిశేషుఁడయ్యెను.

హారవంశస్థుల యప్రతిహతప్రతాపము పైకథలనుండి తెలిసి కొనవచ్చును. వీరు తక్కినరాజపుత్రులవలెనే మహాభిమానధనులై యశోవిశాలురై ప్రసిద్ధికెక్కిరి.

పతివ్రతాశాపము.

ఒకనాఁడు మీవారురాణాయొక్క పరిచారకులు చెఱువులో నీరుతోడివేయుచుండఁ జూపరకు మహాశ్చర్యముగ నాలుగుచేతులున్న విగ్రహమొకటి యందులో దొరకెను. అందొకబాహువు పైకెత్తి యుండెను. ఒకటిక్రిందికి చాపియుండెను. వేరొకటి ముందుకుసాగియుం డెను. నాలుగవది యిట్టివిధముగ నున్నదని చెప్పవటకు వీలులేనట్లుగ నుండెను. రాణాయావిగ్రహమునుజూచి తనయాస్థానమందలి విద్వాంసు లను కవిత్వముజెప్పు చారణులను బిలువనంపి యాబొమ్మమూఁడుచేతులు మూఁడువిధములుగ నుండుటకుఁ గారణమేమని యడిగెను. కాని వాని ప్రశ్నమున కెవరుఁ దగిన యుత్తరమీయలేకపోయిరి. అంతట రాణా మిక్కిలికోపించి సమయమునకుఁ దగిన యుత్తరము చెప్పలేని చారణు లెందుకని వారిని దేశమునుండి వెడలఁగొట్టెను.

అంతఁ గొంతకాలమున కొకనాఁడు దేశాంతరమునుండి యొక క్రొత్తచారణుఁడు వచ్చి యాబొమ్మ లట్లుండుటకుఁ గారణము తనకుఁ దెలియునని జనులతోఁజెప్పెను. రాణా వానిసంగతివిని దగ్గరకురావించి యావిగ్రహవృత్తాంతము చెప్పుమననతఁడిట్లనియె. "పైనిస్వర్గాధిపతి యగు నింద్రుఁడొక్కఁడేయున్నాడని తెలియఁజేయుట కొకచేయియెత్తి యున్నది. అడుగున మహానరకలోక మున్నదనియు దానికొక నాయకు డున్నాడనియుఁ దెలుపుట కొకచేయి క్రిందికిజాపియున్నది. ఆస్వర్గనరక లోకములకు నడుమ భూలోకమందు సత్పురుషుడు మీవారు రాణా యొక్కఁడేయున్నాడని మూఁడవచేయిచూపుచున్నది" ఆచారణుడు

చెప్పిన యుత్తరము సహేతుకముగ నున్నదని రాజుకొలువులోని వా రందఱనిరి. రాణాయు వానినోటంజక్కెరపోసి వానికిం దగిన పారితోషికమీయదలచెను. గాని యత డెవరివలన బహుమానము బడయుట లేదని చెప్పి దానిని స్వీకరింపక యదివఱకు దేశమునుండి వెడలగొట్టిన చారణులను వెండియు రప్పించి సన్మానింపవలయునని కోరెను. రాణా వానికోరికప్రకారము వారినెల్లరరావించి యాదరించెను. ఈచారణుఁడును మీవారునందె కాపురముండి రాణా పెద్దకొడుకునకనగా యువ రాజునకు నాప్తమిత్రుఁడై యుండెను.

ఆయువరాజొకనాఁడు షికారుపోయి మరల మందిరమున కరుగుచుండ వానికంటి కొక వృద్ధబ్రాహ్మణుం డగపడెను. వాని మొగము కడుదీనముగ నుండెను. చేతిలో నొక కొబ్బరికాయ యుండెను. రాజపుత్రిలు వివాహవిషయములు మాటలాడబోవునప్పుడు సాధారణముగ కొబ్బరికాయఁ దీసికొనిపోవుట యాచారము. యువరాజు విప్రుంబిలిచి "అయ్యా నీకేమికావలయు? నీమొగమిట్లు చిన్నబోయినదే"మని యడిగెను. వానికి బ్రాహ్మణుఁ డిట్లనియె. "నేను బూందీనుండివచ్చుచున్నాను. హారవంశస్థుఁడైన యాసంస్థానాధిపతి లాలాజీ తనకూతుఁను మీవారురాణా కీయఁదలచి నన్నుబంపె. కాని రాణావారికి లాలాజీ కూఁతును వివాహమాడుట కిష్టములేదు. కావున నేలవచ్చితినా యని సిగ్గుపడి తలవంచుకొని పోవుచున్నాను"

అప్పలుకులు విని యువరాజు జాలినొంది యిట్లనియె "నాతండ్రి వేరొకభార్యను స్వీకరింప నిష్టపడలేడుగావున నేనే మీరాజపుత్రికను వివాహమాడెదను. అట్టిశూరున కిట్టిపరాభవము జరిగినదని నాకు విచారముగ నున్నది. కాఁబట్టి సత్వరమెపోయి మీవారురాజపుత్రుఁడు నీకుమార్తెను బాణిగ్రహణము జేసికొని తీసికొనిపోవునని మీరాజుతో విన్నవింపుము." లాలాజీ యాయువరాజు పంపినసందేశమువిని తద్దయు సంతసించి బుమోడాకోటలో వివాహముచేయ నిశ్చయించి దానికిఁ గావలసిన సంబారములన్నియుందెప్పించి పెద్దప్రయత్నముచేసెను. సుముహూర్తముఁనాటికి యువరాజు ప్రియమిత్రుఁడగు చారణునిదీసి

కొని మహోత్సాహముతో దరలివెళ్ళెను. అప్పు డెల్లవారు మహా నందభరితులై యుండిరి. లాలాజీ తన కంతటివారితోడ వియ్యమందగలి గెనని వచ్చిన చారణులకుఁ గవీశ్వరులకు ననేకబహుమానముల నిచ్చెను. ఆసమయమునఁ బెండ్లికొడుకు స్నేహితుఁడగు చారణునకుఁగూడ మంచిబహుమాన మీయదలంచి జరీజీనుగల గుఱ్ఱమును విలువగల వస్త్రములను రొక్కముగల యొకసంచియు నర్పించెను. చారణుఁడు మొట్టమొదట బహుమానములు తాను స్వీకరింపనని కొంచెము బెట్టుచేసి విలువయతిశయముగనుండుటచే నెట్టకేలకుఁ బరిగ్రహించెను. అంతట వివాహమారంభమయ్యెను. వధూవరుల పాణిగ్రహణ సమయము సమీపించెను. అప్పుడు పెండ్లికుమారుని మిత్రుఁడగు చారణుఁడు చచ్చె చచ్చె నని యొకఘోరవార్త రాజబంధువుల చెవులంబడెను. ఆచారణు నెవ్వరు జంపలేదు. ఎవ్వరివద్ద నుండి బహుమానములు గ్రహింపనని మొదట విఱ్ఱవీగి కక్కుఱితిచేత నెట్టకేలకు లాలాజీవద్దనుండి బహుమానము స్వీకరించినందుకుఁ దనలో దాను సిగ్గుపడి యాచారణుఁడు పొడుచుకొని చచ్చిపోయెను. పెండ్లికొడుకు మిత్రుని మరణవార్త విని యెవరో చంపినారనుకొని పెండ్లికూఁతురు చేయివదలి పాణిగ్రహణము ముగియకుండగనే మిత్రుం జంపిన వారిమీఁదఁ బగదీర్చుకొనుట కావలకుఁబోయెను అనంతరము మితిమీరిన కళవళము పుట్టెను. తనమిత్రు నెవరో చంపినారనుకొని పెండ్లి కొడుకు వారింజూపుమని కేకలువేయసాగెను. పెండ్లికూఁతురు వారు చారణుని చావుమాటదలఁపక పెండ్లికొడుకు దమకన్య పాణిగ్రహణము ముగియకుండ లేచిపోయి తమ్మును దమకులమును మిక్కిలి యవమానపఱచి నాడని యాయగౌరవము భరింపలేక రోషావేశపరవశులైరి ఎట్టకేలకు హారవంశస్థులు పెండ్లికొడుకును వాని చుట్టములను బుమోడాకోటలోనుండి యావలకు గెంటిరి.

అంత గొంతకాలమునకు మీవాగు రాజకొడుకు కొంతసేనం గూర్చుకొని బుమోడాకోట ముట్టడించెను. కాని యాకోట దుర్గమమై దుర్భేద్యమై యుండుటచే మీవారు యువరాజు పట్టుకొనలేక యేమి చేయుఁదగునని యోచించుచుండ నంతలో వసంతకాలము వచ్చెను.

వసంతకాలము రాఁగానే రాజపుత్రులు ముందుగ నొకయడవిపందిం జంపి గౌరికి బలియీయవలయునని యొకపూర్వాచారము గలదు. ఆయాచార ప్రకారము హారవంశస్థులు వసంతమున బుమోడాకోట విడిచి యడవిపందివేటకై వనములం దిరుగుచుండ మీవారుయువరాజు సేనాసమేతుఁడై యాకస్మికముగ వారిపయిం బడియెను. అప్పుడు సంకుల యుద్ధమయ్యె. ఇరుతెగలవారు పిరుదియ్యకపోయిరి. యుద్ధము ముగిసినపిదప నిరుతెగల వారు స్వసైన్యములు జూచుకొనఁగా నుభయసేనాపతులు చచ్చినట్లు తెలిసెను. అనఁగా లాలాజీయును మీవారుయువరాజును మృతినొందిరి. అనంతరము బుమోడాకోటలో రెండుచితులు పేర్పఁబడియెను. అందొకదానిమీఁద లాలాజిభార్య భర్తశిరస్సు నొడిలోఁ బెట్టుకొని కూర్చుండెను. రెండవదానిమీఁద వివాహముగాకమునుపే విధవయైన లాలాజికూఁతురు సహగమనము చేయఁదలఁచి కూర్చుండెను. రెండు చితులకు నగ్ని దరికొలుపఁబడినప్పుడు కోటలోనున్న పరివారమంతయుఁ గ్రొత్తపెండ్లికూతురువద్ద శలవుపుచ్చుకొని యామె యేమనునో వినఁగోరియుండ నంతలో నాబాల యిట్లనియె. "బూందిప్రభువులు మీవారు ప్రభువులు వసంతకాలమునఁ బందివేటలో నెన్నఁడు గలిసి కొనవద్దు. కలిసికొందురా మరణము తప్పక సిద్ధించును." అప్పలుకులు పలికి యాబాలిక యగ్నికాహుతియయ్యెను.

అనంతరము స్వల్పకాలములోనే యామెపలికిన పలుకులు ఫలమగుపడెను. మీవారురాణా వెనుక మహమ్మదీయులు దాడిచేసి పాడుచేసిన తనరాజ్యమును మరల జక్కఁజేసికొనఁదలఁచి మున్ను దనకుఁ గప్పము కట్టునట్టి రాజులందఱు మరల లోఁబడియుండవలెనని చెప్పి బూందీప్రభువునకుఁ గూడ నట్టివర్తమాన మంపెను. బూందీప్రభువు లోఁబడి యుండుటలేదని చెప్పి యంతటితోఁ బోక రక్తవస్త్రములు దాల్చినయైదువందల సైనికుల వెంటఁబెట్టుకొని సరిహద్దులో నేమరిపాటుననున్న మీవారురాణాసైనికులపయిఁబడి వారిం జిత్తుని యలుగ నఱకెను. మీవారురాణా తనప్రాణముఁ దక్కించుకొనుటయే మిక్కిలి కష్టమయ్యెను. పిమ్మటరాణా కోపావేశమునం బరవశుఁడై బూందీపట్టణము పట్టుకొనువఱకు నన్నము దినుటలేదని యొట్టుపెట్టు

కొనెను. ప్రతిన నెరవేర్చుటకై రాణా సేనలం గూర్చుకొని తనరాజధాని కఱువది మైళ్ళ దూరమున నున్న బూందీపట్టణమునకుఁ బోయెను. కాని యాకోట దుర్భేద్యముగ నుండుటచేఁ గోట స్వాధీనముగులోపల రాణా యాకలిచే జచ్చిపోవచ్చునని భయపడి సేనాపతులు పట్టినపట్టు విడువుమని రాజుం బ్రార్థించిరి. కాని యతఁడు చేసిన ప్రతిన నెరవేరవలయుననియె. అంతట మంత్రిసామంతులు రాజునకు ప్రాణభయము వాటిల్లునని యోచించి రాణాతో నిట్లనిరి. 'చిత్తూరులో మనమొక మట్టికోటగట్టి దానికి బూందీ యనుపేరుపెట్టి యాకోటను ముట్టడించిపట్టుకొందము. నిజమైనబూందీకోటనుఁ బట్టుకొన జాలకున్నను మన మాకోత్త బూందీకోటనైన బట్టుకొని ప్రతిజ్ఞ నెరవేర్చుకొన్నవారమగుదుము.' రాణాకు గడువులో నాకలి హెచ్చినకొలది పంతము తగ్గగా మంత్రులు జెప్పిన యాలోచన నంగీకరించెను. వెంటనే చిత్తూరులో నొకమట్టికోట బయలుదేరెను. దానికి వారుబూందీయని పేరు బెట్టిరి. ఆకోట ముగిసినతోడనే రాణా సేనాసమేతుడై దానిని ముట్టడించెను. కాని లోపల నెవరులేరని వారు తలంచుచుండగా జిత్రముగ వారిమీద తుపాకిగుండ్లవర్షము గురిసెను. దాని కారణ మిది. బూందీప్రభువుల బంధువుడు హారవంశస్థుడునగు నొకరాజపుత్రుడు చాల కాలమునుండి మీవారు రాణాకొలువులో నుండెను. అతడు లేడి వేటకుబోయి తిరిగి చిత్తూరు వచ్చుచు సేనాసమేతుడగు రాణాను నూతనముగు మట్టికోటనుజూచి యది యేమని యచటివారినడిగి రాణా ప్రతిన చెల్లించుకొనుచున్నాడనివిని తనజన్మస్థానమగు బూందీకోటకు బేరునకైన నట్టియవమానము గలుగగూడదని తనపరివారముందీసికొని మీవారురాణాను దాకెను. అప్పుడు సందడికయ్య మయ్యెను. హారవంశస్థుడు వానిపరిచారకులు తుపాకులతోను ఖడ్గములతోను ఘోరయుద్ధముచేసి నిజమయిన బూందీపట్టణపు ముట్టడిలో నెంతపని జేయుదురో నీయుబద్ధపు ముట్టడిలోగూడ నంతపనిచేసి కోట గుమ్మము వద్ద ప్రాణములు విడిచిరి. హారవంశస్థుల యభిమానమును రాణా చక్కగా గుర్తెరిగి యటుపిమ్మట వారితో నెన్నడు గలహమునకు డీకొన డయ్యె. అదిమొదలు రెండువంశములు మైత్రిగలిగియుండెను.

తరువాత వారుభయులు సంబంధబాంధవ్యములు చేసికొని చాలకాలము సుఖించి పతివ్రతాశాపమును సంపూర్ణముగ మఱచియుండిరి.

రత్నుడు మీవారురాణా యైయుండగా బూందీప్రభువులతో సంబంధము మఱింత దృఢమయ్యెను. ఎట్లనగా నప్పటి బూందీప్రభువగు సురాజమల్లుని తోబుట్టువగు సుజాభాయిని రాణా వివాహము చేసికొనెను. రాణాచెల్లెలను సురాజమల్లు పెండ్లియాడెను.

సురాజమల్లునియొక్క తండ్రి బలమునకు ధైర్యమునకు సాహసమునకు జాల బ్రసిద్ధికెక్కినవాడయ్యు నల్లమందు మద్దతు మితిమీరి పుచ్చుకొనువాడు. సురాజమల్లు బలధైర్యసాహసములయందేగాక మద్దతులోఁగూడ నచ్చముఁగ దండ్రింబోలియుండెను. సురాజమల్లు మద్దతుపుచ్చుకొనవలయునని కోరికపుట్టినప్పుడు సమయముగాని స్థలముగాని విచారింపక దానిం బుచ్చుకొని మత్తిలి నిద్రపోవును. ఒకనాఁ డతఁడు రాణాను జూడబోయి మద్దతువేసి రాణాయొక్క దర్బారులోనే తివాసిమీఁద ననేకరాజుల సమక్షమున నిద్రపోయెను. అప్పు డొకరాజపుత్రప్రభువు గుఱ్ఱుపట్టి నిద్రించుచున్న సురాజమల్లుతోఁ బరిహాసమాడఁదలఁచి తనదురదృష్టము తక్కినవారి దురదృష్టముఁగలిసి ప్రేరేపింప నొకగడ్డిపోచఁబుచ్చుకొని వానిచెవిలోఁద్రిప్పి చక్కిలిగింత గలిగించెను. కొలువులోనిరాజులు దానింజూచి నవ్వుటకైన నెడములేనంతలో సురాజమల్లు నిద్రమేల్కొని మద్దతుచేత నయనంబులు జేవురుముద్దలట్లు మెరయుచుండ దెబ్బఁదిన్న బెబ్బులివలె హుంకరించి కత్తింబూని యారాజపుత్రునిశిరస్సు కొబ్బరిపుచ్చువలె నెగరఁగొట్టెను. కూర్చున్న రాజులు నిశ్చేష్టులైరి. రాజాధిరాజయిన తనకొలువులోఁ దనయెట్టయెదుట ననేకరాజులు దన్నుఁ గొల్చుసమయమునఁ దనకన్న నన్నివిధములఁ దక్కువవాఁడగు బూందీరాజు నిద్రపోవుటయు నామండగము చాలక తనపరివారములో నొకనిని చంపుటయుఁజూచి రాణా బూందీరాజుమీఁద మిక్కిలి కోపమువహించెను. చంపఁబడిన యారాజపుత్రుని కుమారుఁడు రాణావద్దజేరి సమయమయినప్పుడెల్ల సమిధలువేసి యాకోపాగ్నిని బ్రజ్వరిల్లజేయుచుండెను. అంతకుముందు సురాజమల్లు మొగవేటము

లేక వానిమెంచక రాణాకు బెండ్లి చేయదలచిన యొకకన్య నెత్తుకొని పోయి వివాహమాడెను. అందుచేతగూడ రాణాకు వానియెడ జిరద్వేష ముండెను. అవియన్నియు మనస్సులో బనిచేయుటచే నతడు చిత్తస్థిమి తములేక సురాజమల్లు తరుచుగా తనరాజధానికివచ్చుట చెల్లెలను జూచుటకుగాక యేదోకుట్రపన్ని తనకొంపదీయుటకే వచ్చుచున్నా డని యనుమానించి యెట్లు వానినావలకుఁ బంపవలెనాయని యోచిం పుచుండెను. రాణాభార్యయగు సుజాభాయి శౌర్యముగల యంగన. తక్కినరాజపుత్రస్త్రీలవలెనె నామెయు నత్తవారియింటి కీర్తికంటె పుట్టినయింటివారికీర్తి నెక్కుడుగ విస్తరింపజేయఁ దలంచుచుండును.

ఆదేవి యొకనాఁడు మగనికి సోదరుఁడగు సురాజమల్లునకు విం దు జేయదలచి వంట స్వహస్తముతో జేసి వారినిద్దరిని రావించి పసిడి పళ్ళెరములలో వడ్డించి తాను వింజామరతో విసరుచు బ్రక్కను నిలిచి యుండెను. సురాజమల్లు మిక్కిలి యాకలిగొనియుండుటచే వండిన పదార్థములు తమకముతో భక్షించెను. రాణా యాకలిలేకయో కోప ముచేతనో తిన్నగ దినడయ్యె. సుజాభాయిమగడు తనవంటకము నట్లగౌ రవించినందుకు మనస్సులో నొచ్చుకొని పళ్ళెరములు దీసికొనిపోవు నపుడు "బూందీరాజు పులివలె నారగించినాడు. రాణాగారు చిన్నపిల్ల డట్లు మెతుకులతో నాడుకొన్నారు." అని పరిహాసించెను.

ఆపలుకులు రాణా చెవులకు శూలములట్లు నాటినందున తన మరదిమీద పగదీర్చుకొన నిశ్చయించి యదిసమయముకాదని వానితో నెప్పటియట్ల మాటలాడుచు "రాబోవు వసంతకాలమున మనమిరువుర ముకలసి బూందీయడవులలో బందివేట సల్పుద"మని చెప్పి బహుమాన ములిచ్చి వానిని స్వదేశమునకుబంపెను. సురాజమల్లు బావగారిమాట లకు మిక్కిలిసంతసించి స్వనగరమునకుబోయెను. అంతటవసంతకాలము ప్రాప్తింప బూందీరాజు వేటవెడలి చంబల్ నదీతీరమునందలి యడవు లలో విహరించుచుండెను. మీవారు రాణాయును వేటకొఱకాప్రదే శమునకేపోయి మఱదిం గలిసికొనెను. ఇరువురు పరివారములోనున్న రాజపుత్రశూరులు వేటకు దమతమ తావులయందు నిలిచి మిక్కిలి

విలాసముతో నుండిరి. బావమఱదులిద్దఱు సరససల్లాపములతో గొంత ప్రొద్దుగడపి వేటసమకట్టిరి. ముఖ్యస్థానములో రాణాయు బూందిప్రభువు నొకరితరువాత నొకరునిలిచి పందికై యెదురుచూచుచుండిరి. రాణా సమీపముగ వానిదాదికుమారుఁడు సురాజమల్లుచేఁ జంపఁబడిన రాజపుత్రునికుమారుఁడు జెరియొకప్రక్కనుండిరి. సురాజమల్లు మిక్కిలి జాగరూకుఁడై యేనిమిషమున నడవిపంది కత్తులవంటి కోరలతో వెడలి వచ్చి యెవనిమీఁదఁబడి చంపునోయని రెప్పవాల్పక వదలకచూచుచుండెను. అంతలో రివ్వుమని ధ్వనితో నొకబాణము సురాజమల్లువైపునకువచ్చెను. ఆధ్వనివిని యతఁడు మెడద్రిప్పి వెనుకకుచూచి యాబాణము రాణావద్దనుండి వచ్చుటఁజూచి యేదోమృగముమీఁద వేయగా నది గురితప్పి తనవంకవచ్చెనేకాని యుద్దేశించి వేయలేదనుకొని యాబాణమును తనకత్తితో రెండుముక్కలుచేసి యపాయమును దప్పించుకొని యట్టిపొరబాటు రాకుండ జాగ్రత్తగానుండుమని రాణాతోఁ జెప్పుటకు రెండడుగులు పెట్టెను అంతలో రాణాయొక్క దాదికొడుకు మరియొకయమ్ము వింటఁదొడిగి సురాజమల్లుపై విడిచెను. బూందీప్రభువు దానిందప్పించుకొని విస్మితుఁడై జూచుచుండ నంతలో రాణా యేమరిపాటున గుభాలునవచ్చి వానిపయిఁబడి కత్తితో నొక్కపోటు పొడిచెను. సురాజమల్లుని పరిచారకులు దూరముననుండుటచేతను దగ్గరనున్నను స్త్రీవలె రక్షణకై సహాయమడుగుట వానికిష్టము లేకుండుటచేతనో నతఁడు క్రిందపడియుఁ గేకలు వేయక గాయమునకు దన శాలువును గట్టిగఁజుట్టి రక్తము రాకుండ యాపెను. పోటుపొడిచిన తోడనే పిఱికిబంటగు రాణా దనమఱఁది చచ్చిపోయెననుకొని తిరిగి చూడక యచ్చోటువిడిచి పారిపోయెను. "నీవెంతవేగముగ బరుగెత్తినను నీప్రాణము దక్కదు. నీకును మావారునకును ఋణముదీరినది" యని గాయముచేత బాధపడుచు నేలబడియున్న సురాజమల్లు కంఠమెత్తి కేకవేసెను. సురాజమల్లుచే జంపబడిన రాజపుత్రునికొడుకు రాణానుజూచి "సగముసగముగా జేసినపనివలన లాభముండదు. చేసిన పనిపూర్తిగా జేయు"మని యుపదేశముచేసెను. ఈయుభయులపలుకులచే రాణా రోసముదెచ్చుకొని శత్రువుంగడతేర్చుటకు మరలబోయెను.

సురాజమల్లుఁ డాజానుబాహువగుటచే వానిచేతులు తక్కినరాజ
పుత్రులహస్తములకన్న పొడవుగనుండెను. ఆమాటమఱచి రాణా
వానింజంపుటకు సమీపమునకుఁబోగా నేలఁబడియున్న బూందీరాజు
మెల్లమెల్లగ నోపికఁదెచ్చుకొని చేతులుసాచి గుఱ్ఱముమీఁదనున్న
రాణా కాళ్లుపట్టుకొని క్రిందికిఁ బడలాగెను. అంతట నేలఁబడిన యా
యిరువురుశూరులు నొకరికొకరు దొరకకుండఁ గ్రిందఁమీఁదఁబడి కొం
తసేపు పవస్థపడ నెట్టకేలకు దృఢబలశాలుఁడగు సురాజమల్లుఁడు పగతు
నడుగునఁబడవైచి మోకాలు వానిపైఁబెట్టి తనకైజారుతీసి వానికుచ్ఛిత
హృదయముపైకి వెడలివచ్చునట్లు పొడిచిలాగెను. రాణా కిక్కురుమన
కుండ ప్రాణమువదలెను. సురాజమల్లుఁడును వెనుకటిగాయముచే నీరస
పడి మృతినొందెను. వారిబంట్లు వారివారిదేశములకుఁబోయి యజమా
నులదుర్మరణముల నంతఃపురస్త్రీలకుందెలిపిరి. ఆవార్త సురాజమల్లుని
తల్లివిని యించుకయైన వగవక కంటతడిపెట్టక వార్తదెచ్చిన వానితో
నిట్లనియె. "నాపుత్రుడు చనిపోయినాడు సరే; పగవానిం జంపకుండ
దానొక్కఁడె చచ్చినాడా? నిశ్చయముగ నాచనుబాలు ద్రావిన వా
డొంటిగఁ బరలోకమున కెన్నఁడుఁబోడుగదా!" ఆసమయమున నామె
మనస్సున గర్వము దుఃఖము నొకదానినొకటిమించి పైకి వెడలవలయు
నని యత్నింప నెట్టకేలకు గర్వమే వెడలెను. ఆముసలియవ్వ గర్వము
తో విజృంభించియున్న యాసమయమునఁ జిరకాలముక్రిందట శుష్కిం
చిన యామె పయోధరములు సంతోషమున మరల నుబ్బెననియు
నుబ్బినతోడనే రెండు పాలచుక్కలు నేలఁబడెననియు బడినతోడనే
నేలతాపటముచేసిన రాతిపలకలు వానితాకునఁ బగిలెననియుఁ బెద్ద
లిప్పటికిం జెప్పుకొందురు. సుజాభాయి భర్తృమరణమువిని యదియం
తయు మున్ను తానుజేసిన పరిహాసఫలమేయని తెలిసి మగనితో సహ
గమనముచేసెను. ఆవిధముగానే రాణాచెల్లెలు భర్తయగు సురాజ
మల్లుతోఁగలిసి చితిపైఁబవ్వళించి మేనుఁదొరఁగెను. ఈవిధముగ మరి
యొకసారి వసంతకాలపువేట పతివ్రతాశాపప్రకారము ముగిసెను.

అనంతరము గొంతకాలము రెండుదేశములు నెమ్మదిగనుండెను.
పదునెనిమిదవ శతాబ్దముయొక్క యంతమందు మీవారు సింహాసనము

మీఁద గర్వి పొగరుబోతు నైన యరసీయనునతఁడు గూర్చుండెను. బూం
దీరాజ్యమున కజితుఁడను నతఁడు ప్రభువుగనుండెను. అరసీ రాజ్యమునకు
వారసుఁడగు సోదరపుత్త్రుని జంపి సింహాసనమెక్కినందున బ్రజలు
వానిపై నిష్టములేనివారై యుండిరి. బూందీప్రభువగు నజితునకు చిన్న
తనమందె తండ్రియగు నొమీఁడా ప్రభువు రాజ్యమప్పగించి తానెక్కడి
కోపోయెను. మీవారు ప్రభువులకు బూందీప్రభువులకు బూర్వమునుండి
యు సరిహద్దుల కలహములుండెను ఆప్రదేశములో బికేటా యనునొక
చిన్న గ్రామము కలదు. ఆయూరు కడుచిన్న పల్లె. సారములేని పుల్లమా
మిడికాయలు దప్ప నక్కడ మఱియేమియు బండదు యాయూరెవ్వరికి
లాభకారి కాదు. ఆయూరిలో గొందఱు బందిపోటువాండ్రు గలరు.
ఆదొంగలు బూందీసంస్థానముపైబడి యూళ్ళుదోఁచి ప్రజలను బాధిం
చుటచే బూందీరాజు తానా గ్రామమునకు హక్కు వదలుకొని యాదో
పుడుకాండ్ర యాగడములు నివారించుటకై యాగ్రామ సమీపమున
నొకసేన నిలిపెను. కొండెములు చెప్పి జీవించు మహానుభావులు కొందఱు
రాణాకడకుబోయి బూందీప్రభువు తమరాజ్యము నాక్రమించుకొనుచు
న్నాఁడని నేరములు చెప్పిరి. రాణా యదివిని నిజమరయక బికేటా గ్రా
మమువద్దనుండి సేనలం దీసికొనిపొమ్మని బూందీప్రభువున కాజ్ఞాపించె
ను. అంతట నిరుదెగల పెద్దలు కలహములు ముదిరిపోవునని భయపడి
రాణాకు బూందీరాజునకు సమావేశము చేసిరి. ఆకలహములో బూందీ
రాజు రాణాయొక్క ఠీవిని గౌరవమును జూచి సంతసించెను. అజితుని ప్ర
తాపము ధైర్యము జూచి రాణా మెచ్చెను. ఈమెప్పులవలన గలిగిన లాభమే
మన బికేటా గ్రామమును గూర్చి వివాదపడ గూడదని వారు కృతనిశ్చయు
లై మైత్రిమెఱయ బూందీయడవులలో వసంతకాలపు వేట కలసి సలుపు
నట్లొడంబడి తమపట్టణములకు బోయిరి. బూందీసంస్థానమున నున్న
యడవులలో నందతగుట్టలని కొన్ని చిన్న కొండలుగలవు. అక్కడ వేటాడు
టకు గావలసిన జంతువులన్నియు ననగా బెబ్బులి మొదలగు క్రూరజం
తువులు జింక మొదలగు సాధుజంతువులు లభించును. అందుచేత రాణా
యాశపడి నందతగుట్టలలో వెనుక రెండుమూడుసారులు తమకులమువా
రికి ప్రాణహానికలిగిన దన్నమాట మఱచి తిరిగి యాయడవులలోనే యా

గుట్టలలోనే వేటాడుటకు నొప్పుకొనెను. వసంతకాలము రాగానే వారిరువురు వేటకు సన్నాహము సేయునప్పుడు పెద్దలు వారిని రావించిరి. వెనుకటి బూందీప్రభువగు నొమీడా రాజ్యము విడిచి విరాగియై తీర్థయాత్రలు చేయుచు తనకుమారుని వసంతమృగయాక్రీడమాట విని క్షత్రప్రతాపము వానికి జ్ఞప్తికిదెచ్చి వేట వద్దని వర్తమాన మంపెను. కాని యజితుడు నవ్వి యంతమాత్రమునకు భయపడి వేట మాననని చెప్పెను. అక్కడ రాణాభార్య యజితునిభార్య సోదరియగుటచే వేట తోడియల్లురకిద్దరకు నపాయము దెచ్చునని చెప్పి మానుమని బ్రతిమాలెను. కాని రాణా యామాట సరకుచేయడయ్యె.

రాణాతో మీవారులోనున్న మంత్రిసామంతులందఱు వేట జూడవచ్చిరి. అప్పుడు ప్రధానమంత్రి రాణాకు రావునకు నొకచోట విందుచేసెను. ప్రభువు లిద్దఱు తమతమ పరివారములతో వచ్చి విందులారగించిరి. అంతవఱ కంతయు నెమ్మదిగ నేజరిగెను. భోజనానంతరమున బూందీరాజు మరునాడు వేటలో గురి సరిగనుండుటకు బెందలకడ నిద్రింప దనగుడారమునకుబోయెను. పోయి నిద్రించుచుండ నర్థరాత్రిమున నతని గుడారమునకు నొకకొత్తపురుషుడుపోయి వానిని మేలుకొలిపెను. అతడు మీవారురాణాగారి ప్రధానమంత్రియే. అర్థరాత్రమునవచ్చి యేల నిద్రమేలుకొలుపవలసెనని బూందీప్రభువడుగ నాతడిట్లనియె. "స్వామీ! ఇది నాతప్పుగాదు. మా రాణాగారు వెనుకటి సంధిమాటలుమఱచి బికేటాగ్రామమువద్దనుండి తక్షణమే మీసేనల దీసికొని యావలకు బోవలసినదని మీతో చెప్పుమనినారు. మిమ్ము నోటనుచ్చరింపరాని బండబూతులు దిట్టినారు." ఆపలుకులువిని యజితుడు మిక్కిలి యక్కజపడి చూడసాగెను. అందలి యదార్థమేమన రాణా నిజముగా యజితునివద్దకట్టి రాయభారమంపలేదు. రాణాయొక్క పరిపాలనము క్రూరముగ నుండుటచే నది భరింపలేక యేదో కలహము పెట్టి యుద్ధములోఁగడతేర్చినపక్షమునఁ దాముసుఖింపవచ్చునని మంత్రిసామంతులు యోచించి యాబూటకములు పలుకుమని ప్రధానమంత్రిని బూందీప్రభువు కడకంపిరి. ఆమాయవాక్యములు పలికి మంత్రి తన సంకల్పము కొనసాగునని సంతసించి తననిలయమునకుఁ బోయెను.

మరునాఁటి యుదయమున నిద్దరుప్రభువులు వేటలోఁ గలిసికొనిరి. బూందీరాజు తనయెడ రాణా కావించిన వెనుకటి ద్రోహముల నప్పటి ద్రోహములఁ దలఁచి చంబల్ నదియొడ్డున వానిం బలి పెట్టవలయునని నిశ్చయించుకొని సమయము దొరకకనో మనోధైర్యము లేకనో వేఁట లోనేఁ జంపక యూరకుండెను. దినాంతమందు వేట ముగిసిన పిదప రాణా యజితునిఁ బిలిచి మందహాసముతో మాటలాడి మరునాటియు దయమున మరల కలిసికొనవలయునని చెప్పిపంపెను. అజితుఁడు సరే యని కొన్ని యడుగులు నడచి మరల వెనుకకుఁబోయి మరల సందే హించి నడయాడఁజొచ్చెను. అజితునకుఁ దనమాటలయర్థము తెలియ లేదేమోయని రాణా విస్పష్టముగాఁ జెప్పఁదలచి “మీరింక వెళ్ళ వచ్చును. రేపుదయము గలసికొంద’’ మని పలికెను. మంచిదని యజి తుఁడు మరలిపోయెను. పోయినట్లేపోయి యజితుఁడు చివాలున వెనుకకుఁదిరిగి యరిసీమీఁదఁ బడి యీఁటెతో వానిని వానియెక్కిన గుఱ్ఱమును దూసి వెళ్ళునట్లుఁ బొడిచెను. క్రూరుఁడగు నజితుఁడు రాణా ను దుదముట్టింపఁ దలఁచి మరల ఖడ్గము నెత్త మరణము నొందుచున్న రాణా “ఛీ! యేమిపనిజేసితివయ్యా’’ యనిపలికెను. రాణాయొక్క మంత్రిసామంతులు సేనాపతులు మహాభయావిష్టులై సూర్యబింబధ్వ జమును బట్టుకొని బూందీప్రభువుజోలికిఁబోక తిరిగి జూడక చెల్లాచదరై పరుగెత్తిరి. శిబిరము నిర్జనమయ్యెను. రాణా మృతినొందెను. వాని కళేబరముఁ గాఁచువారుగాని జూచువారుగాని లేరైరి. ఆతఁ డుదయ మున వేటాడి తరిమిన క్రూరసత్వములే వానిశరీరము భక్షింపవచ్చెను. రాణా తనవెంటఁ దెచ్చిన పరివారమంతలో విశ్వాసముగల దొక్క యాఁడుది యుండెను. ఆమె వానిభార్యకాదు. అదియొకయుంపుడుకత్తె. ఉంపుడు కత్తెయయినను బతివ్రత. ఆమె పారిపోవక రాణా యున్న కడకుఁబోయి కొందఱి సేవకులంబిలిచి మహారాజును దహనము చేయు ట కొకచితియైనఁబేర్పుడని ప్రార్థింప వారియ్యకొని యొకచెట్టుక్రింద చితిపేర్చి శవమును దానిపైఁబెట్టిరి. ఆకాంత యంతట నాచితిపై నెక్కి శవము నొడిలోఁబెట్టుకొని నలుదెసల నగ్నిదరికొల్పుమని సేవకుల కాజ్ఞాపించి నిప్పంటుకొన్న తోడనే యిట్లని పలికెను. “ఓ విశాల

వృక్షమా! నేపలికెడుపలుకులు విని విన్నట్లు సంజ్ఞనేదైనఁ జేయుము. ఈదినమున శత్రువుఁడు పూర్వవిరోధ కారణమునఁ జంపెనేని వాఁడు నిర్దోషియై సుఖించుగాక! అట్లుగాక ద్రోహబుద్ధితో నిష్కారణముగఁ జంపెనేని యాహంతకుఁడు రెండునెలలు దిరుగకుండ లోకమద్భుత మొందునట్లు దారుణమరణము నొందుగాక!" ఆవచనము లామెనోట నుండి వెడలినతోడనే చెట్టునుండి యొకపెద్దకొమ్మ విఱిగిపడెను. ఆ యింతి తనమాటలకు వృక్షము ప్రత్యుత్తర మిచ్చెనని సంతసించి రాణా ప్రక్కను బండుకొని యగ్నిలో మ్రగ్గెను. ఇదిజరిగిన రెండు నెలలకే యజితునకు దారుణమగు కుష్టవ్యాధి ప్రవేశించెను. ప్రతి దినము వానియెముకలనుండి కుళ్ళుమాంసము ముక్కలు ముక్కలుగ దెగిపడుచు వచ్చెనఁట. అదిప్రవేశించిన యల్పకాలములోనే యతఁడు మృతినొందెను. అయిన ప్రభువులిద్దఱు నడవి గలిసిపోవ మీవారు గద్దెమీఁదను బూందీగద్దెమీఁదను బాలకులిరువు రెక్కిరి. ఎక్కినది మొదలు రెండుసంస్థానములకు పరంపరలుగ వచ్చెనట. ఈవిధముగ మూడవమారు పతివ్రతాశాపము ఫలించెనని పెద్దలు చెప్పుదురు.

కలియుగములో నీవిధముగ స్త్రీలుశాపములిచ్చుటయు నిచ్చినట్లు సరిగాజరుగుటయు నుండునాయని కొందఱకు సందియము తోచవచ్చు ను. ఆసందియము మేమీక్రిందివిధముగ నివారింపఁగలము. శాపమిచ్చి నంతమాత్రమున నట్టిశాపము తగిలి యెవ్వరుఁ జావరు. శపించిన మాట మాత్రము నిజమైయుండవచ్చును. ఏలయన దుఃఖపరవశత్వముచేత మన క్షోభమునొందినవారు సాధారణముగ "మాయుసురు వారికిఁ దగులక పోదు సుమీ? వారి వంశనాశనము కాగలదుసుమీ?" యని తరుచుగ దిట్టుచుందురు. దైవవశమునఁ దిట్టిన కొన్నినాళ్ళకే యపకారము చేసిన మనుష్యుఁడు మృతినొందుట సంభవించెనా శాపముతగిలియే యతఁడు మృతినొందినాడని లోకు లనకమానరు. ఈపతివ్రతాశాపము నట్టిదె. పాణిగ్రహణ మహోత్సవమైనను ముగియకమునుపే తన నిమి త్తమేర్పడిన వరుఁడు మృతినొందినకారణమున మహాదుఃఖ విహ్వలయై యారాజపుత్రిక విసుగున నట్లు దిట్టియుండవచ్చును. అనంతరము రెండు

తెగలవారికి గల మనస్పర్ధలచేత నిరుపక్షములనున్న వీరు లోండోరుల జంపుకొనిరి. చుట్టము లామె మాటయందు నమ్మికగలిగి యామె శాపముచేతనే యాచావులు సంభవించెనని తలంచిరి. అంతి యేగాని వేడినీళ్ళచేత నిల్లుకాలుటయు మాటలవలన మరణములు సంభవించుటయు లోకవిరుద్ధము. ఆశీర్వచనముల కాయువు వృద్ధియై శాపమువలనఁ జావులు సంభవించిన యెడల లోక మీవిధముగా నుండదు.

జసల్మీరు రాజుల కథలు

జసల్మీరుసంస్థానము మారువారున కుత్తరమున నున్నది. ఇదియొక చిన్నసంస్థానము. రాజస్థానపు టెడారిలో నీ చిన్నదేశము మిక్కిలి సారవంతమైనది. రాజస్థానమందలి తక్కిన రాజకుటుంబము లన్నియు సూర్యవంశములని ప్రఖ్యాతిగాంచుచుండ జసల్మీరురాజకుటుంబమువారు తాము చంద్రవంశస్థులమని చెప్పుదురు. చంద్రవంశములో వీరు భట్టికులములోఁ జేరినవారు. వారిరాజునకు రావణుబిరుదు గలదు. ఈభట్టివంశస్థులు చుట్టుప్రక్క దేశములలోఁ గాపురముండిన తక్షకవంశస్థులతోను వరాహావంశస్థులతోను యుద్ధములు చేయుచు వచ్చిరి. తక్షకులు తక్షకుండను సర్పరాజవంశస్థులఁట. వరాహులు వరాహదేవుని వంశస్థులట. ఈతక్షకులు మొట్టమొదట మీవారులో గాపురముండిరనియు వారే చిత్తూరుపట్టణము నిర్మించిరనియు జెప్పుదురు.

ఎనిమిదవ శతాబ్దమందు జసల్మీరులో గొప్పయుద్ధములు జరిగెను. ఆకాలమున రావుటన్నో యను నత డాదేశమేలుచుండెను. వాని శత్రువులగు వరాహులు మొగలాయిలు పటానులు మొదలగు తురకలతోఁ గలిసి వానిమీఁదికివచ్చి వానికోటను నాలుగుదినములు ముట్టడించిరి. అయిదవనాఁడు టన్నో కోటతలుపులు తెరపించి భట్టివంశభూషణుఁడు శూరశిఖామణియగు తనకుమారుడు బిజేరావును వెంటబెట్టుకొని సేనాసమేతుడై శత్రువులమీఁదికి దుమికెను. పటానులు మొగలాయిలు వరాహులు రాజపుత్రుల దాడికి నిలువలేక పక్షుల

వలె నానాదిక్కులకు బలాయితులైరి. రాజపుత్రులు గెలుపును గైకొనుటయేగాక శత్రువుల శిబిరమంతయు గొల్లగొనిరి. అదిమొదలు శత్రువు లెవ్వరు టన్నోజోలికి బోవవెరచిరి. అతని కోటలో విజయసేన యను దేవతయుండెను. ఆ కులదేవతయే వారినిరక్షించుచు వచ్చెనని చెప్పుదురు. ఆదేవత రావుటన్నో భక్తికి మెచ్చి భూమిలోనుండిన సొమ్ము పాతును వానికిఁజూపెనట. అతడా నిక్షేపమును ద్రవ్వితీసికొని సంపన్నుడై యొకకోట గట్టించి దానికి విజయనాటమని పేరుపెట్టెను.

రావుటన్నో యెనుబదిసంవత్సరములు పరిపాలించి మృతినొందన వానికొడుకు బిజీరావు పితురనంతరము గద్దెయెక్కెను. అతడు భూతవంశస్థురాలగు నొకరాజకన్యను బెండ్లియాడెను. ఆతని యేలుబడి చక్కగానేయుండెను. గద్దెయెక్కినతోడనే యతఁడు ప్రాతపగతురగు వరాహులను బలుకయ్యములలో దరిమితరిమి కొట్టి యోడించెను. అతని ధాటికైపలేక యెట్టకేలకు వానిసంధికై ప్రార్థించిరి. బిజీరావు కుమారుడగు దేవరాజు వరాహరాజు కుమార్తెను బెండ్లియాడినపక్షమున నుభయవంశములు చిరకోధానలములను జల్లార్చుకొని శాశ్వతమైత్రి నుండ వచ్చునని వరాహులభిలషించిరి. బిజీరావు వారిప్రార్థనము నంగీకరించి నిష్కలుషమైన మనస్సుతో గుమారునిఁ బరివారమును దోడ్కొని వివాహమునకై వరాహుల సదనమునకు బోయెనుగాని యావియ్యము నెయ్యమగుటకుమారు కయ్యమయ్యెను. బిజీరావు దేవరాజు మొదలగు భట్టివంశస్థులందఱుఁ దమ యాయుధములదాఁచి విందులారగించుసమయమున దురాత్ములగు వరాహు లడవిపందులవలె వియ్యాలవారిపైఁ బడి మారిమసలినట్లు సంహరించిరి. బిజీరావునా డెనిమిదివందలమంది బంధువులతోఁగలిసి దారుణమరణము నొందెను. అంతతోఁబోక వరాహులు ముస్తలఁ జెల్లగించినట్లు బగతురఁ జెల్లగింపఁదలచి విజయనాటపుకోటకుంబోయి యాఁడుది మగవా డనుభేదములేక ప్రాణముతో నున్నజంతువులనెల్ల ఖడ్గమున కెరజేసి భట్టివంశము నిర్మూలమైనదని సంతసించి స్వదేశమునకుబోయిరి. కాని బిజీరావు కుమారుడగు దేవరాజు ప్రాణములతో నున్నాడని వా రెఱుంగరైరి. అతనిపెండ్లినిమిత్త

ము భట్టీలందరు వరాహులయూరికిం బోయినప్పుడు పుట్టినసంక్షోభములో బెండ్లికుమారుడగు దేవరాజు మరణము దప్పించుకొని యొకయోగి యింట దాగియుండెను. ఆబాలుడు యోగిగృహము బ్రవేసించి తన పేరు తనయూరిపేరు తిన్నగా జెప్పకమునుపే వీథితలుపు పగులగొట్టినట్లు చప్పుడు వినబడెను. భట్టివంశస్థులలో నొకబాలుడు తప్పించుకొని పోయినాడని తెలిసి వరాహులు జాడలుతీసి వాఁడు జోగియిల్లు చేరెనని గ్రహించి వెంటదరిమి వానితలుపుం దట్టిరి. జోగి వరాహప్రభువునకు గురువుఁ పరమాప్తుఁడే కాని యెంతగురువైనను శరణుజొచ్చిన వానినిఁ బట్టియప్పగించుట కిష్టపడఁడయ్యె. ఆలోచనముచేసిన గార్యము మించునని యాజోగి చప్పచప్పున రాచబిడ్డమెడలో నొకజందెము వేసి తనపంక్తిని విస్తరివేసి యన్నముపెట్టి కలిసి భుజించుచుండెను. అంతలో వరాహులు తలుపుతీయించుకొని లోనికిబోయి గురువును వానిప్రక్కనున్న బాలునిం జూచి వాఁ డెవఁడో బ్రాహ్మణ శిష్యుడని భావించి వానిని విడిచి రాచబిడ్డను వెదకుటకు వేరొకచోటికిబోయెను.

దేవరాజు కొంతకాలము యోగిమఠమునఁ బ్రచ్ఛన్నుడై బ్రాహ్మణవేషముననుండి పౌరుషహీనమైన యావృత్తిలో నుండుట కిష్టపడక శత్రువులు తనతండ్రికోట నిశ్శేషముగా నాశనముచేసిరో లేక తల్లిగాని తక్కినచుట్టము లెవరైనగాని జీవించియుండిరో లేదో తెలిసికొనఁగోరి పరితపించుచుండెను. యోగి యెక్కడికైనఁ బోవలసివచ్చినప్పుడు దేవరాజునొక్కని మఠములోనుంచి పోవుచుండును. అట్లొకనాడు యోగి వానినేకతమువిడిచి యెక్కడికోజన దేవరాజేమియుందోచక మఠములో నిట్టటుదిరుగుచుండ నొకపాత్రయంగరక వాని కగపడెను. అది పైకి దీయుటయు నందుండి చిత్రమైన యొక రసముతోనిండియుండిన యొక పాత్ర క్రిందబడెను. దేవరాజారసములో నొకబొట్టు తనఖడ్గముచివర వేసెను. వేసినతోడనే వాడిగల యాకత్తిమొన మొత్తనై పదునుతప్పెను. కాని యాభాగమంతయు సువర్ణమయమయ్యెను. అదిచూచి దేవరాజు మిక్కిలి యద్భుతపడి యాజోగి దివిజుల యనుగ్రహముచేత ప్రతివస్తువును బంగారముచేయుగల దివ్యౌషధము సంపాదించి సిద్ధుడైన

మహాత్ముఁడని తెలిసికొనెను. తనప్రాణములు రక్షించిన మహాయోగి సొమ్మపహరింపఁదగునా యని గొంకుజంకు లేక యారాచపట్టి ఖడ్గమును రసపాత్రను తనబట్టచాటున నిరికించి యచ్చోటువాసి తనయన్న వంకచుట్టములున్న భూతాపట్టణమునకు బోయెను. అక్కడకుఁ బోవునప్పటికి నదృష్టవశమున "తనోన్నమిగ్రామమున శత్రువుల బారిపడక బ్రతికివచ్చినతల్లియే వానికన్నుల కగపడెను. ఆమెకొడుకు నానవాలు పట్టి కౌగలించుకొని దీవించి కొంచె ముప్పు దిగదుడిచి నాయనా నీశత్రువు లిట్లె తరిగి పోవుదురుగాక"యని పలికి యాయుప్పు నీటిలో వేసెను. ఆమె సోదరుడగు భూతమహారాజు సహజముగ భీరువగుటచే మేనయల్లునిరాక కిష్టపడక వానిరాకచే ననేకకష్టములు సంభవించునని భయపడెను. దేవరాజు తననివాసమునకు నొకగ్రామమిమ్మని మేనమామనడిగెను. మేనమామ యెంతోకష్టముమీద నొకగ్రామము వానికిచ్చెను. ఆరాజుచుట్టము లదివిని జేసింజూచియిట్లనిరి. "ఏమీ! మేనల్లునకు గ్రామమిచ్చితివా? అతడు పదిబల్లెములు పోగుచేసి మొనఁగాడై చుట్టుపక్కలనున్న జనులం దోచుకొనును. వారందఱు మనప్రాణముల కుసురుమని మనపై తిరుగబడుదురు." మేనమామ దేవరాజువద్దనుండి యిచ్చినగ్రామము మరలఁ బుచ్చుకొనెను. తోడనే దేవరాజు తలదాచుకొనుటకై యిల్లు కట్టుకొనుటకు కొంచెము చోటిమ్మని మేనమామను మిక్కిలి వినయమునఁ బ్రార్థించెను. ఆప్రార్థనలుచేత బ్రాణమువిసుగ దేవరాజునకు మేనమామ యొక యెద్దుచర్మముపట్టినంతమేరస్థలమిచ్చెను. అంత స్వల్పస్థలమందు గృహము కట్టుకొనుట యసాధ్యమగుటచే దేవరాజు కర్తవ్యమునుగూర్చి వడ్రింగినడుగ నతఁడుపాయశాలియైనందున నెద్దుచర్మము సన్నపేలికలుగఁగోసి యొకదానికొకటి ముడిపెట్టి చాలభూమి నాక్రమించి యదియే యెద్దుచర్మముపట్టినంతమేరస్థల మని చెప్పెను. మేనమామ దానికివిచారపడక సమ్మతించెను. ఏలయన మేనల్లుఁడు కొలిచిపుచ్చుకొన్నస్థల మిసుకయెడారిలో నుండెను. మఱియు దేవరాజు కోటనుగాని గృహమునుగాని కట్టుకొనుటకుధనహీనుఁడై యుండెను. అట్లుండి దేవరాజు కొంతతడవాలోచించి వెనుక జోగివద్దనుండి దొంగిలించిన సువర్ణరసముమాట జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొని

యారసము కొన్నివస్తువులపై వేయ నవి బంగారు వస్తువులయ్యెను. అవి యమ్మి యతఁడొక గొప్పకోటగట్టించెను.

అదివిని మేనమామ యీర్ష్యజెంది యాకోట నేలతో సమముగ మట్టముచేయుమని తనభటుల కానతిచ్చి స్వయముగ దండుతీసుకొని కోటకుబోయెను. ఆకోటగుమ్మముకడ కతఁడు పోవునప్పటికి వానిమీద బాణవర్షము గురియుటకుమారు కడు సన్నాహముజరిగెను. భూతరాజుతోఁబుట్టు వనగా దేవరాజుతల్లి తాళుమని చేయిబట్టుకొని కుమారునిక్షమింపుమని వర్తమానము లంపుచు గుమ్మముకడ నిలిచెను. ఆ సమయమున నామెపలికిన పలుకులివి. "నిలువ నీడయైన లేనపుడు నాకొడుకునకుఁ దలదాఁచుకొనుటకు స్థలమిచ్చినమహోపకారిమీఁదికి నాబిడ్డ కయ్యమునకు గాలుదువ్వడు. ఈకోటయు నాకుమారుని తలయుగూడ భూతరాజువే కావున లోనికి బోయి నాకొడుకిచ్చు కానుకలందుకొనుడు." అని పలికి కొన్ని కారణములమీఁద నొక్కసారి పదిమందికంటె నెక్కుడుజనమును గోటలోనికి రానియ్యకపోయెను. శత్రువులు దానికి సమ్మతించి పదుగురు చొప్పున గోటలో బ్రవేశింపగానే దేవరాజు వారిని దుత్తునియలుగ నఱికి యావల బారవేయుచువచ్చెను. అట్లు నూటయిరువది మహావీరులు మృతినొందినపిదప వారు మోసము తెలుసుకొని పలాయితు లయిరి.

అది జరిగిన కొన్నాళ్ళకు దేవరాజుకడ కొకయోగివచ్చెను. ఎవనిమఠమునుండి దేవరాజు మున్ను బంగారముచేయురసము దొంగిలించెనో యాయోగియే యితడు. దేవరాజు వానింజూచి భయపడెనుగాని యాయోగిమాత్రము వానిని దండించుటకు రాలేదు. జసలుమీరుకోట బట్టుకొనుట దేవరాజుయొక్క సంకల్పమని యెఱిగినవాడగుటచే దానికి దోడ్పడుటకే యాయోగివచ్చెను. దేవరాజు తనసువర్ణకరణి యపహరించిన దొంగయని యాజోగియెఱిగియు వానిం దిట్టక నీవునాశిష్యుడవగుదువేని నీచేసిన నేరము క్షమియింతునని పలికెను. ఆమాట యన్నదేచాలునని దేవరాజందు కొడంబడియె. తోడనే జోగి యారాజకుమారుని జరీబట్టలు విప్పించి కాషాయవస్త్రములుగట్టించి నిరాయుధునిచేసి యోగులు దాల్చు కమండలములిచ్చి బిచ్చమెత్తుమనియె. దేవరాజు ప్రతి

గృహమున కరిగి కొంతసేపు బిచ్చమెత్తి నపిదప యోగి వాని ననుగ్రహించి తనకడకు రావించి వానికి రావు బిరుదముతీసి రావుల్ బిరుదమిచ్చి భిక్షాపాత్రమునిండ వెండీ బంగారముపోసి మొగమున రాజచిహ్నమగు టీకావేసి నీవు రాజువగుదువని వరమిచ్చి యదిమొదలు జసల్మీరురాజులందఱు పట్టాభిషేకసమయమున సన్యాసివేషముతో బిచ్చమెత్తెడు నాచారము నడపవలయునని శాసించి యంతర్ధానము నొందెనట. నాడుమొదలు జసల్మీరు రాజులుపట్టముకట్టుకొనునప్పుడు కాషాయవస్త్రములుకట్టుకొని యీయాచారమునడపుచువచ్చిరి. దేవరాజునసంతరము మున్నూరేండ్లవరకు వానిసంతతివారు ప్రసిద్ధులుకారు. పండ్రెండవ శతాబ్దమున జసూలనునత డాసంస్థానమునకు ప్రభువయి యొకబ్రాహ్మణుని యుపదేశమున జసల్మీరు పట్టణముగట్టెను. ఆ రాజు పిదప గద్దెయెక్కిన రావులందఱు పేరుప్రతిష్ఠలేనివారు. వారిలో లక్ష్మణసేను డనునతడొకడు. అతడు మందమతి పరమ మూర్ఖుడు. ఆరాజొకనాఁడు రాత్రి నక్కలు కూయుచుండ విని యేల యవి యేడ్చుచున్నవని యడిగెనఁట. చలిబాధ కోర్వలేక యఱచుచున్నవని మంత్రి బదులుచెప్పెనఁట. అదివిని యామూర్ఖుఁడు కుట్టుపనివానిం బిలిచి నక్కలకన్నిఁటికి చొక్కాలు కుట్టుమని యాజ్ఞాపించెనఁట. మంత్రిలు దొరికినన్నినక్కలకు చొక్కాలుకుట్టించి తొడిగిరఁట. అయినను నక్కలూరకొనక మరల రాత్రులు కూయుచుండవిని రాజు దానికి గారణము నక్కలకు వసియింప గృహములు లేకపోవుటయే యని తెలిసికొని మైదానములలో వానికొఱకు కొన్నియిండ్లు కట్టించెనఁట. ఆయిండ్లు మొన్న మొన్నటివఱకు నుండెను. ఈరాజుకాలమున నధికారమంతయు భార్య చేతిలోనుండెను. ఆమె యమరకోటరాజు కూఁతురు. మితిమీరిన యధికారము చేతఁబాల్పినందున కామెకు దగిన శాస్తి జరిగెను. ఆదేవిసోదరు లొకసారి జసల్మీరునకు రాఁగా రావులు వారిని జంపించి కోటగుమ్మమునకు గట్టించెను.

ఆరాజుయనంతరము వానికొడుకు గద్దెయెక్కెను. కానియతఁడప్రయోజకుఁడగుటచే లక్ష్మణసేనుని పినతండ్రి జయత్సి యనునతఁడు రావులయ్యెను. అతని స్వభావమువేరు. అతఁడు యుద్ధములలో వ

కలదేరిన జోదు. ఆనాఁటి ధనుర్ధరులకెల్ల గురువు. అతని కొడుకులు మూలరాజు, రత్నసింగు ననువారు తమబిడ్డలను, రాజపుత్రి కుమారులను విలువిద్యయందు గడునేర్పరులఁ జేసిరి అదియే ముందుముందు వారికి గొప్పయుద్ధములలో సాయము చేసెను.

అలాయుద్దీను కిల్జిరాజస్థానము మీఁద దండెత్తి చిత్తూరు నాశనము చేసిన కథ యీవఱకే యెఱుంగుదుము కదా. జసల్మీరు ప్రభువులుగూడ నీమహాప్రళయములో బుద్ధిపూర్వకముగ లోఁబడి పోయిరి. ముల్తానుప్రభువు చక్రవర్తియగు నలాయుద్దీనునకు గట్టవలసిన కప్పము పదునైదువందల గుఱ్ఱములమీఁదను పదునైదువందల కంచరగాడిదలమీఁదను వేసి పంపెను. ధనము దెచ్చుచున్న యీ బిడార మొక నదియొడ్డున నుండగా జయత్సీకొడుకులు దాని మాట విని గొప్పసైన్యముం దోడ్కొని ధాన్యపువర్తకుల వేషములు వేసికొని యాబిడారముమీఁద బడి యీ ధనముం దోఁచుకొనిరి. అదివిని జయత్సీ చక్రవర్తిస్వభావ మెఱిఁగినవాఁ డగుటచేఁ జాల భయపడి కోటమరమ్మతు చేయించి లోపలనున్న స్త్రీలను బిడ్డలను సురక్షితముగు తావునకు బంపి యవధ్యులగు వారి నిచ్చవచ్చిన చోటికి బోవనిచ్చి చుట్టుపక్కగ్రామములు నిర్మనుష్యముగ జేసి తాను కొడుకులు మనుమలు సంరక్షణకుసిద్ధమై చక్రవర్తిరాక కెదురు చూచుచుండిరి. అతని చిన్నకొడుకులు కోటవెలుపల నొక చిన్నసేనం గూర్చుకొని ముందుగ జక్రవర్తి సేనలం దలపడ నుద్యుక్తులై యుండిరి. అల్లాయుద్దీను మాబూబనెడు సేనాపతిని గొప్పసైన్యమిచ్చి జసల్మీరునకు బంపెను. ఆసైనికులినుప కవచములు దొడిగికొని క్రొత్తాలు మబ్బులవలె భయంకరముగ నడువఁజొచ్చిరి. జయత్సీ కోటసంరక్షించు నుపాయములు చక్కగా నెఱుఁగును. ఆకోట కేఁబదియాఱు బురుజులుండెను. రావు లాబురుజులమీఁద కోఁటగాపాడునిమిత్తము మూడువేల యేడువందలమంది సైనికుల నేర్పరచి మఱి రెండువేల సైనికులను సమయము వచ్చినప్పుడు రక్షించుటకు నిలువయుంచెను. శత్రువులు కోటముట్టడి నారంభించిరి. ఒకనారము ముట్టడి యగునప్పటికిఁ జక్రవర్తి సైన్యములో నేడువేలమంది కడతేరిరి. ఆముట్టడి రెం

డేండ్లు నడచెను. ఆకాలములో యుద్ధములు నిరంతరాయముగ జరుగుటచే నెవరు ముట్టడించువారో యెవరుముట్టడింపఁబడువారో తెలియదయ్యె. రాజపుత్రులు కోటగోడలవెనుక నెండ వాన చొరనిప్రదేశములలోఁ దాఁగొని సరకుల స్వేచ్ఛగా దెప్పించుకొనుచు యుద్ధము చేసిరి. తురకసేన జయత్సికొడుకులకు జడిసి శిబిరమువిడిచి పగతురపై రాఁజాలదయ్యె. అట్లున్నను రావుల్ కొడుకులు పగతురకు సరకులను రానియ్యరైరి.

దీర్ఘయుద్ధములు జరుగుచున్నప్పు డుభయపక్ష సైనికులకుఁ దరుచుగా ప్రొద్దుపోదు. అందుకు రెండుపక్షములవారుఁ దరుచుగ నాటపాటలం జరుపుచుందురు. రావుల్ కొడుకులలో నొకఁడగు రత్నసింగు బగతుఁడగు మాబూబుతో నెట్లో మైత్రిపాటించెను. ఇద్దఱు చతురంగ మాడుటలో నేర్పరులని యొండొరులకు దెలిసినపుడు వారిమైత్రి మఱింత యధికమయ్యెను. ప్రతిదిన మేదో కాలమేర్పరచుకొని రాజకుమారుడు కోట వెడలియు నవాబు శిబిరము వెడలియుఁ గలిసికొని చతురంగ మాడుచుందురు. సేవకులు చతురంగపుబల్ల నొకచెట్టుక్రిందవేయ వారిరువురు గడుమైత్రితోఁ జాలసేపాడుచువచ్చిరి.

ఈకాలక్షేపము రమారమి యెనిమిదేండ్లు జరిగెను. అంతట రావుల్ జయత్సి మృతినొంద జ్యేష్ఠకుమారుఁడు మూలరాజు గద్దెయెక్కెను. నవాబు యథాపూర్వకముగ జతురంగ మాడుటకువచ్చి రాజపుత్రుల సంతోషమును గనిపెట్టి కారణమేమనియడిగెను. మూలరాజు పితురనంతరము సింహాసన మెక్కినందున సంతోషము గలిగెనని సేవకులుత్తరముచెప్పిరి. అదివిని నవాబు మూలరాజు పట్టాభిషేకమునకు జాలసంతసించి మేలుగోరి చెట్టుక్రిందగూడి చతురంగమాడుట యింతటినుండి సంభవింపదనియు నదియే కడసారియనియు విచారపూర్వకముగా జెప్పెను. దానికిగారణ మేమన నల్లాయుద్దీను తన సేనాపతి పగతురతో సతిమైత్రిజేసినాడనివిని చతురంగ మాడవద్దని వర్తమానమంపెను. అందుచేత నవాబావిధమున జెప్పి మరునాడు యుద్ధములో మరల గలిసికొన వచ్చునని రత్నసింగును వేడుకొనెను. మరునాడు నవాబు

చెప్పినట్లు మహమ్మదీయులు యుద్ధసన్నద్ధులైరి. ఆమాట మందేవినుటచే రాజపుత్రులుగూడ రణోన్ముఖులైరి.

అప్పుడు సంకులసమరము జరిగెను. మహమ్మదీయులలో దొమ్మిదివేలమంది మృతినొందుటచే వారిసైన్యమెట్టకేలకు పారిపోవలసివచ్చెను. చక్రవర్తి యాపరాభవమును సహింపక తనసైన్యమును వెండియు బలపరచి యుద్ధముసాగించెను. కోటలోనున్నవారికి భోజనసామగ్రులు క్రమక్రమముగ క్షీణించెను. లోనున్న రాజపుత్రులసంఖ్యయు నంతకంతకు దిగనారెను. అంతట మూలరాజుమంత్రి సామంత సేనాపతి ప్రముఖులను బంధువులనుబిలిపించి యిట్లనియె. "మనము మహాశౌర్యముతో శత్రువులపాలబడకుండ దొమ్మిదేండ్లు కోటగాపాడితిమి. పదార్థము లయిపోయినవి. బలముక్షీణించినది. ఇప్పుడు కర్తవ్యమేమి?" ఆ వచనములకు రాజపుత్రు లిట్లనియుత్తరముచెప్పిరి. "కర్తవ్యమేమున్నది? మన కులాచారప్రకారము ముందుగా నంతఃపురస్త్రీలను బరిమార్చి పిమ్మట మనము రణరంగమునఁ బ్రాణమువిడుచుటయేగార్యము"అని కృతనిశ్చయులై వారు సన్నాహముచేసికొని మరునాఁ డుదయమున జూచునప్పటికిఁ జక్రవర్తిసైన్యము కానంబడలేదు. అంత గొప్పసైన్యమును జిరకాలము విదేశములలోనుంచుట కిష్టములేక చక్రవర్తి కోట ముట్టడి యేమైననుసరే తత్క్షణముబయలుదేరిరమ్మని సైన్యమున కాజ్ఞాపించెను. అందుచేత మహమ్మదీయసైన్యము గానఁబడదయ్యె. అది చూచి రాజపుత్రులు మృత్యుముఖమునుండి బయటఁబడినట్లు మహానందభరితులై పరవశులైయుండిరి. ఆయుత్సాహసమయమున వారదివఱకు చెఱపట్టిన నవాబు తమ్ముఁడొకఁ డదియేసమయమని తప్పించుకొని పారిపోయెను. పోయి జనల్ మీరుకోటలోనున్న గుట్టంతయు సోదరునితోఁజెప్పెను. ఆగుట్టెఱిఁగి మహమ్మదీయసేనాపతి తనసైన్యమును దీసికొని తలపెట్టినపని సంపూర్ణముజేయుటకు మరల జనల్ మీరునకువచ్చెను. ఆసైన్యముంజూచి మూలరాజు రత్నసింగుతో నిట్లనియె. "నీవు నవాబునకుఁగల స్నేహమిదియేగదా! వానితమ్ముని జెరపట్టినప్పుడే మనము సంహరించినపక్షమున వాడువాయి యున్నతో

గట్టుమట్లెల్లఁ జెప్పకయుండునుగదా? మనమూరకుండుటచే నీయుపద్రవమువచ్చెను. మనమేమి చేయుదుము?

అనవుడు రత్నసింగిట్లనియె "ఇప్పు డొక్కటే దారియున్నది. ఆడువారందఱు అగ్నిప్రవేశముగుటయు, మగవారందఱు రణమున మరణమొంది వీరస్వర్గ మధిరోహించుటయు, కోటలోనున్న ప్రతివస్తువు నాశనము జేయుటయు." ప్రధానపురుషులందఱు రత్నసింగుమాటల నామోదించిరి. మూలరాజును వారికందఱు కుతూహలముగలుగున ట్టిట్లనియె. "సరే మీరందఱు శౌర్యముగల వంశములందుఁ బుట్టితిరిగదా. మఱియు మీరాజువిషయమున మీప్రాణములైన దాఁచనివారు మీరు లోకంబున నేశూరులు సాటిరారు. యుద్ధమున నేనుఁగులైన మిమ్మెదిరించి బ్రతికి పోలేవు. నామానరక్షణము మీచేతిలోనున్నది. మీప్రతాపము వలనఁ జసల్మీరు వెలయుఁ గాక!"

అని పలికినపిదప మూలరాజు రత్నసింగు తమతమ యంతఃపురముల కరిగి తమ నిర్ధారణమును రాణుల కెఱిఁగించిరి. ఆవార్తలు విని రాణులలో నొక్కతె యిట్లనియె. "మీపనిమీఁద మీరుండుఁడు. మేమీరాత్రి పయనమై రేపుదయమున స్వర్గములోఁ బ్రాతకాపులమైయుందుము." తక్కిన రాణులు రాజపుత్రస్త్రీలు తద్విధముననే బలికిరి.

రత్నసింగునకు మనసులో నొక్కవిచారముండెను. అతని కిరువురు కొడుకులుగలరు. పెద్దవానిపేరు గురుసింగు. రెండవవానినామము కనూరు. అందు జ్యేష్ఠుఁడు పండ్రెండేండ్లవాఁడు. తనయనంతర మాపసిబాలు రిరువు రేమగుదురోయని బెంగఁగొని రత్నసింగు వారిని రక్షింపుమని నవాబునకు వర్తమాన మంపెను. అతఁడు వాని మాటలయందు గౌరవముంచి బాలకుల నిరువుర సంరక్షించునట్లు బ్రమాణముచేసి వారిం దనకడకు తోడితెచ్చుటకు నమ్మికగల యిరువుర సేవకుల నంపెను. రత్నసింగు బిడ్డలం గడసారి కౌఁగిలించుకొని యాసేవకుల కప్పగించెను. వారును జాగరూకతతో వారిని దోడ్కొనిపోయి మాబూబున కప్పగించిరి. ఆమ్లేచ్ఛ సేనాపతి యాబాలకులను జూచి పగవాని

బిడ్డలని వేరుభావముజూపక మిక్కిలి యాదరించి మంచిమాటలాడి వారి శిరస్సులమీఁద దనచేయి పెట్టెను. మహమ్మదీయులలో శిరస్సు మీఁదచేయివేయుట రక్షించుటకు ప్రమాణము చేయుట. అట్లు చేసి యా తురక పిమ్మట నిరువుర బ్రాహ్మణులం బిలిపించి యాకుమారుల వారికిజూపి రాజపుత్రుల గౌరవమునకుం దగినరీతిగ వారి కన్నపానాదుల పెట్టించి విద్యాబుద్ధులు చెప్పి బాగుచేయుమని యప్పగించెను.

ఆరాత్రియే కడపటిదగుటచేఁ గోటలో నున్నవారందఱు గలసిమెలసి మెట్టెటో నలుజాములు గడపిరి. తెల్లవారినతోడనే ప్రాతఃకాలకృత్యములు దీర్చికొని యీశ్వర ప్రార్థనలుజేసి కోటలోనున్న యిరువదినాలుగువేలమంది స్త్రీలొక్కచోట గుంపుగూడిరి. పాలుత్రాఁగెడు పసిబిడ్డయుఁ దలనరసిన వృద్ధయు వివాహముకాని కన్యయు పదుగురు బిడ్డలతల్లియు నా డచ్చటనే యుండిరి. వేయేల? ఆఁడపురు గొక్కటియైన మిగులలేదు. కొందఱు కత్తులతోఁబొడుచుకొని మృతినొందిరి. కొందఱు తమదేహముల నగ్నిహోత్రిన కాహుతులు జేసిరి. శత్రువునిబారిజిక్కుట కొక్కయంగనయైన మిగులదయ్యె. స్త్రీలట్లగుచుండ పురుషులందఱు మేడలెక్కియుఁ గోటగోడలెక్కియు నాఘోరకృత్యములుజూచి తమభార్యలం గలిసికొనుసమయము తమకుఁగూడ సమీపించుచుండెనని చాలసంతోషమొంది యాయుధములుధరించి యదివఱకు దాల్చిన రక్తవస్త్రములు గుఱ్ఱపుజీనులపై బరచుకొని యొండొరులం గడసారి కౌఁగలించుకొని వివాహమునకుఁ జనినట్లు యుద్ధమునకుం జనిరి. తొమ్మిదిసంవత్సరముల ముట్టడిలోను గడతేఱక యప్పటికి మిగిలిన పురుషులు మూఁడువేలయెనిమిదివందలు. ఈసైనికులందఱుఁ గోట తలుపులందెఱచి యొక్కమారు శత్రువులం గవిసిరి.

అప్పుడు ఘోరయుద్ధముఁజరిగెను. రత్నసింగు సింగమువలె విజృంభించి నూటయిరువదిమంది యమీరులను దనకత్తికెరచేసి సమరమహాసముద్రమున మునిఁగిపోయెను. మూలరాజు తనబల్లెముతోఁ దురకలశరీరములను గ్రుచ్చిగ్రుచ్చి పొలియించెను. నాఁడు నెత్తురువరదలై పారెననుట యతిశయోక్తిగాదు. మృత్యుదేవత తలవిరియఁబోసికొని

విచ్చలవిడిగ విహరించెననుట కవిచాతుర్యముగాదు. యుద్ధముముగిసిన పిదప నవాబు మూలరాజు రత్నసింగుల కళేబరముల వెదకించి తెప్పించి కోటలోనికిం బంపించి తగిన గౌరవములతో దహనములు జేయించెను. అనంతరము నవాబు రత్నసింగు కొడుకులను జాగరూకతతోఁ గాపాడి వారు యుక్తవయస్కులైనపిదప రాజ్యభారము నప్పగింపఁదలంచుచుండ నంతలో నతనికి మరణము సంభవించెను. ఆనవాబుకొడుకులు తండ్రిచేసిన ప్రతిన నెరవేర్చుట కాకుమారులను ప్రేమతోఁ బెంచిరి. వారట్లు ఢిల్లీలోఁబెరుగుచుండ మొగలాయీ యల్లాయుద్దీను రాజ్యముపై దండెత్తిరి అప్పుడు రత్నసింగు కుమారుఁడగు గురుసింగు చక్రవర్తికి మహోపకారముగావించెను. ఆయుపకారమునకు సంతసించి యల్లాయుద్దీను కృతజ్ఞుడై పిత్రార్జితమగు రాజ్య మాకుమారునకుఁ బట్టము గట్టి యిచ్చి మున్ను తనసేనాపతియగు మాబూబు పాడుచేసినకోటను మరల గట్టుకొనుటకు సెలవిచ్చెను. ఆగురుసింగు కొంతకాలమేలి పుత్రహీనుఁడై మృతినొంద రాజ్యము వానిజ్ఞాతులలో నొకని యధీనమయ్యెను.

పదునైదవశతాబ్దప్రారంభమునందు జసల్మీరుమండలము రాజులు మహాయుద్ధమునందుఁ దగిలి యనేకులు నాశనము నొందిరి. ఈయుద్ధము వివాహముతో నారంభమై మరణముతో నంత మొందెను. జసల్మీరు సంస్థానములో 'పోగల్' అను పేరుగల చిన్నరాజ్యము గలదు. దానిని రాణింగదేవరావు పాలించుచుండెను. అతనికొడుకు సాధువనువాఁడు. మేటివిలుకాఁడై చండశాసనుఁడని ప్రసిద్ధి వడసెను. అతనిపేరువిన్న రాజసంస్థానమందలి మహావీరులు చండుఁడు మొదలైన వారుసయితము గడగడవడంకుచు వచ్చిరి. ఇతరసంస్థానములం ద్రోపుడు జేయుటలో నందివేసినచేయియని పేరువడిన హర్బశంకరుఁడుసయితము సాధువుముందర దివిటీముందర దీపమని చెప్పవచ్చును. ఒకనాఁడు సాధువు స్వబలముతో నొకదండయాత్రచేసి వచ్చుచుండ మధ్యమార్గమున మోహాలువంశస్థులకు దొరయగు మాణిక్యరావు వానింజూచి తనకోటకుంబిలిచెను. సాధువు దూరమాలోచింపక పిలిచినతోడనే వానికోటకుంబోయి యతిథియయ్యెను. దేశమునంతను గడగడవణం

కించుచున్న యమ్మహాశూరుని గన్నులారచూడవలయునని కోటలోని వారంద ఱుబలాటపడిరి. రాజబంధువులు సేవకులు నెపమేదో గల్పించుకొని తప్పక వానింజూచిపోయిరి.

మాణిక్యరావు పుత్రికయగు కురందేవి తక్కినవారివలెనే వానింజూడ నభిలషించి తెరలమాటుననుండి పలుమారు వానిం దొంగితొంగి చూచి వానిని మోహించెను. రాత్రి భోజనానంతరమున మిక్కిలి యవసరమయిన పనిమీఁద మాటలాడవలసియున్నదని కురుందేవి మాణిక్యరావు నంతఃపురమునకు రమ్మని వర్తమాన మంపెను. అంతయవసరమగు పని యేమియని యోచింపుచు మాణిక్యరావు పుత్రికాంతఃపురమునకుఁ బోవనాబాలిక తాను సాధువును దప్ప మఱియొక పురుషుని వివాహమాడుట లేదని యొట్టుపెట్టుకొనిసత్వరమ పెండ్లిచేయుమనితండ్రిం బ్రార్థించెను. మాణిక్యరావు కూఁతురుపలుకులు విని విస్మితుఁడై "అమ్మా! ఈవఱకేనిన్ను మండూరు నాగూగుసంస్థానములప్రభువగు చంద్రుని పెద్దకొడుకునకు పెండ్లి చేయఁదలచి ప్రధానము జేసితిని. ఇప్పుడు మరల నిట్లు చేయుట న్యాయమా? కావున నీపంతమువిడువు" మనిబ్రతిమాలుకొనెను. ఎంతబ్రతిమాలుకొన్నను కురుందేవి తనమూలమున నెవ్వరి కేమికష్టములు వచ్చునోయని విచారింపక పట్టినపట్టు విడువదయ్యె. కూఁతురట్లుచేసినను లోకవ్యవహారవేత్తయగు సాదువార్త విన్నప్పుడు తనకు సాయము చేయకపోవఁ డనుకొని మాణిక్యరావు కురుందేవి ప్రతిజ్ఞ సాధువున కెఱిగించెను.

రాజకన్య మోహపరవశయై వివాహార్థము పురుషుని వరించినప్పుడు రాజపుత్రుఁడా బాలికమాటం ద్రోసిపుచ్చఁగూడదని రాజపుత్రులలో నొక నీమముగలదు. అందుచే వృద్ధాచారము దాటఁగూడదని సాధువు మాణిక్యరావు తన్నెంత నిరుత్సాహపరచినను బీరువోక కురుందేవిని వివాహమాడక మాననని చెప్పెను. మాణిక్యరావు దయాళువు శాంతశీలుఁడు నగుటచే గుమార్తె పంతమే చెల్లనిచ్చి కులాచారప్రకారము కొబ్బరికాయ పసపుకుంకుమ పోగలునకు బంపి ప్రధానము జేసి వివాహముహూర్త మేర్పరచెను. సాధువు బంధుమిత్రపరివారముతో బాణిగ్రహణము నిమిత్తము మాణిక్యరావుకోటకు

పోయెను. కురుందేవి యంతకుమున్నె రహతూరు వంశస్థుడు చండుని కొడుకునగు నిరంకువలునకు వాగ్దత్తము సేయఁబడినది. ఇరంకువలుడు మున్ను తనకుఁ బ్రధానము చేయఁబడిన యొకకన్య యొకద్రోహుడుకాని యధీనమగుచుండెనని విని పెచ్చుపెరిగిన యీసున నూరకుండఁజాలక యా క్రొత్త పెండ్లికొడుకు క్రొన్నెత్తురు జూచితీరవలయునని శపథము చేసి సహాయార్థము బంధువుల ననేకుల బిలిచి బయలుదేరెను. నాలుగువేలమంది రహతూరులు వానికి బాసటలై నిలిచిరి. కొల్లగాండ్రకు గురువగు హార్బళంకరుడుగూడ తనగుంపులతో వానికిఁ దోఁడుసూపెను. ఈ సైన్యమునకు మెహారాబను నతఁడు నాయకుఁడై నడపించెను. ఈమెహారాజు కొడుకులలో నొకనిని బూర్వము సాధువు చంపిన కతమున వారికిరువురకుండిన పాతపగఁ దీర్చుకొనుటకై యీప్రభువు బయలుదేరెను.

వివాహము సుఖముగా జరిగెను. ఆమహోత్సవానంతరమున సాధువు భార్యాసమేతుఁడై స్వదేశమునకు బోవసమకట్ట మాణిక్యరావు కూఁతునకు నిజముగా నప్సరసలవంటి పదముగ్గురు పరిచారికలను వెండి బంగారు వస్తువులను వాహనంబులను జాల నరణమిచ్చి ప్రయాణము నిరపాయముగ నుండుటకు వెంట గొంత సైన్యముం దీసికొని పోవుట మంచిదని "నాయనా నీ సెలవైనపక్షమున నాలుగువేల సైనికుల నీ వెంటబంపెద. దీని కొడంబడు" మని బ్రతిమాలెను. మామ పలుకులు విని యల్లుఁడు నవ్వి "నాతో నేడువందలమంది భట్టీలు వచ్చినారు. వారుండగ మఱియెవ్వరు నక్కఱలే" దని నిర్లక్ష్యముగ నుత్తరమిచ్చి మామగారి ప్రార్థనముమీఁద తన బావమరదులలో నొకనిని సైనికుల నేఁబదిమందిని వెంటఁ గొనుపోవుటకు సమ్మతించెను.

ఆ పెండ్లివారట్లు బయలుదేరి నిరపాయముగఁ గొంత దవ్వరిగి యన్నపానాదులకు ననుకూలముగనున్న యొకతావున విడిసి యాపూట నట గడపఁదలఁచిరి. సాధువు బంధువులలో జయతంగుఁడను శూరుఁ డొకఁడుండెను. ఆతఁడు సైనికుల కోలాహలము లేనిచోట సుఖముగ నిద్రింపవలయునని బసచేసిన తావునకు గొంతదూరమున గుఱ్ఱపుజీను

నేల బరచుకొని కళ్ళెము భుజమునకుఁ జుట్టబెట్టుకొని పండుకొనెను. ఆతనిగుఱ్ఱము తెల్లనికాళ్ళు మొగమున తెల్లని మచ్చ మొదలగు కళ్యాణలక్షణములుగల యుత్తమజాతి తురంగము. ఆహయము మేఁతమేఁయక నిద్రించుచున్న యజమానుని సంరక్షణమే ప్రధానముగ జేసికొని నలుగడలం బరికింపఁ జొచ్చెను. అంతలో గుఱ్ఱముల డెక్కల చప్పుడులు వినంబడెను. వెంటనే కొంతసేన గానఁబడెను. ఆసైనికుల మొగములు మున్ను గుఱ్ఱమెప్పుడు జూడని క్రొత్తవి. అందుచే నాయశ్వము యజమానున కేదో యపాయము మూఁడనున్నదని గ్రహించి వానిం గాళ్ళతోఁ ద్రొక్కసాగెను. ఊరక త్రొక్కుచున్నదనుకొని జయతంగుఁడు "ధవళపాదీ! నన్ను నిద్రపోనిమ్ము త్రొక్కకు" మని బద్ధకముతో బలికి కాళ్ళావలకు ద్రోసివేసెను. త్రోసినను గుఱ్ఱమూరకొనక మాటిమాటికి మరల ద్రొక్కుటచే జయతంగుఁ డేదో యపాయమున్నదనుకొని తక్షణమే లేచి నలుదెసలఁ జూచెను. చూచునప్పటికి రహాతూరులు వానిం జుట్టుముట్టిరి.

మెహరాజు జయతంగు నదివఱ కెఱిఁగియుండుటచే నిరంకువలునకు వానిం జూపెను. ఇరంకువలుఁడు తనరహాతూరు భటులలో నొకనిని బిలిచి మాలో నెవరితోనైన ద్వంద్వయుద్ధమునకు రమ్మని జయతంగుని బిలువుమని పంపెను. ఆభటుఁడు పోయి ద్వంద్వయుద్ధమునకు రమ్మని బిలువ జయతంగుఁడు "వచ్చుటకు నాకు భయములేదు. కాని యిప్పుడు రాఁజాలను. నానల్లమందు మద్దతయిపోయినది. మెహరాజువద్దనుండి గాని యిరంకువలుని కడనుండిగాని యొక మోతాదు నాకుఁ దెచ్చిపెట్టి యించుకసేపు మరల నిద్రింపనిత్తువేని యుద్ధమునకు సిద్ధమయ్యెద" నని చెప్పెను. ఆభటుఁడుపోయి యప్పలుకు లెఱిఁగింప మెహరాజు కావలసిన నల్లమందుమద్దతు వానికంపెను. అదిచేకొని జయతంగుఁడు నసాళమంటునట్లు పీల్చి మరల గాఢముగ నిద్రించి మెలకువ వచ్చినపిదప కలహమున కభిముఖుఁడై తన హయము నెక్కి గుఱ్ఱమున కుత్సాహాకరములగు పలుకులు పలుకుచు వెడలెను.

అతఁడు కొంతదవ్వరుగునప్పటికి శత్రుబలమునుండి యొకజోదు వానిమీఁది కురికెను. గుఱ్ఱము జోదు కలసి వానిని తక్షణమే కడతేర్చిరి

నెత్తురు కంటఁబడుటయు జయతుంగుడు పులివలె భయంకరుఁడై శత్రుమండలమధ్యమున దుమికెను. ఇరంగువలుఁడు మోహరాజు సంకులయుద్ధమున కొప్పుకొనక తమపక్షము నుండి యొకవీరుఁడు శత్రుపక్షమునుండి యొకవీరుఁడుఁ గలిసి వేరువేరుగ యుద్ధములు సేయువలయునని యేర్పరచిరి. ఆనియమమున కొడంబడి రెండుసైన్యములు దారుణముగఁబోరెను. ఇరంకువలుని బలములో నాలువందలమంది మృతినొందిరి. సాధువు సేనలో రమారమి నాలుగువందలు గడతేరిరి. అట్లు జరుగుచున్న యాకలహమును గలహకారిణియగు కురుందేవి తెరచాటుననుండి చూచి యానందించుచుండెను. అప్పుడు సాధువు గుఱ్ఱమెక్కి శత్రుబలముం జొరబడి ద్వంద్వయుద్ధమునకువచ్చిన యిద్దరు మహావీరులను జంపి తనశిబిరమునకుం బోయి భార్య మెప్పునందెను. శత్రువులు వాని జయమున కోర్వక మరల డీకొనుటయు నతఁడు తనశరీరమునిండ దగిలిన గాయములం బట్టి యటమీఁద జయమునొందుట దుస్సాధ్యమని మరణోన్ముఖుఁడై రణమునకుఁబోవసమకట్టెను. అప్పుడు క్రొత్తదంపతులు కడసారి దృఢాలింగనము చేసికొనిరి. కురుందేవు మూడునాళ్ళు కాపురము చేసిన క్రొత్తపెండ్లికూతురయ్యు భర్తకుత్సాహము గలుగుటకిట్లనియె. "నేను మీవీరకర్మమును గనిపెట్టుచునే యుండెదను. రణముననుండి మీరు మరల రానియెడల నేనే మీకడకు సత్వరము వచ్చెదను."

సాధువు నిర్విచారముగ రణరంగమునకు బోయి ద్వంద్వయుద్ధమున కిరంకువలుని బిలిచెను. ఆతఁడు తత్క్షణమే వచ్చి వాని నెదుర్కొనెను. తళతళమని కత్తులు మెరయ నిరువురు నొండొరులం దాకిరి. సాధువు తన మొదిరి నొడిసిపట్టి యొక్కయేటున నేలంగూలనేసె. ఇరంకువలుడు నేలగూలుచు సాధువుం బట్టుకొని తలపై నొక్కదెబ్బగొట్టెను. ఆ దెబ్బతో సాధువక్కడనే మృతినొందెను. ఇరంకువలుఁ డప్పటికి ప్రాణముతో నుండుటచే సేవకులు వానిని శిబిరమునకుం గొంపోయిరి. ఆయుభయవీరు లట్లు పరస్పరఖడ్గహతుల ద్రెళ్ళుటగని సైనికులు యుద్ధమును మానిరి.

కురుందేవి భర్తృమరణమును విని శోకింపక పనికత్తెలం బిలిచి ప్రాణేశ్వరుడు బడియున్నచోటనే చితి బేర్పుమని యానతిచ్చెను. సేవకులు కాష్ఠములం బేర్చి చమురువోసి సాధువు కళేబర మందు బెట్టిరి. అంతట కురుందేవి చితిజేరి యొకఖడ్గముం దెప్పించి దానిని గుడిచేతితో బట్టుకొని తన యెడమచేయి తెగవేసికొని పరిచారకులం బిలిచి "ఓసీ! యీభుజమును పోగల్లునకు గొంపోయి నాప్రాణేశ్వరుని తండ్రిగారికిం జూపి మీకోడ లిట్టిదిసుడీయని చెప్పు" డని యాజ్ఞాపించి రెండవచేతితో మగని తనయొడిలోనం బెట్టుకొని యాంతతో నిలువక పరిచారిక నొకర్తు బిలిచి "ఓసీ! నాకుడిచేయి ఖండించి దాని మీద నున్న నాపెండ్లినాటి నగలను మాతండ్రి యాస్థానములోనున్న చారణున కిచ్చివేయుడని యానతిచ్చెను. పరిచారిక యజమానురాలు చెప్పినట్లు చేసెను. అంతట నాయింతి కాంతునితో గలిసి యగ్నిదేవుని కాహుతియయ్యె.

ఇరంకువలుడు గాయములతో గొన్నినాళ్ళు బాధపడి యెట్టకేలకు మృతినొందెను. వీరుల కిరువురకు నంతము గలిగినను కలహముల కంతము గలుగవయ్యె. కుమారులు మృతినొందిన వార్తలు విని వారితండ్రులు కలహమునకు డీకొనిరి. సాధువు తండ్రియగు రాణింగుదేవురావు పుత్రుని మరణవార్త విని కోడలు బంపిన హస్తమును జూచి శత్రువులపై బగదీర్చికొనవలయునని చుట్టములనెల్ల బిలిపించి మూకలం గూర్చుకొని బయలుదేరి వెనుకటియుద్ధములో బ్రధానముగ బనిచేసిన హార్బాసంక్లా యనునాతని దాకెను. సంక్లాకు మిక్కిలి యపాయకరముగుగాయము తగిలెను. వానిసైనికులు మూడువందల యేబదిమందిలో నిరువది యైదుగురు మాత్రమే జీవించి పారిపోయిరి. రాణింగదేవుడు పగతీరం గసిదీరజంపి దొరకిన సొత్తెల్ల దోచుకొని జయప్రాప్తికి జాల సంతసించి హాయిగా మరల దనకోటకుం బోవుచుండెను. అంతలో నెక్కడ నుండియో యిరంకువలుని తండ్రియు మండూరు సంస్థానప్రభువునగు చండుడు ప్రచండ కోపముతో వాని కడ్డమువోయి తాకెను. అప్పుడు చాలసేపు సందడికయ్య మయ్యెను. రాణాంగదేవుడు తనయనుచరులం గలిసి యుద్ధభూమింబడిరి. చండుడు

జయశీలుడై శత్రుసంహారము జేయ గలిగినందుకు మిక్కిలి సంతసించి మండూరునకు బోయెను.

వైరమప్పటికి సంతమొందలేదు. రాణంగదేవుని పుత్త్రులగు మిహిరుడు, టన్నుడు కలహాగ్నిని మరల రవులుకొల్ప సమకట్టిరి కాని పోగల్లు సంస్థానము మిక్కిలి చిన్నదగుటచే బలవంతులు ధనవంతులు నగు మండూరురాజుల ధాటి కాగలేదని వారు తెలిసికొనిరి. క్రొత్త పెండ్లికొడుకగు సోదరుని సోదరానంతరమున జనకుని వధియించిన చండుని జెండాడక విడుచుటకిష్టము లేదు. చాలని పౌరుషములకుబోయి సంస్థానము దిబ్బచేయుట కంతకన్న నిష్టము లేదు. ఎట్లైన పితృపరాభవము మాన్పుకొనవలయునని కృతనిశ్చయులై యాసోదరు లిద్దరు తమకు పోగల్లుసంస్థానమునంగల హక్కులన్నియు వదలుకొని కట్టుగుడ్డలతో ఢిల్లీకి బోయిరి. పోయి చక్రవర్తియగు కిజరుఖానునుజూచి స్వమతము విడిచి తురకలై పగతుడగు చండునిమీదికి దండెత్తి పోవుటకు సేన నిమ్మని వాని నాశ్రయించిరి. చక్రవర్తి కొంతసేననిచ్చెను. ఆబలముం గూర్చుకొని వారు చండునిమీద కరుగుచుండ జసల్మీరురాణా యొక్క మూడవకొడుకగు కేలన్ వారికిం దోడుసూపెను. కేలన్ కు మొదటినుండి పోగల్లుసంస్థానప్రభువులమీద నిష్టమగుటచే నతడు వారిం గలిసి శత్రుసాధనము కేవలము శౌర్యముచేతనే గాక మాయోపాయముచేతగూడ చేయవలయునని టన్నునకు మిహిరునకు గూడ నుపదేశించెను. పగ దీర్చుకొనుటకే తురకలయిన యారాజకుమారులిద్దరు వాని యుపదేశము విని యతని చెప్పినట్లు నడువ నొడంబడిరి.

అప్పుడు కేలన్ ముందు మాయోపాయమే యుపయోగింప దలచి చండునకు వినయముతో నొక జాబు వ్రాసెను. ఆజాబులోని విషయము లివి. "మన రెండుసంస్థానములకు గల నిరంతరవైరము నాకు మిక్కిలి సంతాపము గలిగించుచున్నది. మనము సంధిచేసికొని నెమ్మదిగ నుండగూడదా? మన దండయాత్రల మూలమున సరిహద్దులలోనున్న జనులు వేగిపోవుచున్నారు. సంధికి నేనే ప్రథమప్రయత్నము జేసెదను. నాకూతురును నీకిచ్చి వివాహము చేసెదను. రాజపుత్త్రుల కులాచారప్రకారము నీవు మాయింటికివచ్చి కన్యను బాణి

గ్రహణము చేయవలసినదే! కాని నాగృహమునకు వచ్చుటకు నీమనసులో ననుమానముండవచ్చు. కనుక నాచార విరుద్ధమయినను సరే నాపుత్రికను వివాహము నిమిత్తము మీయింటికే పంపెదను.''

ఆలేఖలోనున్న విషయములు చండునకు మిక్కిలి గౌరవము కలిగించునవియు ఖేలనునకు మానహానికలిగించు నవియునై యుండెను. రాజపుత్రుడైనవా డెవ్వడాడంబడని యంతనైచ్యమునకు కేలన సమ్మతించుటచే చండుడు వానిని నమ్మి వివాహమున కంగీకరించెను. వివాహము నాగూరులో జరుగుట కేర్పడెను. కేలన తనకుమార్తెం దీసికొని జయులుదేరి వచ్చెను. చండుడు చుట్టములను నెచ్చెలులను స్వల్ప పరివారమును వెంట బెట్టుకొని కోటవిడిచి పెండ్లివారి నెదుర్కొనుటకు కొంతదూర మరిగెను. పెండ్లికూతురు వారిపక్షమున మునుముందు చిన్నగుఱ్ఱపుదళము బరువుతోనుండిన కొన్నియొంటెలువచ్చెను. దాని వెనుక తలుపులుమూసినరథము లేబదివచ్చెను. ఆయరదములచుట్టు గొంత రక్షకసైన్యముండెను. పెండ్లివారు వచ్చిన రాకజూడ చండునకు లోలోపల ననుమానము తట్టెను. సారెకావిళ్ళుగాని వెండిమంచములు గాని బంగారు నగలుగాని వానికండ్ల కగపడలేదు. గుఱ్ఱపుదళము కొంచెము సన్నాహము చేయ నారంభించెను. అదిచూచి చండుడు వెనుకకు మరలవలసినదని స్వజనమున కాజ్ఞయిచ్చెను. కాని యాజాగ్రత్త లాభకారికాలేదు.

ఏబది రథములనుండి మహాధీరు లనేకులు గుభాలు గుభాలున నేలకురికి కత్తులుదూసి చండునిమీద బడిరి. దానితో గలిసి తురకల మూకలు మఱియొక ప్రక్కనుండి వానిం దాకెను. చండుడు పలుకత్తుల పోటులుదిని తనకోటగుమ్మము నెదుటనే మృతినొందెను. చండుని వంశస్థులగు రహాతూరులు వడివడి కోటలోదూరుచుండ వగతురగు తురకలు రాజపుత్రులుగూడ వానితోగలిసి కోటలో బ్రవేశించిరి. ఢిల్లీనుండి వచ్చిన తురకలు పట్టణమంతయు దోచుకొన నారంభించిరి. కొండొకసేపు వారు కొల్లగొనినపిదప రెండుదెసలనున్న రాజపుత్రులు తమ పూర్వవైరములు విడిచి యొండొరులం గలిసికొని మన మందరము జీవించియుండగా మనయెదుట మహమ్మదీయులు రాజపుత్రపట్టణము

దోచుకొందురా? మనకిప్పుడు విరోధము లుండవలసినపని లేదు. రెండు వైపుల దండ్రికొడుకులు మృతినొందినారు. రెండుకుటుంబములు గౌరవములు నిలబెట్టుకొన్నవి. కాబట్టి యికముందు మైత్రిగలిగి యుండ మని యభిమానపరవశులై యాదోపుడు మాన్పదలచి యుద్ధమునకు సామాన్యశత్రువగు తురకను గూడదెంప నిశ్చయించిరి. అట్లు నిశ్చయించుకొని రహతూరులు భట్టీలుగలిసి తురకలమీదబడి దొరికినవారిని తుత్తునియలుగ ఖండించి దోపుడుధనము మరల దోచుకొని సంతుష్టహృదయులై తమతమ తావులకుంబోయిరి. ఈయుద్ధమున మిక్కిలి నష్టపడినవారు రాణాంగదేవునిపుత్రులు. స్వమతమువిడిచి బుద్ధిపూర్వకముగ తురకలై వారు కులభ్రష్టులయిరి. చక్రవర్తి యిచ్చిన సైన్యమును గోలుపోయిరి. మాయోపాయవిశారదుడగు కేలను పోగల్లునకు బోయి వారిరాజ్యమాక్రమించుకొనియెను.

కేలనుకొడుకు చాచడిదేవుడనువాడు పితురనంతరమున గద్దెయెక్కెను. అతడు తండ్రికన్న నేర్పరి. అతడు దుండగుడై చుట్టుప్రక్కల దేశములను బలుమారు కొల్లగొని యొకసారి సేనలతో పంజాబుదేశమునకరిగెను. అప్పుడతని కొకదారుణరోగము సంభవించె. మంత్రములుగాని మందులుగాని పనిచేయనందున మరణము సిద్ధమయినదని యతడెఱింగెను. రోగపీడితుడై పాన్పుమీద బండుకొని కుళ్లిచచ్చుట రాజపుత్రున కవమానకరమని యభిప్రాయపడి యట్టిచావు చచ్చుట కిష్టములేక యెవరైన నప్పుడు తనతో యుద్ధమునకు వచ్చినపక్షమున సమరమున గత్తిపోటుతిని మేను చాలింపవలయునని యత దభిలాష నొందెను. చాచకదేవుడు యుద్ధములయందు గడతేరిన పోటుమానిసి. అతనియెదుటనిలిచి యాకాలపువాడెవడు యుద్ధముసేయలేకయుండెను. అందుచే వానితోపోరుట కెవ్వరు దొరకరైరి.

అతనికి బూర్వకాలపుశత్రువు డొకడుకలడు. ఆశత్రువు ముల్తానురాజు. చాచకదేవుడు వానిని రెండుసారులు గొప్పయుద్ధములలో నోడించి చాల నష్టపఱచెను. అతనికి వీనిపేరు గర్భనిర్భేదకమైయుండెను. చాచకదేవుడు ఖడ్గమరణమునే బడయవలయునని యుబలాటపడి

యతినీచమై రాజపుత్రప్రతిష్ఠకుదగని మంచపుమరణము దనకుదప్పించి ఖడ్గమరణమిప్పింపవలయునని బ్రతిమాలుచు దన ప్రాతపగతుడగు ముల్తానురాజునకు వర్తమానమంపెను. ముల్తానురాజుపేరు కాలుషుడు. కాలుషు డావర్తమానమువిని నమ్మక యదియేమిదొంగయెత్తో ముల్తానుపట్టణము మూడవసారి పట్టుకొనుటకు పన్నినపన్నుగడకు కూడదా యని సందేహించెను. ఆవార్త దెచ్చినదూత వానిసందేహము వారింప నిట్లనియె. "చాచకదేవుడు నిన్ను ద్రోహము జేయదలచుకొనలేదని నేను ప్రమాణముచేసిచెప్పెదను. అతడు నీచేత గౌరవమైన మరణమునొంద వలయునని కోరుచున్నాడు. ఆయనయైదువందల సైనికులకంటె నెక్కువజనమును దీసికొనిరాడు." అనవుడు ముల్తానురాజు ప్రాతపగతుని గూర్చి జాలినొంది వానియిష్టప్రకారము యుద్ధమునకుపోవుట కొడంబడెను. చాచకదేవు డాపలుకులువిని సంతసించి లోకవ్యవహారోన్ముఖుడై భార్యలవద్దసెలవుగైకొని యాస్తి కొడుకులకుసమానముగబంచిపెట్టి యన్నిచింతలుమాని స్వల్పసైన్యముతోబయలుదేరి యుద్ధమునకు బోయెను. ముల్తానురాజుగూడ మాటదప్పక వానిని నెదుర్కొనబోయెను. అప్పుడు చాచకదేవుడు స్నానముచేసి సంధ్యవార్చి భగవంతునిబ్రార్థించి దానములుచేసి కత్తికిబూజచేసి రెండవధ్యానములేక యుద్ధమునకుపోయెను. రెండుగంటలసేపు సంకులసమరముజరిగెను. ఇరువంకల జాలమందిసైనికులు మృతినొందిరి. చాచకదేవుడు ముల్తానురాజుచే ఖడ్గమరణమునొంది తన యభీష్టము నెరవేర్చుకొనియెను.

శ్రీరామముద్రాక్షరశాల, రాజమండ్రి—1938

జ్యోతిష గ్రంథములు.

	రు	అ
జ్యోతిషప్రథమబోధిని	0	8
జాతకమార్తాండము 1వ భా	1	8
డిటో 2వ భా	1	8
డిటో 3వ భా	2	0
జ్యోతిషరహస్యము 1వ భా	1	8
డిటో 2వ భా	1	8
జ్యోతిషవిద్యాప్రకాశిక సంజ్ఞాధ్యాయం 1వ భా	1	0
గణితాధ్యాయము 2 వ భా	1	0
భావఫలాధ్యాయం 3 వ భా	3	0
ద్వాదశభావఫలము 4 వ భా	2	0
అదృష్టదీపిక	0	10
హస్తసాముద్రికము	0	6
జ్యోతిషఫలప్రదర్శని	0	10
దశాభుక్తిఫలచంద్రిక అను వృద్ధపారాశరి	1	0
పుట్టుమచ్చలశాస్త్రము	0	8
జాతకచంద్రికగోపాల రత్నాకరము	0	8
మయివాస్తు, వాస్తుశిరోమణి, సనత్కుమారవాస్తు } ఈ 3 చేర్చి ఒకే పుస్తకం	0	12
వాస్తుసంగ్రహము	0	12
నవగ్రహచింతామణి	0	2
శల్యవాస్తు	0	12
జాతకఫల మణిమంజరి	1	8
గర్గసంహిత	0	4
జయిమినీసూత్రములు	1	0

	రు	అ
అనుభవజాతకతరంగిణి	0	8
పూర్వపారాశరి	0	8
గృహవాస్తుదర్పణము (నూతన పద్ధతులతో వ్రాయబడినది)	0	12
మూలస్తంభము (శైవగ్రంథము)	0	8
బృహత్పారాశరసంహిత	0	4
ఆంధ్రజాతకతత్వము సూత్రములు 1 వ భా	1	8
,, 2 వ భా	1	8
గోచారసంహిత	0	12
కాలామృతము	0	12
శిల్పసంగ్రహము	0	6
ఆయుర్దాయయోగం	1	0
ముహూర్తదర్పణం	0	8
రెట్టమతశాస్త్రము 60 సం॥ పంచాంగము	0	12
జాతకనారాయణీయం	1	8
స్వప్నఫలదీపిక	0	8
సకలసర్వగుణ అదృష్టదీపిక	0	10
గౌతమసంహిత	0	8
వాంఛానాదీయం	0	8
జాతకరాజీయం	1	0
జ్యోతిషఫలగ్రంథము	0	2
శకునశాస్త్రం	0	8
స్త్రీజాతకం	0	8
యవనజాతకం	0	8
జ్యోతిషార్ణవనవనీతం	1	0

కొండపల్లి వీరవెంకయ్య, శ్రీసత్యనారాయణ బుక్కుడిపో, రాజమండ్రి.